

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie
Historické vědy – Církevní a obecné dějiny středověku

Mgr. Michaela Falátková

Obraz Svaté země v Adomnánově *De locis sanctis*

(Image of the Holy Land in Adomnán's *De locis sanctis*)

Disertační práce

Školitel: prof. PhDr. Petr Kubín, Ph.D., Th.D.

Konzultant: doc. PhDr. Jiří Šubrt, Ph.D.

Praha 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 11. prosince 2020

Mgr. Michaela Falátková

Bibliografická citace

Obraz Svaté země v Adomnánově De locis sanctis [rukopis] : Disertační práce / Mgr. Michaela Falátková; vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Kubín, Ph.D., Th.D. -- Praha, 2020.
-- 185 s.

Anotace

Předmětem této disertační práce je raně středověký latinský spis *De locis sanctis* (čes. O svatých místech), jehož autorem je irský mnich a opat Adomnán z Iony (624–704). V tomto jedinečném prameni, obsahujícím záznam cesty do Svaté země neznámého galského poutníka Arkulfa, Adomnán zanechal vzácné informace o charakteru raně středověkého putování v druhé polovině 7. století a dobové topografii svatých míst spojených s životem, umučením a zmrtvýchvstáním Ježíše Krista. Stěžejním cílem disertační práce je (a) představení Adomnánova spisu *De locis sanctis* v kontextu dobové iroskotské literární produkce 7. století, (b) předložení nové koncepce jeho žánrového zařazení v kontextu starší písemné tradice a (c) pořízení jeho prvního překladu do češtiny společně s obsáhlým odborným komentářem.

Klíčová slova

Adomnán, Svatá země, topografie, poutnictví, středověk

Abstract

The presented dissertation deals with the work *De locis sanctis* (On Holy Places) of the monk and abbot Adomnán of Iona (624–704). The work containing a record of the journey to the Holy Land of the unknown Gallic pilgrim Arculf can be seen as a prominent complex historical source containing information about the character of the early medieval journey in the second half of the 7th century and the topography of the holy places connected with the life, passion, and resurrection of Jesus Christ. The main goals of my doctoral thesis are (a) discussion of Adomnán's work *De locis sanctis* in the context of contemporary Iro-Scottish literary production of the 7th century, (b) formulation of a new concept of its genre in the context of older written tradition, and (c) the first translation of *De locis sanctis* into Czech together with scholarly commentary.

Keywords

Adamnanus, Holy Land, topography, pilgrimage, Middle Ages

Počet znaků (včetně mezer): 329 429

Poděkování

Na prvním místě děkuji svému školiteli Petru Kubínovi, nejen za profesionální vedení mé disertační práce, ale i za jeho velikou podporu po celou dobu mého postgraduálního studia. Dále bych chtěla vyjádřit rovněž veliké poděkování mému konzultantovi Jiřímu Šubrtovi za jeho cenné rady a připomínky. Můj dík patří též Pavlíně Rychterové a Janu Odstrčilíkovi za inspirativní diskuse.

OBSAH

Úvod.....	9
Úvodní studie	12
1. Adomnán jako iroskotský mnich.....	12
1.1. Situace v Evropě a na Blízkém východě v 7. století	12
1.2. Iroskotské kláštery a jejich specifika.....	14
1.3. Adomnán z Iony	17
2. Adomnán jako literát.....	23
2.1. Motiv <i>peregrinatio</i> v iroskotské literární produkci	23
2.2. Adomnánovo literární dílo	24
2.3. Adomnánovy prameny	30
3. <i>De locis sanctis</i> jako literární pramen.....	38
3.1. Zprávy o předchozích poutnicích	38
3.2. Literární charakteristika Adomnánova textu	47
3.3. Postava Arkulfa	50
4. <i>De locis sanctis</i> jako zdroj informací o Svaté zemi	58
4.1. Proměny svatých míst	58
4.2. Adomnánův obraz svatých míst	70
4.3. Textová tradice	76
Překlad	79

Předmluva.....	80
Obsah první knihy	81
První kniha	83
Obsah druhé knihy.....	97
Druhá kniha	99
Obsah třetí knihy	113
Třetí kniha	114
Závěr.....	121
Komentář	124
Summary.....	157
Ediční poznámka.....	159
Seznam zkratk	160
Seznam pramenů a literatury	161
Příloha	172

ÚVOD

Předmětem této disertační práce je raně středověký latinský spis *De locis sanctis* (čes. O svatých místech), jehož autorem je irský mnich a opat Adomnán z Iony (624–704). V tomto jedinečném prameni, obsahujícím záznam cesty do Svaté země neznámého galského poutníka Arkulfa, nám Adomnán zanechal vzácné informace o charakteru raně středověkého putování v druhé polovině 7. století a dobové topografii svatých míst spojených s životem, umučením a zmrtvýchvstáním Ježíše Krista.

Osobnost Adomnána z Iony je tradičně spojována s nejstaršími křesťanskými dějinami v iroskotské oblasti. V jeho literárním odkazu lze kromě uvedených zpráv o Svaté zemi nalézt z historického hlediska důležité informace o počátcích monasticismu na Britských ostrovech a každodenním životě v iroskotských kláštorech v 7. století. Adomnánovo dílo je však důležité i pro dějiny evropské latinské literatury, a to i přes skutečnost, že vzniklo mimo kontinentální Evropu. Reprezentuje totiž jeden ze spojujících článků mezi písemnictvím období konce římsko-křesťanské společnosti nesoucí odkaz antiky a společnosti germánsko-křesťanské. Pro Adomnánovu dobu je příznačný přesun hlavních ohnisek literární tvorby z oblastí bývalého římského impéria, kde panovaly díky komplikované politické situaci nepříznivé podmínky pro kulturní rozvoj, na Britské ostrovy.

Stěžejním cílem disertační práce je (a) představit Adomnánův spis *De locis sanctis* v kontextu dobové iroskotské literární produkce 7. století, (b) předložit novou koncepci jeho žánrového zařazení v kontextu starší písemné tradice a (c) pořídit jeho první překlad do češtiny společně s obsáhlým odborným komentářem.

V této práci je použita primárně historicko-kritická metoda. Adomnánovo dílo *De locis sanctis* je zkoumáno nejprve ze synchronního hlediska, je představena osobnost autora *De locis sanctis* v širších kulturně-historických souvislostech a zároveň přiblíženo prostředí iroskotského kláštera Iona, jež mohlo mít značný vliv na autorovu tvůrčí činnost. Předmětem dalšího zkoumání jsou vazby Adomnánova díla na další písemné prameny vzniklé jednak v iroskotské oblasti, které jsou částečně latinské a částečně irské, a jednak v rámci evropské literární produkce. Na zkoumaný text je nahlíženo i z diachronní perspektivy. Na základě komparace se staršími prameny jsou definována

jak žánrová specifika *De locis sanctis*, tak celkové poselství tohoto textu a relevantnost předkládaných informací. Dílo je porovnáváno s pozdně antickými a raně středověkými spisy, v nichž je zpracovávána tematika poutnictví do Svaté země a jsou popisována svatá místa v Palestině. Samotný odborný komentář se zaměřuje především na informace, jež Adomnán ve svém díle předkládá, které jsou porovnány s archeologickou situací a s relevantními písemnými prameny.

V úvodní kapitole je představen zejména kulturně-historický kontext doby, v níž Adomnán žil a tvořil. V jednotlivých podkapitolách je nejprve nastíněn Adomnánův život, a to zejména na základě studia historických písemných pramenů, jako je spis Bedy Ctihodného *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (Církevní dějiny národa Anglů) nebo Adomnánův anonymní irský život *Betha Adamnáin* (Život Adomnánův). Adomnán zde je představen především jako představitel iroskotského mnišského způsobu života. Další součástí úvodní kapitoly je také postižení rozdílů mezi iroskotským (ostrovním) monasticismem a jeho kontinentálním protějškem. Právě prostředí iroskotského kláštera poskytlo Adomnánovi náležité institucionální zázemí a nezbytné vzdělání, takže měl ty nejlepší předpoklady stát se raně středověkým intelektuálem, jehož literární tvorba ovlivnila celé následující generace.

Druhá kapitola úvodní studie je věnována Adomnánovu literárnímu dílu, především pak charakteristice spisu *De locis sanctis*. Na jeho podobu měly samozřejmě velký vliv latinské prameny, jež byly dostupné v knihovně Adomnánova domovského kláštera. Nezbytnou součástí kapitoly proto je i rekonstrukce kánonu patristické a raně středověké literatury, který měl Adomnán k dispozici, v němž se nacházelo také několik spisů věnovaných topografii svatých míst. V návaznosti na to je pak Adomnánovo dílo uvedeno také do širšího kontextu „domácí“ iroskotské literatury, jež měla na opata z Iony rovněž nezanedbatelný vliv.

Třetí kapitola se zaměřuje na samotný spis *De locis sanctis*, na nějž je nahlíženo z různých perspektiv. Jádrem této části je definování žánrových specifík Adomnánova textu a jeho vymezení vůči ostatním pramenům, obsahujícím zprávy o Svaté zemi. Bádání o Adomnánově *De locis sanctis* komplikuje skutečnost, že hlavní aktér děje je pro nás z historického hlediska tajemnou postavou, o níž nemáme žádné bližší informace vyjma toho, že se jmenoval Arkulf a byl údajně galským biskupem. Vystává tak zcela legitimní

otázka, zda jde o autentickou osobu, nebo pouhou literární konstrukci. Názory badatelů se v tomto směru různí. V rámci kapitoly se pokoušíme na základě rozboru Adomnánova textu přezkoumat, jaká role je postavě poutníka Arkulfa přisouzena v autorově narativní strategii a zda ho lze považovat za skutečně autentického návštěvníka svatých míst.

V poslední kapitole úvodní studie se nejprve pokusíme postihnout proměny míst ve Svaté zemi v dějinných obdobích od 1. století do Adomnánovy doby. Jako základ této prezentace slouží analýza písemných zpráv o cestách poutníků do Svaté země před Adomnánem, v nichž jsou obsaženy informace o podobě svatých míst. Dále se pokusíme zprostředkovat situaci na těchto lokalitách tak, jak je zachycena v Adomnánově textu, tj. přibližně v 2. polovině 7. století. Podobu některých staveb ilustrují i pozoruhodné schematické nákresy obsažené v některých rukopisech Adomnánova textu, které lze považovat za vůbec nejstarší vyobrazení vztahující se ke svatým místům v Jeruzalémě, zejména k chrámovému komplexu na Golgotě. Na závěr této kapitoly bude krátce shrnuta také textová tradice spisu *De locis sanctis*.

Následuje český překlad spisu *De locis sanctis* (tj. prolog, obsahy, I., II. a III. kniha), přičemž překlad je zde chápán jako primární interpretace pramenného textu. Překlad je doplněn odborným komentářem, v němž jsou vysvětleny kulturně-historické souvislosti, diskutována faktografická věrohodnost předkládaných informací, a intertextuální vazby na další zprávy o putování do Svaté země. Komentář je kvůli přehlednosti vzhledem k jeho rozsahu zařazen za textem překladu.

ÚVODNÍ STUDIE

1. Adomnán jako iroskotský mnich

1.1. Situace v Evropě a na Blízkém východě v 7. století

Ačkoliv se může zdát, že Adomnána, jehož domovina se nacházela slovy církevního historika Bedy Ctihodného (asi 672 – 735) „*in extremo mundi angulo*“ (v nejzazším koutě světa),¹ nemusely politické poměry, jež panovaly v tehdejší křesťanském světě, znepokojovat, přesto je jejich alespoň rámcové nastínění pro pochopení jeho literárního odkazu důležité. Právě znalost událostí, jež se odehrály za Adomnánova života v kontinentální Evropě, ve vzdáleném Středomoří, v Konstantinopoli a na Blízkém východě, může napomoci k pochopení některých skutečností uvedených v jeho spise *De locis sanctis*.

Politická situace druhé poloviny 7. století v Evropě byla po rozpadu západořímského impéria značně nestabilní. Kontinentální Evropa byla z vnějšku oslabována rychle expandujícím islámem a zevnitř postupnou fragmentací centrální moci. Ve franské říši upadal vliv vládnoucí dynastie Merovejců, a naopak sílila moc šlechty a majordomů. Vizigótská říše, rozkládající se na Pyrenejském poloostrově, se potýkala se začínajícími útoky muslimů. Severní a střední část Apeninského poloostrova, dříve náležící Byzanci, ovládli z velké části Langobardi.

Společnost, založená na římsko-křesťanské tradici, se mísila s tradicí germánskou, přičemž kulturní těžiště se vzhledem k neutěšeným poměrům panujícím v západní kontinentální Evropě postupně přesunulo na Britské ostrovy.²

¹ Srov. Beda Ctihodný (Beda Venerabilis). *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. In *Histoire ecclésiastique du peuple anglais (I–III)*, SC 489–491, Paříž: CERF, 2005.

² Srov. BROWN, Thomas. The Transformation of the Roman Mediterranean, 400–900. In HOLMES, George (ed.). *The Oxford Illustrated History of Medieval Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 1–62.

Kdysi mocná byzantská říše, která se za Justiniánovy vlády pokusila o znovuoživení římské vlády v jejím původním rozsahu, si zachovala vliv pouze na několik měst v severní části Apeninského poloostrova, na Řím a na malou oblast na jihu (včetně Sicílie). Východní část říše čelila tlaku Arabů, kteří si později podmanili značnou část jejího území. Tato expanze islámu postupně změnila charakter nejen celého Blízkého východu, ale i Severní Afriky.

Události nabraly spád za vlády byzantského císaře Herakleia (610–641). Roku 614 dobyli Peršané Sýrii, Palestinu a Egypt. Perská vojska zdevastovala celou řadu kostelů a zničila či odcizila veliké množství vzácných relikvií a dalších cenností. Jednou z trofejí, kterou si Peršané odnesli, měl být také Kristův údajný kříž. Perská expanze pokračovala, a to až do roku 627, kdy provedl císař Herakleios úspěšný odvetný útok. Perský král odevzdal Byzanci zpět Arménii, Sýrii, Palestinu a Egypt. Herakleios na oslavu tohoto triumfu dal poté roku 630 v Jeruzalémě znovu vztyčit kříž, který byl odcizen Peršany.³

Tento stav však neměl dlouhého trvání. Dva roky po tomto Herakleiově úspěchu zemřel politický a náboženský vůdce Arabů Mohamed (571–632). Expanze nového monoteistického náboženství islámu započala brzy po Mohamedově smrti. Roku 638 dobyli Arabové nejprve Jeruzalém, poté roku 642 Alexandrii a roku 649 námořní základnu na Kypru. Arabové se zmocnili všech provincií, které Herakleios znovuzískal od Peršanů. Po období krátké vlády Herakleiových synů Heraklona a Konstantina III., zdědil říši jeho vnuk Konstans II. Pogonatas (641–668), ani ten už však nedokázal arabskou expanzi zarazit. Od roku 668 se ujal vlády Konstantin IV. (668–685). Za jeho vlády došlo k několikaletému obléhání Konstantinopole Araby (674–678). Východní metropoli se však nakonec podařilo před jejich tlakem ubránit.⁴

Z důležitých událostí církevních dějin je třeba uvést, že císař Konstantin IV. svolal do Konstantinopole v pořadí šestý ekumenický koncil (třetí konstantinopolský), který

³ Srov. COLLINS, Roger. *Early Medieval Europe. 300–1000*. London: Macmillan, 1999, s. 132–135.

⁴ Srov. BROWN, Thomas. *The Transformation of the Roman Mediterranean*, s. 12.

zasedal mezi lety 680 a 681. Reagoval tím zejména na dobovou diskusi ohledně tzv. monotheletismu,⁵ který byl následně koncilem odsouzen jako hereze.⁶

1.2. Iroskotské kláštery a jejich specifika

Na území Irska se v období raného středověku nenacházel jednotný státní celek, nýbrž celá řada menších království, která si vzájemně konkurovala, což mělo zásadní vliv na to, jakým způsobem se etablovalo na jeho území křesťanství.⁷ Christianizace sice začala již ve 3. století, avšak zpočátku byla velice pozvolná a první kláštery se objevily až v 5. století. Nejstarší irské kláštery tedy vznikly nejen později, ale především v naprosto odlišných geografických a sociokulturních podmínkách, než jaké panovaly v kontinentální části Evropy.⁸

Samotná irská církev měla značně monastický charakter, protože na ostrově neexistovala infrastruktura jako v bývalé římské říši a nebylo zde možné prosadit episkopální organizaci kontinentální církve. První kláštery, které v této oblasti vznikaly, byly zakládány jednotlivými rodovými klany, které zároveň rozhodovaly o tom, kdo bude opatem či abatyší kláštera. Někteří mniši se mohli stát kněžími, a jeden z nich následně

⁵ Z řec. μόνος, „jediný“ a θέλημα/thélēma, θέλησις „vůle“. Nový výklad vzájemných vztahů lidské a božské přirozenosti v Kristu. Místo jednoty přirozenosti (kterou zastávali tzv. monofyzité) hlásal jednotu božské vůle. Božská a lidská přirozenost podle tohoto výkladu v Kristu splývaly, srov. SCHNEIDER, Helmut – CANCIK, Hubert (eds.). *Brill's New Pauly: Antiquity*, sv. 9. Leiden: Brill, 2006, s. v. monotheletism. Srov. také *TRE* 15: 567, 6.

⁶ Srov. LOUTH, Andrew. The emergence of Byzantine Orthodoxy, 600–1095. In NOBLE, Thomas F. X. – SMITH, Julia M. H. (eds.). *Cambridge History of Christianity*. Sv. 3, Early Medieval Christianities, c. 600 – c. 1100. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 48–50.

⁷ Blíže MOODY, Theodore William. *Dějiny Irska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 27–41.

⁸ Blíže PIETRI, Charles – PIETRI, Luce (eds.). Der lateinische Westen und der byzantinische Osten (431–642). In *Die Geschichte des Christentums* 4, Freiburg im Breisgau: Herder, 2010, s. 619–622.

biskupem. Biskup byl tedy pod přímou kontrolou opata.⁹ Jak přesně tato církevní hierarchie fungovala v praxi, však zůstává otázkou, neboť dochované historické prameny si v tomto směru protiřečí.

V 6. století začali irští mniši podnikat misie i do přilehlé skotské oblasti, tvořené velkým množstvím menších, izolovaných ostrovů. Jednou z fundací řízených z Irska byl klášter na ostrově Iona. Adomnánův domovský klášter, jenž se dodnes nachází na tomto nepřiliš rozlehlém ostrově, byl založen roku 563 irským misionářem Kolumbánem Starším (521–597).¹⁰ Již od samotného počátku udržoval tento malý konvent, tvořený Kolumbánem a jeho irskými společníky, čilé styky s ostatním obyvatelstvem, od něhož se na rozdíl od kontinentálních zvyklostí nijak neizoloval.¹¹ Klášter se záhy stal nejen výchozím bodem pro další misijní činnost, ale zároveň i centrem vzdělanosti s vlastní dobře zásobenou knihovnou a poutním místem zasvěceným svému zakladateli sv. Kolumbánovi.

Výchova v prostředí iroskotského kláštera měla měl zásadní vliv na formování Adomnánovy osobnosti a jeho celkové smýšlení. Způsob života v ostrovním konventu se od kontinentálního monasticismu v řadě ohledů lišil. Pro spiritualitu iroskotských mnichů byla oproti kontinentální *stabilitas loci*,¹² která s sebou nesla mnohem větší míru

⁹ Blíže ETCHINGHAM, Colmán. Bishops in the Early Irish Church: A Reassessment. In *Studia Hibernica* 28 (1994), s. 35–62.

¹⁰ Kolumbán Starší (ir. *Colum Cille*, čes. „Holubice Církve“), byl patrně odchovancem klášterní školy v opatství Clonard nacházejícím se v dnešním hrabství Meath v severovýchodní části Irského ostrova. Blíže ke Kolumbánovu životu ANDERSON, Alan Orr (ed.) *Adomnan's Life of Columba. Oxford Medieval Texts*. Oxford: Oxford University Press, 1991, s. i–lxxxiv.

¹¹ Blíže PIETRI, Charles – PIETRI, Luce (eds.). Der lateinische Westen und der byzantinische Osten (431–642). In *Die Geschichte des Christentums* 4, Freiburg im Breisgau: Herder, 2010, s. 619–622.

¹² Termínem *stabilitas loci* („setrvání na tomtéž místě“) bývá označováno jedno ze základních pravidel řeholního života raně křesťanských mnišských komunit. Toto pravidlo je ukotveno např. i v Benediktově řeholi (pol. 6. stol.), která zakazuje mnichovi či jeptišce, poté co složí řeholní slib, opustit klášter, srov. *Regula Benedicti* 58, 14–17 [CSEL 75, 148–158]: *Et si habita secum deliberatione promiserit se omnia custodire et cuncta sibi imperata servare, tunc suscipiatur in congregatione, sciens et lege regulae constitutum quod ei ex illa die non liceat egredi monasterio, nec collum excutere de sub iugo regulae quem sub tam morosam deliberationem licuit aut excusare aut suscipere.* („Jestliže po zralé úvaze slíbí, že bude

uzavřenosti vůči okolnímu světu,¹³ typická misijní činnost. S tím bylo spojené přesouvání se mezi kláštery, rozvinutější klášterní síť a organizace církevní správy, která kladla větší důraz na kontakt mezi duchovními a místním obyvatelstvem.

S misijní činností ostrovních mnichů souvisel rovněž důraz na šíření vzdělanosti, spojený se zakládáním nejstarších knihoven a skriptorií, v nichž byla uchovávána a opisována stěžejní díla tehdejšího křesťanského světa. Je třeba poznamenat, že pozitivním efektem této rodící se svébytné klášterní kultury byl vzrůst gramotnosti, který společně s postupnou christianizací obyvatelstva zásadně přispěl k utváření raně středověkých státních útvarů v ostrovní Evropě.¹⁴

Kulturně-historický vývoj na britském území v období 7. století byl ovlivněn zejména postupnou christianizací anglosaského obyvatelstva, která začala přibližně kolem roku 600. Tato první christianizační vlna byla řízena z kláštera Iona a probíhala zejména na území Skotska a Northumbrie. Kolem roku 635 bylo založeno biskupství na ostrově Lindisfarne, ležícím na severozápadním pobřeží Anglie. Anglie však zažila ještě druhou christianizační vlnu, která byla řízena papežem Řehořem Velikým (590–604) z Říma. Díky působení této misie bylo zřízeno arcibiskupství v Canterbury. Mezi oběma církevními proudy – domácí a římskou tradicí však docházelo k rozporům, které

všechno zachovávat a plnit vše, co se mu poručí, pak ať je přijat do komunity a je si vědom, že mu už od toho dne není podle zákona řehole dovoleno z kláštera odejít ani setřást ze sebe jeho řehole, kterou mohl po tak dlouhém rozvažování buď odmítnout, anebo přijmout.“) Citováno podle překladu: ENGELHARD, Vojtěch a kol. [eds.]. *Regula Benedicti. Řehole Benediktova*. Praha: Benediktinské arcidiecézní opátství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998, s. 135–137.

¹³ Srov. DIETZ, Maribel. *Wandering Monks, Virgins, and Pilgrims*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2005, s. 5–6.

¹⁴ Srov. BROWN, Michelle. Writing in the insular world. In GAMESON, Richard (ed). *The Cambridge History of the Book in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 121.

vyvrcholily během synody ve Whitby (664), na které bylo rozhodnuto přiklonit se ve prospěch římských zvyklostí.¹⁵

Na území Anglie se v této době nacházelo sedm menších království (heptarchie), která si obdobně, jako tomu bylo v Irsku, vzájemně konkurovala a přetahovala se o moc. V druhé polovině 7. století sílil vliv království Northumbrijského, v jehož čele stál nejprve od roku 670 král Ekfrid (670–685), po němž se ujal moci Adalfrid (685–704/705).¹⁶ Jak bude vysvětleno v následujících kapitolách právě král Adalfrid patrně sehrál důležitou roli v šíření Adomnánova spisu *De locis sanctis*.

1.3. Adomnán z Iony

I přes skutečnost, že se nám dochovaly tři středověké písemné prameny, z nichž lze čerpat informace o Adomnánově životě, nevíme toho o jednom z nejdůležitějších raně středověkých irských autorů mnoho. Několik stručných informací o jeho životě nám přináší anonymní irské Ulsterské anály zachycující středověké dějiny Irska.¹⁷

Nejvíce zpráv o Adomnánovi pak přináší Beda Ctihodný ve svých rozsáhlých církevních dějinách (*Histora ecclesiastica gentis Anglorum*), napsaných kolem roku 731.¹⁸ I přes zdání objektivity je však potřeba tento pramen nahlížet s určitou opatrností. Beda totiž užívá Adomnánovu autoritu zejména k propagaci kanonického určení data velikonočních svátků, jehož zastáncem církevní historik byl. Adomnán je tak představen zejména jako horlivý stoupenec kanonického výpočtu a neúnavný misionář snažící se zavést v iro-skotských kláštorech zvyklosti kontinentální církve. Přesto však lze

¹⁵ WOOD, Ian N. The northern frontier: Christianity face to face with paganism. In NOBLE, Thomas F. X. – SMITH, Julia M. H. (eds.). *Cambridge History of Christianity*. Sv. 3, Early Medieval Christianities, c. 600 – c. 1100. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 254–255.

¹⁶ Srov. COLLINS, Roger. *Early Medieval Europe*, 1999, s. 168–174.

¹⁷ Srov. CELT: Corpus of Electronic Texts: *Ulsterské anály* [2020-10-08]. <<http://www.ucc.ie/celt>>. Viz též edice: MAC AIRT, Seán – MAC GEARÓID, Niocaill (eds.). *The Annals of Ulster, AD 431–1131*. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1983.

¹⁸ Srov. výše, s. 12, pozn. 1.

z Bedových dějin čerpat několik cenných údajů o Adomnánově životě a o okolnostech vzniku spisu *De locis sanctis*, díky nimž můžeme téměř s jistotou potvrdit Adomnánovo autorství tohoto spisu.

Obdobně jako tomu bylo u Adomnánova předchůdce Kolumbána staršího (521–597), misionáře a také zakladatele jeho domovského kláštera na ostrově Iona, začal se tvořit patrně již krátce po Adomnánově smrti jeho světecký kult (svátek 23. září). To, že tento kult postupem času nabýval na síle, dokládá skutečnost, že už v 10. století byl sepsán legendární irský životopis *Betha Adamnáin* (Život Adomnánův), jehož autorství je však doposud nejasné. Legenda vypráví o celé řadě zázraků, které Adomnán jako mnich a opat kláštera na ostrově Iona vykonal. Mezi tyto zázraky patří například křisení nebožtíků či vymítání démonů.¹⁹ Legendární Adomnán rovněž putuje po různých irských destinacích a je v pasáži věnované jeho výjimečným vlastnostem hned na prvním místě přirovnáván k „opravdovému poutníku Abrahámovi“.²⁰

I přesto, že měl Adomnán jako jeden z mála iroskotských autorů svého vlastního životopisce, relevantních informací vypovídajících o jeho životě se od něj moc nedozvíme. *Betha Adamnáin* totiž zcela v souladu s nepsanými pravidly svého žánru představuje Adomnána spíše jako divotvůrce než jako skutečnou historickou osobnost. Podle některých badatelů je text nedůvěryhodný a byl dokonce označován jako „ubohý výtvar, plný anachronismů a absurdit.“²¹ Pádraig Ó. Riain, jenž srovnával tuto irskou legendu s dalšími historickými prameny (zejména s Ulsterskými anály),²² dospěl k názoru, že ačkoliv měl její autor ambice napsat světcův životopis, ve skutečnosti se zabýval především vztahem mezi Adomnánovým nástupcem v klášteře Kells a sekulární

¹⁹ Legenda zmiňuje např. zázrak odehrávající se na význačném irském pohřebišti na ostrově Tory (srov. *Betha Adamnáin* 11, [tamtéž, s. 54–55]). Zcela výjimečné úctě se pak těšil posvátný relikviář sv. Kolumbána uložený v klášteře na Ioně (srov. *Betha Adamnáin* 16, [tamtéž, s. 60–61]).

²⁰ Srov. *Betha Adamnáin* 17 (HERBERT, Máire – Ó RIAIN, Pádraig (eds.). *Betha Adamnáin*, s. 60–61).

²¹ REEVES, W. (ed.), *The Life of St. Columba*. Dublin 1857, xl: „...a miserable production, full of anachronisms and absurdities...“

²² Viz výše, s. 17, pozn. 17.

mocí v Irsku na počátku druhé poloviny 10. století. Ani co se týká literárních kvalit, nebývá tato legenda nijak zvlášť ceněna. Podle téhož badatele Adomnán „neměl, co se týká jeho životopisce, takové štěstí jako sv. Kolumbán“. Jak bude ale vysvětleno níže, i přes značnou historickou nepřesnost a neúplnost lze i tento z faktografického hlediska nepříliš cenný hagiografický pramen do jisté míry použít pro poznání Adomnána kulturního prostředí i dobového literárního diskurzu, v jehož rámci Adomnána tvorba vznikala.²³

Podle Ulsterských análů se Adomnán měl narodit roku 624²⁴ a zemřít ve věku 77 let roku 704.²⁵ Pocházel patrně z Drumhome ležícího v dnešním irském hrabství Donegal. Jeho rodina měla zřejmě vlivné konexe, což předurčilo i Adomnána pozdější úspěšnou církevní kariéru. V roce 650 vstoupil jako novic do kláštera na ostrově Iona (nazývaném též *Hy*), v roce 679 se pak stal jeho představeným a v tomto úřadě setrval až do své smrti.²⁶

Adomnán měl jako opat kláštera na Ioně zodpovědnost za správu dalších klášterů, rozestých po okolních ostrovech a byl tak nucen podnikat cesty mimo svoji domovskou komunitu.²⁷ Kromě těchto návštěv podnikl i dvě delší cesty. První z nich vedla ke králi Aldafridovi z Northumbrie a jejím účelem podle Bedy Ctihodného bylo, aby se ionský opat na královském dvoře a v přílehlém klášteře Wearmouth²⁸ poučil o průběhu

²³ Srov. HERBERT, Máire – Ó RIAIN, Pádraig (eds.). *Betha Adamnáin: The Irish life of Adamnán. Irish Texts Society 54*. London: Irish Texts Society, 1988, s. 1–41.

²⁴ Srov. Ulsterské anály k roku 624 (U624,2, s. 113): *Birth of Adamnan, abbot of Í*. („Narození Adomnána, opata Í.“)

²⁵ Srov. Ulsterské anály k roku 704 (U704,2, s. 163): *Adamnán, abbot of Í, rests in the 77th year of his age*. („Adomnán, opat Í, zesnul v 77 letech.“)

²⁶ Srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*. In *Scriptores Latini Hiberniae 3*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1958, s. 1–18.

²⁷ Adomnán byl tzv. „generální opat“ kolumbánovských klášterů (tj. klášterů, které byly fundacemi kláštera Iona).

²⁸ V Klášteře Wearmouth působil i sám Beda – ale jen od 7 do 14 let, poté vstoupil do sousedního kláštera Jarrow.

kanonických obřadů a výpočtu data Velikonoc, které preferovala tehdejší kontinentální katolická církev. Tuto liturgickou praxi měl následně zavést v iroskotských klášterech.

Siquidem Adamnan, presbyter et abbas monachorum, qui erant in insula Hii, cum legationis gratia missus a sua gente, venisset ad Aldfridum, regem Anglorum, et aliquandiu in ea provincia moratus videret ritus ecclesiae canonicos; sed et a pluribus, qui erant eruditiores, esset solerter admonitus, ne contra universalem ecclesiae morem uel in observantia paschali, vel in aliis quibusque decretis cum suis paucissimis et in extremo mundi angulo positus viuere praesumeret, mutatus mente est; ita ut ea, quae viderat et audierat in ecclesiis Anglorum, suae suorumque consuetudini libentissime praeferret.²⁹

Je velice pravděpodobné, že se jednalo zároveň o diplomatickou cestu za účelem vyjednávání o vydání šedesáti Adomnánových krajanů, kteří byli zajati při saských nájezdech do Irska. Budeme-li se držet stručného záznamu Ulsterských análů, cesta patrně proběhla nejpozději roku 687.³⁰ K této události se vrací také legenda *Betha Adamnain*, jež zmiňuje jednu zázračnou příhodu, k níž mělo během cesty dojít. Poté, co Adomnán doplul se svými společníky do zálivu Solway,³¹ mu Sasové údajně odmítli umožnit přistát. Adomnán proto přikázal svým druhům, ať dotlačí loď ke břehu. Následně měl pak pomocí své opatské berly vykonat zázrak, díky němuž se pod loděmi

²⁹ Beda Ctihodný, *Historia ecclesiae gentis Anglorum* V,15 (SC 491, 94–98): „Adomnána, kněze a opata mnichů žijících na ostrově Iona, jeho lid vypravil jako vyslance ke králi Anglů Adfridovi a on se v tom království nějaký čas zdržoval a věnoval pozornost kanonickým církevním obřadům. Když jej potom i mnozí a daleko vzdělanější lidé napomínali, aby se s hrstkou svých věřících usazených k tomu v nezapadlejším koutě světa, neodvažoval žít v rozporu se zvyky celosvětové církve, ať už jde o dodržování Velikonoc či jiných příkazů, Adomnán změnil svůj názor: a to tak, že ochotně dal před zvyky svými a svých lidí přednost tomu, co viděl a slyšel v kostelech Anglů“ (citováno podle překladu: KINCL, Jaromír [ed. a přel.]. Beda Ctihodný, *Církevní dějiny národa Anglů*. Praha: Argo 2008, s. 286).

³⁰ Srov. Ulsterské anály k roku 687 (U687,5, s. 149): *Adamnán brought back sixty former captives to Ireland.* („Adomnán přivezl do Irska šedesát bývalých zajatců.“)

³¹ Severní pobřeží tohoto zálivu náleží dnes Skotsku (hrabství Dumfries a Galloway), jižní Anglii (hrabství Cumbria).

objevil místo vody ostrov. Sasové vyděšení tímto podivuhodným skutkem pak splnili Adomnánovy požadavky.³²

Podle Bedových záznamů se Adomnán po návratu z Northumbrijského království a následných neúspěšných pokusech o zavedení nové liturgie v kláštorech, náležících do jeho správy, rozhodl vydat na druhou cestu, tentokrát do Irska. Během této výpravy se měl opět pokusit – tentokrát úspěšně – o prosazení kanonického způsobu výpočtu data Velikonoc.³³

*Navigavit Hiberniam, et praedicans eis, ac modesta exhortatione declarans legitimum paschae tempus, plurimos eorum, et pene omnes, qui ab Hiensium dominio erant liberi, ab errore avito correctos, ad unitatem reduxit catholicam, ac legitimum paschae tempus observare perdocuit. Qui cum celebrato in Hibernia canonico pascha, ad suam insulam revertisset, suoque monasterio catholicam temporis paschalis observantiam instantissime praedicaret, nec tamen perficere, quod conabatur, posset, contigit eum ante expletum anni circulum migrasse de saeculo.*³⁴

Podle Ulsterských análů měl tuto cestu Adomnán vykonat roku 679³⁵ a jejím účelem mělo být prosazení zákona, jež sám navrhl, známého jako *Cáin Adomnáin* (Adomnánovo právo). Zákon známý také pod latinským označením *Lex innocentium* („Zákon

³² Srov. *Betha Adamnáin* 12, (HERBERT, Máire – Ó RIAIN, Pádraig (eds.). *Betha Adamnáin*, s. 54–55).

³³ Kanonický způsob výpočtu data Velikonoc byl prosazen již na prvním nikajském koncilu (325). Na koncilu bylo rozhodnuto přiklonit se k alexandrijské metodě výpočtu, kdy Velikonoce připadají na první neděli po prvním jarním úplňku, tj. v neprospěch kvatordecimánů, zastánců stanovení data Velikonoc na den židovské Paschy. Blíže PIETRI, Charles – PIETRI, Luce (eds.). *Das Entstehen der einen Christenheit (250–430)*. In *Die Geschichte des Christentums* 2, Freiburg im Breisgau: Herder, 2005, s. 205–215.

³⁴ Beda Ctihodný, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* V,15 (SC 491, 94–98): „Odplul proto do Irska, kde kázal a vlídným vysvětlováním hlásal řádný termín velikonočních svátků, až přemnohé věřící, zejména skoro všechny, kteří nepodléhali panství kláštera na Ioně, zbavil omylu zděděného po předcích a přivedl je ke katolické jednotě tím, že je naučil určovat řádný termín Velikonoc. Když se potom, co v Irsku oslavil kanonické Velikonoce, navrátil na svůj ostrov, začal ve svém klášteře velmi důrazně kázat o kanonickém určování Velikonoc. Své úsilí však nemohl dokončit: neboť se stalo, že dříve, než skončil rok, odešel z tohoto světa.“ (citováno podle překladu: KINCL, Jaroslav. *Beda. Církevní dějiny*, s. 287).

³⁵ Srov. Ulsterské anály (U 697,3, s. 157): *Adomnán proceeded to Ireland and gave the Lex Innocentium to the people.* („Adomnán pokračoval do Irska a předal lidem Lex Innocentium.“)

nevinných“) měl chránit ženy, děti a civilisty během válek.³⁶ Na sklonku života se pak vrátil zpět na svou domovskou Ionu, kde brzy nato zemřel (704).³⁷

³⁶ Srov. O'LOUGHLIN, Thomas (ed.). *Adomnán at Birr, AD 697, Essays in Commemoration of the Law of the Innocents*. Dublin: Four Courts Press, 2001. *Betha Adamnáin* se zmiňuje o problematickém prosazování tohoto zákona, srov. *Betha Adamnáin 3* (HERBERT, Máire – Ó RIAIN, Pádraig (eds.)). *Betha Adamnáin*, s. 48–49) a *Betha Adamnáin 7* (tamtéž, s. 50–51).

³⁷ Viz výše s. 19, pozn. 25.

2. Adomnán jako literát

2.1. Motiv *peregrinatio* v iroskotské literární produkci

Vliv na Adomnánovo literární vzdělání měla vedle jeho znalosti kánonu tehdejší latinské literatury nepochybně také domácí iroskotská produkce. Tato tradice se původně šířila patrně pouze ústní formou. Pozdější písemné záznamy vznikaly ve staré irštině a v latině. Díky této bilingvální situaci se do slovní zásoby lokální latinské produkce dostávaly výrazy mající svůj původ ve staré irštině a naopak. Nejstarší latinské literární památky iroskotské provenience jsou většinou liturgického a pastorálního charakteru, patřily k nim zejména hymny, básnické skladby a moralistní díla. Z narativních žánrů dále legendy a různé fantastické cestopisy, které vykazovaly rovněž hagiografické rysy.³⁸

Pro pochopení kontextu Adomnánovy tvorby je důležitá zejména literatura, kterou někteří badatelé řadí do tzv. kolumbánovské tradice. Tuto skupinu textů tvoří jednak prameny, jež přímo zachycují život sv. Kolumbána staršího (521–597), jednak ty, jejichž protagonisté jsou považováni za Kolumbánovy následovatele. Texty při tom patrně navazují na starší dnes již neznámou ústní a písemnou tradici (jedná se o skupinu textů, kterou shrnuje Thomas O'Loughlin pod názvem „Cumméne“). Katja Ritari mezi tyto prameny, které označuje jako „monastic familia of St Columba“, řadí zejména legendy *Vita Columbae* a *Betha Adamnáin*.

Podle Ritari lze vypožorovat, že jedním hlavních pojících motivů těchto hagiografických textů je putování světce po nejrůznějších destinacích. Jednotlivé zastávky jsou často spojeny s návštěvou posvátných míst, zejména kostelů a hřbitovů, kolem nichž se odehrávají různé druhy zázraků. Vzhledem k charakteru krajiny v iroskotské oblasti má toto cestování často podobu plavby po ostrovech (*navigatio*). Tento specifický typ „putování“ po moři (*peregrinatio*) může odkazovat na křesťanskou cestu spasení. V takovémto eschatologickém pojetí lidského života se z mnicha stával

³⁸ Srov. LEONARDI, Claudio (ed.). *Středověká latinská literatura*. Praha: Academia, 2014, s. 50.

poutník, který neměl být připoután k pozemským věcem, s nimiž se na cestě setkával, a měl mít neustále na paměti konec cesty, tj. nebeský přístav.³⁹

Katja Ritari rovněž upozorňuje, že stejný motiv lze sledovat také v kázáních sv. Kolumbána, staroirském pramenu *Fis Adamnáin* (Adomnánovy vize) a pozoruhodném textu *Navigatio sancti Brendani* (Plavba sv. Brendana), jehož první písemná verze pochází sice až z 10. století, avšak prokazatelně navazuje na starší nepsanou tradici sahající až do doby života sv. Brendana (5. století).

2.2. Adomnánovo literární dílo

Adomnán sám byl prokazatelně kolumbánovskou tradicí ovlivněn a zároveň značnou měrou svým vlastním dílem k jejímu rozšíření přispěl. Patrně není náhodou, že se jako opat kláštera Iona rozhodl sepsat pro své spolubratry legendu o zakladateli a patronu jejich kláštera, sv. Kolumbánovi (*Vita Columbae*).⁴⁰ Tento hagiografický text, skládající ze tří knih, jimž předchází dva obsáhlé úvodní prology, bývá vysoce ceněn pro své nepochybné literární kvality. Někteří badatelé se domnívají, že legenda vznikla až na sklonku Adomnánova života. Tuto hypotézu podporuje fakt, že Beda Ctihodný, jenž uvádí, že králi Adalfridovi předal Adomnán pouze spis *De locis sanctis*, se o *Vita Columbae* vůbec nezmiňuje. Přikloníme-li se k tomuto názoru, musela být legenda sepsána až někdy po roce 687.⁴¹

Pod nánosem obvyklých literárních topoi, jež jsou typická pro tento žánr, jako jsou výčty zázraků či prorockých vizí a panegyrické pasáže oslavující světcovu osobnost, lze v textu legendy nalézt základní pojící motiv, jímž je právě ono zmíněné *peregrinatio*. Adomnán sám hned v úvodní pasáži legendy uvádí, že Kolumbán odplul z Irska do

³⁹ Srov. RITARI, Katja. *Pilgrimage to Heaven, Eschatology and Monastic Spirituality in Early Medieval Ireland*. Turnhout: Brepols Publishers, 2016, s. 95–136.

⁴⁰ V prologu k legendě Adomnán uvádí, že na něj jeho bratři doslova naléhali: *Beati nostri patroni Christo sufragante vitam discripturus fratrum flagitationibus obsecundare volens* („Abych vyhověl naléhání bratrů hodlám s Kristovou přízní sepsat život našeho svatého patrona“). Adomnán, *Vita Columbae* praef. 1a (ANDERSON, Alan Orr [ed.]. *Adomnan's Life of Columba*, s. 2).

⁴¹ Srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 4.

Británie *pro Christo peregrinari volens* („aby vykonal pout' pro Krista“).⁴² Legenda dále zachycuje mozaikovitým způsobem Kolumbánovo putování po iroskotských kláštěrech, kostelech a hřbitovech. Na mnoha místech je v textu legendy patrná mimořádná dobová úcta k ostatkům uloženým na těchto posvátných místech, na nichž dochází k nejrůznějším zázračným událostem.

Peregrinatio jakožto leitmotiv iroskotské literatury by mohl posloužit jako jeden z klíčů k zodpovězení otázky Adomnána o topografii Svaté země a sepsání díla *De locis sanctis*. Obdobně jako hagiografický hrdina sv. Kolumbán cestuje po irských ostrovech a navštěvuje nejrůznější místa opředená zázraky, tak literární Arkulf putuje biblickou krajinou a navštěvuje místa ve Svaté zemi.

De locis sanctis vzniklo patrně o něco dříve než Adomnánův druhý narativní spis *Vita Columbae*. Dílo bylo s největší pravděpodobností napsáno ještě před rokem 687, kdy Adomnán podnikl svou cestu do Northumbrie.⁴³ Z pozdějšího vyprávění církevního historika Bedy Ctihodného se totiž dozvídáme, že Adomnán měl údajně při příležitosti setkání s Adalfridem předat králi kopii *De locis sanctis* a následně se s mnoha dary vrátit zpět do své vlasti:

*Porrexit autem librum hunc Adamnan Aldfrido regi, ac per eius est largitionem etiam minoribus ad legendum contraditus. Scriptor quoque ipse multis ab ea muneribus donatus patriam remissus est. Qui cum domum redisset, curavit suos, qui erant in Hii, qui que eidem erant subditi monasterio, ad eum, quem cognoverat, quemque ipse toto ex corde susceperat, veritatis callem perducere, nec valuit.*⁴⁴

Jak už bylo naznačeno v úvodu, hlavní linku Adomnána spisu *De locis sanctis* tvoří putování blíže neznámého galského biskupa jménem Arkulf. V prologu, který předchází

⁴² Srov. Adomnán *Vita Columbe* 2 praef. 4a (ANDERSON, Alan Orr [ed.]. *Adomnan's Life of Columba*, s. 6).

⁴³ Viz výše, s. 20, pozn. 29.

⁴⁴ Beda Ctihodný, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* V,15 (SC 491, 94–98): „Adomnán předal tu knihu králi Aldfridovi a díky jeho štědrosti se dostala do rukou i méně významným lidem. Spisovatel sám od něho dostal mnoho darů a byl potom poslán do vlasti. Po návratu domů usiloval přivést své věřící na ostrově Iona i v jemu podřízených kláštěrech na cestu pravdy, kterou poznal a z celého srdce uznával, ale neměl úspěch.“ (citováno podle překladu: KINCL, Jaroslav. Beda. *Církevní dějiny*, s. 286–287).

samotnému spisu, je uvedeno, že záznam Arkulfovy cesty Adomnán sepsal na základě jeho vyprávění.

*Arculfus sanctus episcopus gente Gallus diversorum longe remotorum peritus locorum verax index et satis idoneus in Hierusolimitana civitate per menses novem hospitatus et loca sancta cotidianis visitationibus peragrans mihi Adamnano haec universa quae infra craxanda sunt experimenta diligentius percunctanti et primo in tabulis describenti fideli et indubitabili narratione dictavit; quae nunc in membranis brevi textu scribuntur.*⁴⁵

Arkulf měl podle Adomnánových slov strávit ve Svaté země tři čtvrtě roku. Při zpáteční cestě měl navštívit nejdříve Alexandrii, poté se měl přeplavit na Krétu, z ní do Konstantinopole a následně na Sicílii, kde Adomnánovo vyprávění končí bez dalšího vysvětlení, jak se poutník dostal na ostrov Iona a proč se vlastně nevrátil do své domoviny v Galii.⁴⁶ Tuto mezeru v Adomnánově výkladu se pokusil vyplnit Beda, který uvádí, že Arkulf se dostal na ostrov Iona zcela náhodně, a to díky mořské bouři:

*Scipsit idem vir de locis sanctis librum legentibus multis utilimum, cuius auctor erat docendo ac dictando Galliarum episcopus Arculfus, qui locorum gratia sanctorum venerat Hierosolymam, et lustrata omni terra repromissionis Damascum quoque, Constantinopolim, Alexandriam, multas maris insulas adierat, patriamque navigio revertens ui tempestatis im coccidentalia Britanniae litora dilatus est; ac post multa ad memoratum Christi famulum Adamnanum pervenens, ubi doctus in scripturis sanctorumque locorum gnarus esse compertus est, libentissime est ab illo susceptus, libentius auditus...*⁴⁷

⁴⁵ DLS prol. (CCSL 175, 183), překlad viz níže, s. 80.

⁴⁶ Vybrané Arkulfovy zastávky zanesené do mapy, viz příloha, s. 179, obr. 9.

⁴⁷ Beda Ctihodný, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* V,15 (SC 491, 94–98): „Tento Adomnán napsal také knihu *O posvátných místech*, velmi užitečnou pro mnoho čtenářů. Pramenem, ze kterého čerpal a sepišoval poučení, mu byl galský biskup Arkulf, jenž na pouti do svatých míst navštívil Jeruzalém, prohlédl si celou Zaslíbenou zemi, dostal se i do Damašku, Konstantinopole, Alexandrie a na mnoho ostrovů v moři. Když se na lodi vracel do vlasti, odnesla jej silná mořská bouře na západní pobřeží Británie. Po mnoha příhodách se dostal na konec k řečenému Kristovu služebníku Adomnánovi a vyšlo najevo, že Arkulf je znalcem Písma a hodně toho ví o svatých místech. Adomnán jej přijal s velikou radostí a dychtivě mu také naslouchal.“ (citováno podle překladu: KINCL, Jaroslav. Beda. *Církevní dějiny*, s. 287).

Bedu, jakožto historika známého na dobové poměry jeho naprosto precizní prací s písemnými prameny, Adomnánovo literární zpracování Arkulfovy cesty zaujalo natolik, že do své *Historiae ecclesiasticae* zařadil jeho stručný výtah *De locis sanctis*,⁴⁸ a dokonce sám posléze na základě Adomnánova spisu sestavil vlastní popis Svaté země (*De locis sanctis*),⁴⁹ který je důležitý zejména z hlediska středověké recepce Adomnánova textu.

Do kontextu iroskotské literatury zapadá Adomnánovo *De locis sanctis*, pouze částečně. Adomnán v něm sice obdobně jako ve *Vita Columbae* pracuje s motivem putování, avšak děj vyprávění se neodehrává v jeho domovině, nýbrž ve vzdálené Palestině a v několika dalších evropských destinacích. Adomnán v něm tedy zcela „překročil“ hranice svého místa působení. Jeho spis se přesto domácí literární produkci přibližuje mnohem více, než může být na první pohled patrné. A to zejména díky tomu, že i toto dílo je plné různých posvátných předmětů a relikvií, ba co víc, obsahuje celou řadu zázračných historek, v nichž figuruje buď hlavní hrdina jakožto očitý svědek, nebo se je dozvídá z doslechu.⁵⁰

Adomnán spis *De locis sanctis* patrně sám rozčlenil do tří knih. Celé dílo je uvedeno stručným prologem a každé z knih předchází obsah a je rozdělena do kratších kapitol. První kniha obsahuje zejména informace o topografii Jeruzaléma a přilehlých svatých místech, druhá připojuje popisy vzdálenějších lokalit ve Svaté zemi. Třetí kniha, v níž je zaznamenán Arkulfův návrat do Evropy, je oproti prvním dvěma knihám nepoměrně kratší, což vzhledem k poněkud abruptnímu zakončení celého díla vyvolává otázku, zda to byl opravdu autorův původní záměr nebo byla práce na textu z nějakého důvodu přerušena.

⁴⁸ Srov. Beda Ctihodný, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* V,16 (SC 491, 98–104).

⁴⁹ Latinská edice textu viz Beda Ctihodný (Beda Venerabilis). *De locis sanctis*. In In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 245–280.

⁵⁰ Srov. níže, s. 50.

Obdobné členění využil Adomnán také ve svém druhém spise *Vita Columbae*. Tento hagiografický text je členěný také do tří knih, z nichž každá je potom dále rozdělena na krátké kapitoly. Tyto jednotlivé kapitoly obsahují vždy v případě *Vita Columbae* jednu uzavřenou „epizodu“, v případě *De locis sanctis* pak popis jedné konkrétní lokality.

Jak již bylo naznačeno v úvodu, existují dvě základní interpretace spisu: První z nich chápe dílo *De locis sanctis* jako skutečný cestopis, tedy záznam reálné cesty do Svaté země podniknuté franským biskupem Arkulfem. Tento záznam by měl Adomnán pořídit podle autentického vyprávění a doplnit ho o informace z dalších pramenů. Problémem této hypotézy je ale identifikace údajného Adomnánova poutníka, neboť jméno Arkulf se nevyskytuje ani v soudobých seznamech biskupů ani v jiných pramenech. Proto se někteří badatelé domnívají, že Adomnánův Arkulf je fiktivní postava a že informace o putování na svatá místa v Palestině Adomnán převzal od jiného mnicha, Arnulfa, jenž opravdu mohl navštívit klášter Iona. V tomto pojetí tedy Adomnán nevystupuje coby autor, ale pouze jako vydavatel či zprostředkovatel cizího vyprávění.⁵¹

Podle druhého názoru nezprostředkovává dílo zprávu o skutečném putování, ale jedná se o popis topografie Svaté země vytvořený na základě starších pramenů, jenž měl sloužit jako doplněk k četbě Bible. Pro oživení vyprávění si pak autor si vytvořil postavu fiktivního cestovatele Arkulfa, jenž měl dodat informacím o Svaté zemi na autentičnosti a vytvořit iluzi, že se jedná o očitě svědectví o popisovaných biblických lokalitách.⁵²

De locis sanctis však zřejmě nesloužilo pouze jako spis, který měl své čtenáře informovat o podobě vzdálené Svaté země a zhmotňovat jim její památky před očima, tedy jako doplňková četba Bible, nýbrž také jako její výklad. Adomnán totiž do svého

⁵¹ Zastáncem této interpretace je např. badatel Denis Meehan, který pořídil anglický komentovaný překlad *De locis sanctis*, který doplnil o úvodní analýzu, srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*. 1958, s. 1–18.

⁵² K této interpretaci se přiklání zejm. badatel Thomas O' Loughlin. Viz např. O'LOUGHLIN, Thomas. *Adomnán and Arculf: The Case of an Expert Witness*. In *Journal of Medieval Latin* 7 (1997), s. 127–146.

díla na několika místech začlenil také exegezi Písma.⁵³ Podle Thomase O'Loughlina je tato funkce Adomnána spisů patrná zejména v kapitole věnované popisu kostela *Eleona* na Olivové hoře.⁵⁴ Adomnán nás neseznamuje s tím, jak toto místo během návštěvy Arkulfa vypadalo, nýbrž se snaží objasnit rozpory ve výpovědích evangelistů, týkajících se Poslední večeře Páně.⁵⁵

Kathryn Blair Moore v nedávné době vyslovila hypotézu, že Adomnán svým spisem *De locis sanctis* mohl také reagovat na dobové diskuse ohledně tzv. monotheletismu, který byl odsouzen na třetím konstantinopolském koncilu (680–681).⁵⁶ Adomnán se podle jejího výkladu snažil doložit, že Kristus měl dvě přirozenosti – božskou i lidskou,⁵⁷ přičemž jako doklad jeho lidské přirozenosti měly sloužit právě stopy, které po sobě Ježíš zanechal ve Svaté zemi (Arkulf je viděl uvnitř kostela Nanebevstoupení Páně na Olivové hoře).⁵⁸

Legendu *Vita Columbae*, jak bylo již uvedeno výše, dedikoval Adomnán svým bratrům mnichům v klášteře na ostrově Iona.⁵⁹ Vzhledem k celé řadě formálních podobností lze předpokládat, že *De locis sanctis* bylo patrně sepsáno pro stejné publikum. Zřejmě sloužilo k předčítání během společného jídla mnichů, které předepisovala

⁵³ Srov. *DLS* I,12 (*CCSL* 175, 195–196), překlad viz níže, s. 90; *DLS* I,25 (*CCSL* 175, 202–203), překlad viz níže, s. 95; *DLS* II,10 (*CCSL* 175, 209–210), překlad viz níže, s. 101.

⁵⁴ Srov. *DLS* I,25 (*CCSL* 175, 202–203), překlad viz níže, s. 95.

⁵⁵ Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. Res, tempus, locus, persona: Adomnán's exegetical method. In *Innes Review* 48, č. 2 (1997), s. 95–111.

⁵⁶ Srov. výše, s. 14, pozn. 6.

⁵⁷ Srov. BLAIR MOORE, Kathryn. *The Architecture of the Christian Holy Land: Reception from Late Antiquity through the Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 40.

⁵⁸ Srov. *DLS* I,23 (*CCSL* 175, 199–202), překlad viz níže, s. 93.

⁵⁹ Srov. výše, s. 24.

Benediktova řehole, jež byla v klášteře na Ioně k dispozici.⁶⁰ Tuto četbu měl na starosti mnich, který se obvykle staral o poučení ostatních.⁶¹ *Vita Columbae* byla předčítána jako poučení o životě zakladatele jejich kláštera sv. Kolumbána, přičemž četba jednotlivých epizod z Kolumbánova života mohla být realizována na pokračování jako jakýsi „seriál“. Stejný způsob realizace lze předpokládat i pro spis *De locis sanctis*, který měl rovněž sloužit pro vzdělávání mnichů.

Z vyprávění Bedy Ctihodného vyplývá ještě jedna skutečnost, která souvisí s dalším šířením Adomnánova literárního díla. Adomnánovi samotnému patrně záleželo na tom, aby se jeho spis dostal také za zdi kláštera na Ioně, protože si jej přibalil s sebou na diplomatickou cestu na dvůr krále Adalfrida, jemuž jej následně během návštěvy věnoval (*Porrexit autem librum hunc Adamnan Aldfrido regi, ac per eius est largitionem etiam minoribus ad legendum contraditus*).⁶² Tím se postaral o to, aby se dílo začalo šířit nejprve na Britských ostrovech, později pak po celé Evropě.

2.3. Adomnánovy prameny

V Adomnánově *De locis sanctis* se nacházejí dva typy odkazů na starší písemnou tradici, první skupinu tvoří díla, na která Adomnán odkazuje přímo, druhou a obsáhlejší skupinu pak díla, na která přímo neodkazuje, ale s největší pravděpodobností je měl k dispozici.

Adomnán ve svém textu velice často uvádí, že informace, které čtenáři (nebo posluchači) předkládá, mu sdělil Arkulf (*sicuti nobis Arculfus retulit*). V mnoha

⁶⁰ Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. The library of Iona at the time of Adomnán. In *The Cambridge history of the Book in Britain*, vol. I, c. 400–1100. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 578.

⁶¹ Srov. *Regula Benedicti* 38, 1–12 [CSEL 75, 106–108]: *Mensis fratrum lectio deese non debet, nec fortuito casu qui arripuerit codicem legere ibi, sed lecturus tota ebdomada dominica ingrediatur... Fratres autem non per ordinem legant aut canent, sed qui aedificant audientes.* („U stolu bratří nesmí chybět čtení. Neměl by tam číst náhodně ten, kdo se chopí knihy, nýbrž ten, kdo nastoupí v neděli a čte celý týden... Bratři ať nečtou nebo nezpívají podle pořadí, nýbrž jen ti, kteří posluchače vzdělávají.“ Citováno podle překladu: ENGELHARD, Vojtěch a kol. [eds.]. *Regula Benedicti*. s. 97–99.)

⁶² Srov. výše, s. 25, pozn. 44.

případech se však ukazuje, že slova vložená Arkulfovi do úst ve skutečnosti pocházejí ze starších pramenů, aniž by Adomnán tyto své písemné zdroje přiznal.⁶³

Tato pro středověk typická práce s prameny je patrně součástí Adomnánovy narativní strategie. Adomnán se nespokojil s pouhým přebíráním starších informací o podobě Svaté země ze starší literární tradice, ale chtěl o ní přinést nové aktuální svědectví. Díky tomu, že své zdroje nepřiznává a ponechává původ téměř všech informací na svém informátorovi, který má být jeho současníkem, působí jeho text mnohem autentičtěji, než kdyby přiznal, že informace přebírá ze starší literatury.⁶⁴

Adomnán do *De locis sanctis* vložil následující přímé odkazy:

- (1) Na začátku svého vyprávění Adomnán tvrdí, že vynechává informace, které uvádějí ostatní autoři (*ea vero quae in aliorum libris de eiusdem civitatis positione reperiuntur a nobis praetermittenda sunt*).⁶⁵ Je možné, že tím odkazuje k dopisu Eucheria z Lyonu *De situ Hierusolimae*, o němž bude řeč níže.⁶⁶
- (2) Do popisu fíkovníku, na němž se měl oběsit Jidáš, Adomnán zařadil dvojverší křesťanského básníka Juvenca z Hispánie 4. století (*ut de ipso Iuda Iuuencus presbiter versificus cecinit*)⁶⁷ z jeho díla *Evangeliorum libri IV*.⁶⁸

⁶³ K identifikaci Adomnánových zdrojů viz zejm. O'LOUGHLIN, Thomas. The library of Iona in the Late Seventh Century: The Evidence from Adomnán's *De Locis Sanctis* In *Ériu* 45 (1994), s. 33–52; dále O'LOUGHLIN, Thomas. Adomnán's *De Locis Sanctis*: A Textual Emendation and an Additional Source Identification. In *Ériu* 48 (1997), s. 37–40; DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 319–323; MEEHAN, Denis. Adomnan's *De Locis Sanctis*, s. 14–18.

⁶⁴ Viz níže, s. 50.

⁶⁵ *DLS* I,1 (*CCSL* 175, 185–186), překlad viz níže, s. 83.

⁶⁶ Srov. níže, s. 42, pozn. 121.

⁶⁷ *DLS* I,17 (*CCSL* 175, 197), překlad viz níže, s. 92.

⁶⁸ Latinská edice viz Juvenca, *Evangeliorum libri IV*. In *PL* 19, 1846, s. 54–316.

- (3) V popisu Rácheliny hrobky Adomnán uvádí, že cituje z *Liber locorum*,⁶⁹ čímž myslí Jeronýmův překlad *Onomasticonu* Eusebia z Kaisareje, nazvaný *Liber de nominibus Hebraicis*.⁷⁰
- (4) U popisu Galilejského jezera ve druhé knize uvádí, že jej sestavil částečně podle „třetí knihy o zajetí Židů“ a částečně na základě Arkulfova svědectví (*Haec brevia de Iordanis exordio et lacu Cinereth partim de tertio Iudaicae captivitatis libro partim de sancti Arculfi experientia excerpta retulimus...*).⁷¹ Má tím zřejmě na mysli dílo *Historiae* řecky píšícího raně křesťanského autora Hegesippa (asi 110 – 180), které se nám dochovalo pouze fragmentárně v citacích z pozdějších autorů (Eusebia z Kaisareje a Jeronýma).
- (5) V kapitole věnované popisu kostela Nanebevstoupení Páně na Olivové hoře Adomnán dva krát píše, že se Arkulfovo vyprávění shoduje s jinými popisy (*ut alibi scriptum repertum est*) a (*cum aliorum scribitis recte concordat*).⁷² Patrně tím míní *Chronicon* Sulpicia Severa.⁷³
- (6) Ve druhé knize Adomnán vkládá do popisu věnovaného hoře Tábor krátkou poučku, že by se mělo správně psát její jméno s aspirovaným „T“. Zdrojem této filologické vsuvky mu měly být blíže nespecifikované „řecké knihy“ (*libri Grecitatis*).⁷⁴ Nejspíše měl nejspíše na mysli opět Jeronýmovy překlady řeckých spisů.⁷⁵

⁶⁹ *DLS* II,7 (*CCSL* 175, 208–209), překlad viz níže, s. 100.

⁷⁰ Latinská edice viz Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis*. In LEGARDE de, Paulus (ed.). *Onomastica sacra*. Göttingen, 1870.

⁷¹ *DLS* II,20 (*CCSL* 175, 215–216), překlad viz níže, s. 105.

⁷² *DLS* I,23 (*CCSL* 175, 199–202), překlad viz níže, s. 93.

⁷³ Latinská edice viz Sulpicius Severus, *Chronicon*. In *CSEL* 1, Vídeň, 1966, s. 1–105.

⁷⁴ *DLS* II,27 (*CCSL* 175, 219–220), překlad viz níže, s. 108.

⁷⁵ Viz výše, s. 32, pozn. 70.

(7) Na konci druhé knihy, v níž popisuje Arkulfovu zpáteční cestu do Evropy přes egyptskou Alexandrii Adomnán uvádí, že se Arkulfovo vyprávění nijak neodlišovalo od toho, co se dočetl v jiných spisech (*in aliorum libris scriptura*).⁷⁶ Je možné, že i v tomto případě odkazoval na dopis *De situ Hierusolyma* Eucheria z Lyonu.⁷⁷

V Adomnánově *De locis sanctis* se objevují tři typy nepřiznaných odkazů na starší texty:

- (a) Biblické knihy – v Adomnánově díle se nalézá celá řada odkazů na starozákonní i novozákonní knihy. V první knize se velmi často odkazuje na evangelia, a to zejména v popisu míst spojených s životem Ježíše Krista. Adomnán patrně užíval Jeronýmovu Vulgátu, mohl mít ale při ruce i tzv. *Vetus Latina*, tj. nejstarší překlad bible do latiny.⁷⁸
- (b) Liturgické knihy – dalším zdrojem Adomnánova vyprávění mohly být i liturgické texty, které se nacházely v klášterní knihovně. Jedním z textů, které se podařilo identifikovat, byl gelasianský sakramentář (asi 6. století).⁷⁹
- (c) Další skupina Adomnánových zdrojů je tvořena zejména patristickými a křesťanskými autory, mezi nimiž dominují zejména spisy církevních otců společně s topografickou literaturou:
 - (1) Jeroným – nejčastěji Adomnán cituje z církevního otce Jeronýma, v první knize především z jeho biblických komentářů, v knize druhé pak také z již zmíněného Jeronýmova překladu Eusebiova *Onomasticon*. Vzhledem k tematice celého spisu je možné, že měl při ruce také Jeronýmův dopis č. 108 (*Ad Eustochium*), který

⁷⁶ *DLS* II,30 (*CCSL* 175, 221–225), překlad viz níže, s. 109.

⁷⁷ Srov. níže, s. 42, pozn. 121.

⁷⁸ Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. The library of Iona in the Late Seventh Century: The Evidence from Adomnán's *De Locis Sanctis*. In *Ériu* 45 (1994), s. 37.

⁷⁹ Srov. *DLS* I,7 (*CCSL* 175, 191), překlad viz níže, s. 87.

zaznamenává pouť urozené Římanky Pauly po svatých místech.⁸⁰ Z tohoto pramene sice necituje přímo, ale uvádí některé detaily, v nichž se s Jeronýmem shoduje, např. hned ze začátku první knihy u popisu Božího hrobu, když píše o tzv. „kameni vzkříšení“⁸¹ nebo také v popisu dubu Mambre, u nějž se mělo nacházet několik příbytků pro jeptišky.⁸²

- (2) Augustýn – Thomas O'Loughlin, který analyzoval Adomnánovu exegetickou metodu,⁸³ upozorňuje, že Adomnán patrně znal Augustinův traktát *De consensu evangeliarum*.⁸⁴
- (3) Sulpicius Severus – v první knize v popisu sloupu naproti Damašské bráně⁸⁵ odkazuje Adomnán zřejmě na *Chronicon Sulpicia Severa*. O něco dále, když Adomnán zmiňuje, že Arkulf viděl v kostele Nanebevstoupení Páně na Olivové hoře Kristovy stopy, z něj pak doslovně cituje.⁸⁶
- (4) Řehoř Veliký – ve třetí knize *De locis sanctis*, Adomnán odkazuje také na rozsáhlé hagiografické dílo papeže Řehoře Velikého *Dialogorum libri IV*,⁸⁷ když uvádí, že

⁸⁰ Srov. níže, s. 41, pozn. 117.

⁸¹ Srov. *DLS* I,3 (*CCSL* 175, 189), překlad viz níže, s. 86.

⁸² Srov. *DLS* II,11 (*CCSL* 175, 210–211), překlad viz níže, s. 90.

⁸³ Viz výše, s. 29, pozn. 55.

⁸⁴ Srov. *DLS* I,25 (*CCSL* 175, 202–203), překlad viz níže, s. 95.

⁸⁵ Srov. *DLS* I,11 (*CCSL* 175, 194–195), překlad viz níže, s. 90.

⁸⁶ Srov. *DLS* I,23 (*CCSL* 175, 199–202), překlad viz níže, s. 93.

⁸⁷ Latinská edice viz Řehoř Veliký. *Dialogorum libri IV*. In MIGNE, Jaques-Paul. (ed.). In *PL* 77, Paříž, 1862, s. 149–430.

z dřeva Kristova kříže uloženého v Konstantinopoli vycházela přesladká vůně.⁸⁸
Další odkaz na *Dialogy* se pak nachází v popisu sopky na Sicílii.⁸⁹

- (5) Juvencus – kromě výše uvedené citace básníka Juvenca, kterou Adomnán sám přiznává, se v *De locis sanctis* nachází ještě další ve druhé knize, když Adomnán popisuje pouštní pramen nalézající se nedaleko samařské studny.⁹⁰
- (6) Hegesippos – někteří badatelé se domnívají (např. Denis Meehan), že Adomnán využil Hegesippovo dílo na několika dalších místech,⁹¹ aniž by to přiznal, např. v popise řeky Nil⁹² na konci druhé knihy.
- (7) „Řecké knihy“ – Dodnes nevyřešenou badatelskou otázkou zůstává, co měl přesně Adomnán na mysli oněmi „*libri Greciatis*“. Herbert Donner a Denis Meehan se domnívají, že se jedná o Jeronýmovy překlady řeckých textů, které však nelze kvůli nedostatku pramenů přesně identifikovat.⁹³ Thomas O'Loughlin vyslovil hypotézu, že se by se mohlo jednat o Jeronýmovu *Liber interpretationis Hebraicorum nominum*.⁹⁴

⁸⁸ Srov. *DLS* III,3 (*CCSL* 175, 228), překlad viz níže, s. 115.

⁸⁹ Srov. *DLS* III,6 (*CCSL* 175, 234), překlad viz níže, s. 120.

⁹⁰ Srov. *DLS* II,23 (*CCSL* 175, 217), překlad viz níže, s. 106.

⁹¹ Viz výše, s. 32, pozn. 71.

⁹² Srov. *DLS* II,30 (*CCSL* 175, 221–225), překlad viz níže, s. 109.

⁹³ Viz výše, s. 32, pozn. 74.

⁹⁴ Viz výše, s. 32, pozn. 70.

(8) Eucherius z Lyonu – jak již bylo uvedeno výše, Adomnán měl na Ioně patrně k dispozici exegetické pojednání *Liber instructionum II* biskupa Eucheria z Lyonu,⁹⁵ z nějž mohl čerpat ve druhé knize informace o pramenech Jordánu.⁹⁶

(9) Vergilius – Adomnán sice cituje z Vergiliovy Aeneidy, jak už však bylo naznačeno výše, zůstává otázkou, zda měl tento spis na Ioně k dispozici. Vzhledem k tomu, že se jednalo o školského autora, je možné, že jeho verš citoval z paměti.⁹⁷

Mnohé o Adomnánových pramenech napoví i pokusy o rekonstrukci obsahu knihovny v Adomnánově domovském klášteře. Katalog klášterní knihovny na Ioně z před karolínského období se sice nedochoval, díky Adomnánovu literárnímu odkazu však lze alespoň rámcově rekonstruovat, které spisy mohla v jeho době klášterní knihovna na Ioně obsahovat. Badatel Thomas O'Loughlin sestavil na základě analýzy jeho díla přehledný seznam latinských spisů, které měl autor zřejmě k dispozici (viz tabulka v příloze).⁹⁸

Adomnán byl samozřejmě dobře obeznámen s biblickými texty. Jako typický intelektuál své doby znal a užíval ve své tvorbě celou řadu spisů latinsky píšících církevních otců. Z jeho literárního díla je patrné, že měl v oblibě zejména Jeronýmovy spisy, vedle jeho překladu Eusebiova *Onomasticon* a světové kroniky *Chronicon* to byly zejména jeho dopisy (*epistula* 108, o níž bude řeč později). Kromě Jeronýma znal i některé Augustinovy filozoficko-teologické traktáty – *De civitate Dei*, *De consensu Evangelistarum*, *De doctrina christiana*. Četné informace mohl Adomnán načerpat také z encyklopedického díla Isidora ze Sevilly (*Etymologiae*).

Ionská knihovna v Adomnánově době zřejmě obsahovala i některé hagiografické texty, zejména Sulpiciův *Život sv. Martina z Toursu* a Atanášův *Život sv. Antonína*, ovlivněn mohl být ale také *Dialogy Řehoře Velikého*. Kolumbánovským mnichům byla nepochybně k dispozici také Benediktova pravidla řeholního života.

⁹⁵ Latinská edice viz Eucherius z Lyonu. *Liber instructionum II*. In WOTKE, Karl (ed.). In *CSEL* 31, 1894.

⁹⁶ Srov. *DLS* II,19 (*CCSL* 175, 215), překlad viz níže, s. 105.

⁹⁷ Srov. *DLS* I,9 (*CCSL* 175, 192–194), překlad viz níže, s. 88.

⁹⁸ Viz příloha, s. 172, obr. 1.

V neposlední řadě je třeba zmínit, že vzhledem k Adomnánovu zaměření na topografii svatých míst v Palestině musela knihovna obsahovat i díla zabývající se touto tematikou. Zcela prokazatelně znal dopis Eucheria z Lyonu, obvykle titulovaný *De situ Hierusolimae*, který obsahuje poměrně detailní popisy Jeruzaléma a dalších míst Svaté země.⁹⁹ Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda měli kolumbánovští mniši k dispozici také spisy antických pohanských *auctores*, především školských autorů jako byl Vergilius.¹⁰⁰

⁹⁹ Srov. níže, s. 42, pozn. 121.

¹⁰⁰ Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. The library of Iona at the time of Adomnán. In *The Cambridge history of the Book in Britain*, vol. I, c. 400–1100. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 570–579, zvl. tabulka s. 578.

3. *De locis sanctis* jako literární pramen

3.1. Zprávy o předchozích poutnících

První popsané tzv. „studijní cesty“¹⁰¹ po svatých místech v oblasti Palestiny podnikli sardský biskup a apologeta Melitón (zemřel 180) a církevní otec Órigenés (185–253). Tito první cestovatelé do Svaté země podnikli cestu do těchto míst především proto, aby na vlastní oči poznali dějiště biblických událostí.¹⁰² Nejednalo se tedy o svatou pouť v pravém slova smyslu. Za první skutečnou poutnici do Palestiny je považována až matka císaře Konstantina I. Velikého, Helena (255–330), o jejíž cestě do Svaté země zanechal svědectví církevní historik Eusebios z Kaisareie (260/265–339/340) ve třetí knize řecky psané biografie císaře Konstantina I. Velikého – *Vita Constantini* (Život Konstantinův).¹⁰³ O skutečné povaze návštěvy císařovy matky v Jeruzalémě, která byla spojena s inspekční cestou po východních provinciích realizovanou patrně v roce 325, se sice vedou spory, přesto byla Helena považována za jakýsi vzor pro další křesťanské poutníky.

Vůbec nejstarší svědectví zaměřené výhradně na pouť do Jeruzaléma nám zanechal neznámý poutník, který podnikl cestu do Svaté země až ze vzdáleného Bordeaux. Ve svém popisu cesty nesoucím titul *Itinerarium Burdigalense*¹⁰⁴ uvádí, že se přeplavil

¹⁰¹ Tj. poutě za účelem propojení znalostí z četby písma s podobou konkrétních míst. Jednalo se tedy o jiný typ „poutníků“, než v pozdějších obdobích. Více viz TAYLOR, Joan E. *Christians and the Holy Placse*. Oxford – New York: Oxford University Press, 1992, s. 296.

¹⁰² Srov. HUNT, Edward David. *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire A.D. 312–460*. Oxford: Oxford University Press, 1982, s. 93.

¹⁰³ Nejnovější řecko-německé vydání viz BLECKMANN, Bruno (ed.), *De vita Constantini – Über das Leben Konstantins*. In *FC 83*, Turnhout: Brepols Publishers, 2007. Kritická edice řeckého textu viz WINKELMANN, Friedhelm (ed.). *Über das Leben des Kaisers Konstantin*. Berlin: De Gruyter, 1991. Anglický překlad viz CAMERON, Averil – HALL, Stuart (eds.). *Eusebius. Life of Constantine*, New York: Clarendon Press, 1999.

¹⁰⁴ Lat. edice viz *Itinerarium Burdigalense*. Wesseling (ed.). In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria*

z Konstantinopole do Jeruzaléma v květnu roku 333 a ve Svaté zemi zůstal až do prosince téhož roku. Jeho dílo však nepřináší žádný detailnější popis svatých míst, z něhož by bylo zřejmé, jak přesně konstantinovské stavby na Golgotě a dalších místech vypadaly. Jedná se spíše o strohý, zato však patrně kompletní výčet zastávek na jeho cestě, obsahující minimum komentářů. Přesto badatelé hodnotí tento první záznam o pouti do Svaté země jako významný zdroj informací, především pokud jde o stav cestování v pozdní římské říši.

Poněkud detailnější svědectví o tom, jak vypadala svatá místa na konci 4. století, přináší cestopis, známý pod titulem *Itinerarium Egeriae*.¹⁰⁵ V něm je zachycena cesta blíže neznámé urozené poutnice pocházející pravděpodobně z hispánské Galicie,¹⁰⁶ která strávila ve Svaté zemi celkem tři roky. Rukopis obsahující Egeriin text byl objeven teprve v roce 1884 v klášteře v italském Arezzu (*Codex Aretinus* 405), navíc není kompletní.¹⁰⁷ Přesto je zdrojem mnoha neocenitelných informací o stavu svatých míst v této době. Ačkoli dílo nese titul *itinerarium* (cestopis), má po formální stránce podobu dopisu, který je adresován blíže nespecifikovaným sestrám (*sorores*).¹⁰⁸

Hierosolymitana. *Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 1–28.

¹⁰⁵ Lat. edice viz *Itinerarium Egeriae*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 29–103. Český překlad viz HEJMOVÁ, Marcela (ed.). *Putování Egeriino: text, překlad a komentář*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 1999.

¹⁰⁶ Otázka původu této poutnice je předmětem sporů.

¹⁰⁷ Srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land. Die ältesten Berichte christlicher Palästinapilger (4. – 7. Jahrhundert)*. Stuttgart: Katholisches Bibelwerk GmbH, 1979, s. 69–81.

¹⁰⁸ Oslovuje je „*dominae venerabiles sorores*“ („ctihodné paní sestry“), srov. např. *Itinerarium Egeriae* 1,3 (*CCSL* 175, 41).

Z popisu Egeriiny cesty, která zřejmě proběhla v letech 381–384, se zachovala pouze část, která líčí poslední rok jejího putování.¹⁰⁹ V ní je zachyceno putování přes Egypt na Sinajský poloostrov, kde Egerie vystoupila na horu Sinaj,¹¹⁰ a její cesta zpět do Jeruzaléma. Z hlavního města Judeji si udělala výlet na horu Nabau¹¹¹ a do oblasti Carneas, známé pobytem biblického Joba.¹¹² Nakonec se vydala přes Antiochii do Edessy, kde se nacházela svatyně sv. Tomáše, a odtud zpět do Antiochie. Přes rodiště sv. Pavla Tarsu s krátkou odbočkou do Seleukie, kde navštívila kostel sv. Thekly, pak zamířila do Konstantinopole, kde její putování končí.

Větší část jejího cestopisu však je věnována popisu křesťanských náboženských obřadů v Jeruzalémě.¹¹³ Tato část je důležitým pramenem pro poznání liturgických zvyků křesťanské komunity v Jeruzalémě ve 4. století.¹¹⁴ Líčí se v ní denní rytmus zbožného křesťana, rozdělený do šesti denních dob, a různé náboženské úkony, které se k nim vážou. Kromě toho zde ale nalezneme také popis hlavních ročních svátků: předvelikonoční půst, svatý týden včetně Květné neděle, Velký pátek, velikonoční týden a Letnice.¹¹⁵ Přes převažující zaměření na křesťanskou liturgii lze však ze zprávy hispánské poutnice získat řadu důležitých informací o situaci na svatých místech, kde se obřady odehrávaly, především pak o komplexu chrámu Božího hrobu.

¹⁰⁹ K dataci Egeriina putování viz BAUMSTARK, Anton. *Das Alter der Peregrinatio Aetheriae*. In *Oriens Christianus* (1911), s. 32–76 a DEVOS, Paul. *La date du voyage d'Égérie*. In *Analecta Bollandiana* 85 (1967), s. 165–194.

¹¹⁰ Srov. *Itinerarium Egeriae* 1–9 (CCSL 175, 37–50).

¹¹¹ Srov. tamtéž 10–12 (CCSL 175, 50–54).

¹¹² Srov. tamtéž 13–16 (CCSL 175, 54–58).

¹¹³ Srov. tamtéž 24–29 (CCSL 175, 67–76).

¹¹⁴ K Jeruzalémské liturgii na základě Egeriina popisu viz VERHELST, Steven. *The Liturgy of Jerusalem in the Byzantine Period*. In LIMOR, Ora – STROUMSA, Guy (eds.). *Christians and Christianity in the Holy Land. From the Origins to the Latin Kingdoms*, Turnhout: Brepols Publishers, 2006, s. 421–462.

¹¹⁵ Srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 69–81.

Další zbožnou ženou, která navštívila svatá místa přibližně v téže době jako Egerie, byla sv. Paula, patronka a souputnice církevního otce Jeronýma.¹¹⁶ Pout', kterou tato urozená Římanka vykonala patrně v roce 385, zaznamenal Jeroným krátce po její smrti (404) v jednom z dopisů¹¹⁷ adresovaných její dceři Eustochium. List měl sloužit jako útěcha (*consolatio*) nad ztrátou milované matky, zároveň ale k oslavě (*laudatio*) Pauly coby oddané křesťanky. Svým celkovým rázem se dopis blíží hagiografické literatuře a podle některých názorů¹¹⁸ mohl vzniknout i za účelem založení Paulina kultu v Betlémě, kde Paula dlouho žila a také zemřela. Jeroným se v dopise snažil Paulu prezentovat jako hluboce věřící křesťanku, k čemuž slouží i zpráva o jejím putování biblickou krajinou, které je jedním z projevů její mimořádné zbožnosti. Popis Pauliny pouti, který zabírá jen část celého dopisu, má ukázat, že návštěva svatých míst by měla být součástí životopisu každého zbožného křesťana.

Dopis sice nevznikl primárně jako zpráva o Paulině pouti do Svaté země, přesto však přináší některá zajímavá svědectví a bývá řazen k souboru pramenů osvětlujících tuto problematiku. Paula během své pouti v Palestině prošla celou řadu míst spojených s událostmi ze Starého i Nového Zákona. Navštívila Sareptu, Týr, Accho (oficiálně Caesarea), Lyddu (Diospolis), Joppe (Jaffa), Nikopolis (Emauzy), a samozřejmě Jeruzalém. Zde strávila delší dobu, aby si mohla důkladně prohlédnout místa spojená s Ježíšovým umučením. Její další kroky pak vedly na horu Sion, do Betléma, do Galileje, navštívila i Betánii, Jericho, Kafarnaum a patrně také Nazaret. Svou pout' pak zakončila na hoře Tábor. Tím ovšem její pobyt ve Svaté zemi neskončil, neboť zbytek svého života

¹¹⁶ Srov. CAIN, Andrew. Rethinking Jerome's Portraits of Holy Women. In LÖSSL, Josef – CAIN, Andrew (eds.). *Jerome of Stridon: His Life, Writings and Legacy*. New York: Routledge, 2009, s. 47–59.

¹¹⁷ Latinská edice viz Jeroným, *Epistula* 108 (*Ad Eustochium*). In *Epistulae LXXI–CXX*. In *CSEL* 55, Vídeň – Lipsko, 1912, s. 306–351.

¹¹⁸ Srov. CAIN, Andrew. Jerome's Epitaphium Paulae: Hagiography, Pilgrimage, and the Cult of Saint Paula. In *Journal of Early Christian Studies* 18 (2010), s. 124–134.

strávila v Betlémě, kde ji také dal její oddaný druh sv. Jeroným pochovat nedaleko Ježíšovy rodné jeskyně.¹¹⁹

Dopis obsahuje výčet míst, která Paula navštívila, kromě letných zmínek však neobsahuje bližší informace o tom, v jakém stavu se v době její návštěvy nacházela. Zato nám zprostředkovává celkový étos poutnictví na *loca sancta* a popisuje emocionální reakce zbožné poutnice na těchto památných místech, především těch spojených s pašijemi Ježíše Krista. Jeroným například líčí velice exaltovaně Paulinu návštěvu Božího hrobu, kde zbožná poutnice „líbala“ kámen u vchodu do hrobky a „olizovala“ místo, kde kdysi leželo Kristovo tělo (*Ingressa sepulchrum resurrectionis osculabatur lapidem, quem ab ostio sepulchri amoverat angelus, et ipsum corporis locum, in quo dominus iacuerat, quasi sitiens desideratas aquas fide, ore lambebat*).¹²⁰ Detailnější informace o podobě chrámu Božího hrobu nám však nepodává.

Další zpráva o svatých místech pochází až z poloviny 5. století (po 444) od biskupa Eucheria z Lyonu (asi 434–449), jenž se o nich zmiňuje ve svém listě známém pod titulem „*De situ Hierusolimae epistula ad Faustum presbyterum*“,¹²¹ adresovaném jistému knězi Faustovi. Patrně se jednalo o Fausta z Riez, který byl společně s Eucheriem nejprve členem řeholní komunity v „ostrovním“ klášteře *Lerinium*,¹²² později pak opatem (433), a nakonec biskupem v Riez (449/450 nebo 456) v dnešní jihovýchodní Francii. O

¹¹⁹ Srov. ŠUBRT, Jiří. Peregrinatio Paulae ad loca sancta v Jeronýmově dopise 108. In *LF* 139 (2016), s. 7–24.

¹²⁰ Jeroným, *Epistula* 108, 9 (*CSEL* 55, 315): „Když vešla do hrobky vzkříšení, líbala kámen u vchodu, který anděl odstranil, a samotné místo, na němž leželo Pánovo tělo olizovala ústy jako žíznící hltající vodu, po níž dlouho toužil. Celý Jeruzalém, i sám Pán, k němuž se modlila, jsou svědky toho, kolik smutku, kolik nářků a kolik slz na tomto místě prolila.“ Překlad: ŠUBRT, Jiří. Peregrinatio Paulae ad loca sancta v Jeronýmově dopise 108. In *LF* 139 (2016), s. 11.

¹²¹ Latinská edice viz Eucherius z Lyonu. *De situ Hierusolimae*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 236–243.

¹²² Klášter na ostrově *Lerina* (dnešní Lérins ve Francii) byl založen sv. Honoratem kolem r. 410. Dnes se zde nachází cisterciácké opatství.

Eucheriově životě je známo pouze to, že patrně pocházel z bohaté římsko-galské rodiny a kolem roku 420 se i se svou rodinou usídlil ve zmíněné mnišské komunitě na ostrově *Lérins u Marseille*. V roce 434 se pak stal biskupem v galském městě Lugdunum (dnešní Lyon).

S Eucheriovým příklonem k asketismu koresponduje i jeho literární dílo, jsou mu připisovány dva exegetické spisy, dále dva traktáty o poustevnickém životě a jeden hagiografický text. V kontextu této tvorby není tedy překvapující jeho zájem o podobu Svaté země. Eucheriov dopis však nepředstavuje autentické svědectví o absolvování jedné konkrétní poutě do Svaté země, jako tomu bylo u předchozích tří textů. Z jeho listu je zřejmé, že popisovaná místa nenavštívil osobně a své znalosti o nich čerpá především z literatury. Jedná se tedy spíše o kompilát ze starších pramenů, patrně doplněný i o informace blíže neznámých „informátorů“.¹²³ Mezi jeho zdroje patřil prokazatelně Jeronýmův dopis 129 *ad Dardanum* a Eusebiův *Onomastikon* v Jeronýmově latinském překladu, při psaní měl zřejmě k dispozici také spisy některých antických *auctores*. Jeho zájem o topografii svatých míst podtrhuje také znalost díla *De chorographia* Pomponia Mely, antického geografa 1. století.¹²⁴

Dopis lze tematicky rozdělit do dvou částí. V první se snaží jeho pisatel vykreslit stručně vlastními slovy podobu nejvýznamnějších svatých míst v Palestině, ve druhé pak zásadně mění svou narativní strategii a zbytek jeho místopisného textu je tvořen v podstatě pouze citáty ze zmíněného Jeronýmova listu *ad Dardanum*.

Po vzoru císařovny Heleny navštívila osobně Svatou zemi také Aelia Eudokia (asi 401–460), vzdělaná manželka byzantského císaře Theodosia II. (402–450). Svou pout' se

¹²³ Eucherius se sám k této své narativní strategii přiznává v krátkém prologu, který předchází hlavní části listu: *Hierusolimitanae urbis situm atque ipsius Iudaeae, ut mihi vel relatione cognitus erat vel lectione conpertus, breviter ainplexus sum brevi et ipsum praefatione indicans, quia opusculo non diffuso nequaquam esse diffusam praefationem decet. Vale in Christo, decus et praesidium meum.* („Představil jsem stručně podobu města Jeruzaléma a Judeji, o níž jsem si jednak udělal představu z vyprávění, jednak přečetl v pramenech. Nepředkládám dlouhou předmluvu, protože k málo obsáhlému dílku se nehodí obsáhlá předmluva. Bud' zdrav v Kristu, moje půvabná záštito!“) Srov. Eucherius, *De situ Hierusolimae* 1 (CCSL 175, 238).

¹²⁴ Srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 171–175.

rozhodla podniknout krátce poté, co byla provdána za císaře Theodosia II., tj. mezi lety 438–439. V Palestině navštívila zejména komplex na Golgotě a mnišskou komunitu na Olivové hoře, kam ji pozvala asketicky smýšlející křesťanka Melania Mladší (asi 383–439). Jako důkaz své zbožnosti s sebou domů do Konstantinopole dovezla vzácné relikvie, a to plášť sv. Barsaomy¹²⁵ a ostatky svatého mučedníka Štěpána.¹²⁶ Díky této své iniciativě bývá někdy nazývána „druhou Helenou“. O několik let později, roku 443 se v důsledku rozpadu svého manželství rozhodla navrátit zpět do Jeruzaléma, kde setrvala až do konce svého života.¹²⁷

V dalším důležitém díle zasluhujícím si pozornost, „*De situ Terrae sanctae*“ (O poloze Svaté země)¹²⁸ jsou představena svatá místa na počátku 6. století. O předpokládaném autorovi tohoto spisu, arcijáhnu (či jáhnu) Theodosiovi, jemuž autorství přisuzují dva z celkového počtu dvanácti známých rukopisů, toho rovněž není mnoho známo. Z rozboru spisu vyplývá, že jeho autor mohl pocházet ze severní Afriky, vzhledem ke zmínce o ariánském kostelu v popisu starobylého egyptského města Memphis. Nejasný je nejen autorův původ, ale také jeho profese. Někteří badatelé se domnívají, že mohl být ve skutečnosti knihovníkem.¹²⁹

Theodosiův popis Svaté země pochází nejpravděpodobněji z období vlády byzantského císaře Anastasia I. (491–518), kterého i několikrát v textu zmiňuje, či jeho nástupce Justina I. (518–527). Tedy těsně před zahájením rozsáhlých přestaveb Jeruzaléma (531–543) za císaře Justiniána I. (527–565), o nichž ještě bude řeč.

¹²⁵ Blíže PALMER, Andrew N. *The Life of the Syrian Saint Barsauma*. Berkeley: University of California Press, 2020.

¹²⁶ Srov. HOLM, Kenneth G. *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1989, s. 189.

¹²⁷ Srov. tamtéž s. 217.

¹²⁸ Lat. edice viz Theodosius. *De situ Terrae sanctae*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL 175*, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 113–125.

¹²⁹ Srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 196.

Theodosiův spis může na první pohled působit na čtenáře poněkud zmateně, zejména oproti systematictějšímu Eucheriovu dopisu. Přeskakuje nelogicky mezi jednotlivými krátkými oddíly bez jakéhokoliv komentáře. Tato nesouvislost a zmatečnost vyprávění může být důsledkem toho, že se jedná o kompilát několika starších textů, navíc náležitých k různým žánrům (itineráře, liturgické a exegetické texty, hagiografie). Někteří badatelé se rovněž domnívají, že Theodosius mohl vycházet i z informací nějakého poutníka, který osobně Svatou zemi navštívil. Theodosiovo dílo je zachováno v poměrně velkém počtu pozdějších rukopisů, takže některé informace mohly být doplněny i při transmisi textu, čemuž také nasvědčuje zmíněná kolísavá kvalita vyprávění.¹³⁰

Podobně jako Eucheriův list neobsahuje Theodosiovo dílo popis nějaké poutě, ale jedná se spíše o deskripci jednotlivých míst nacházejících se nejen Jeruzalémě, ale i na dalších lokalitách v Palestině. Poté autor přechází k destinacím v Malé Asii a Egyptě, aby se na závěr se opět vrátil do Jeruzaléma, jež popisuje detailněji. Theodosiovo dílo i přes svůj kompilativní charakter přináší některé nové informace a poznatky o situaci na svatých místech před Justiniánovou přestavbou Jeruzaléma.

V tzv. *Breviarium de Hierosolyma* (Zkráceném spisu o Jeruzalému)¹³¹ je zachycena podoba Jeruzaléma a jeho okolí v Justiniánově době. Tento krátký, nicméně díky některým informacím velice cenný anonymní spis vznikl kolem roku 550. Existuje ve dvou mírně odlišných verzích (A a B), které však patrně vycházely ze stejné textové předlohy. I když jsou obě textové varianty zachovány pouze fragmentárně, lze se jejich vzájemným porovnáním dobrat alespoň přibližného smyslu textu. Ze všech doposud uvedených textů se svým stylem vyprávění zřejmě nejvíce přibližuje pozdějším praktickým příručkám pro poutníky. Neuvádí se v něm sice tak veliké množství poutních míst jako v některých předchozích textech, zato však popisuje jednotlivé lokality do mnohem větších detailů. V některých případech se autor textu zaměřuje na předměty, o nichž se domnívá, že by svou tajemností mohly čtenáře (či budoucí poutníky) přitahovat. V úvodních pasážích textu se nachází poměrně obsáhlý přehled nejrozumnějších

¹³⁰ Srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 190–198.

¹³¹ Lat. edice viz *Breviarium de Hierosolyma*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL 175*, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 105–112.

relikvií, jež mají spojitost jak se starozákonními událostmi, tak s Kristovým životem a umučením.

O něco mladší pramen k poznání Svaté země z druhé poloviny 6. století představuje *Itinerarium*, v němž je zaznamenána cesta neznámého „Poutníka z Piacenzy“.¹³² Jedná se o unikátní a poměrně obsáhlé svědectví nejen o svatých místech, ale i o průběhu samotné poutě, a zároveň o poslední dochované dílo zachycující situaci ve Svaté zemi před muslimskou invazí. Díky pasážím popisujícím liturgické obřady může cestopis sloužit také jako pramen ke zkoumání raně středověké zbožnosti. Vznik spisu bývá datován kolem roku 570.¹³³

Anonymní autor, o němž se většina badatelů zmiňuje pod pseudonymem „Poutník z Piacenzy“, patrně pocházel, jak napovídá jeho přízvisko, ze severoitalského města Piacenza (ve starověku *Colonia Placentia*). Hned na začátku svého vyprávění sám sebe označil za poutníka, který se vydává do Svaté země po vzoru jakéhosi mučedníka, blaženého Antonína.¹³⁴

Svou pout' začal v Konstantinopoli, odkud se přeplavil ostrov Kypr a následně do přístavního města Tartús (*Antaradus*), poté se vydal podél pobřeží do města Akko (*Ptolemais*), odkud pokračoval do starověkého města Cipori (*Diocesarea*). Dále do biblického města Kány („Kána Galilejská“), Nazaretu, na horu Tábor, do Tiberiady a Kafarnaum. Prohlédl si prameny Jordánu, odkud pokračoval do *Skythopole* (dnešní Bejt

¹³² Lat. edice viz Poutník z Piacenzy. *Itinerarium*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL 175*, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 127–153.

¹³³ Srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 240–258.

¹³⁴ Srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium 1* (*CCSL 175*, 127). O kterého Antonína se přesně jednalo, je předmětem dohadů. Jako nejpravděpodobnější se jeví hypotéza, že šlo o sv. Antonína, jemuž je zasvěcena katedrála v Piacenze. Tento světec měl být jedním z mučedníků tzv. „Thébské legie“, o níž se zmiňuje Eucherius z Lyonu v dopise známém jako *Passio Agaunensium martyrum* (Utrpení mučedníků z Agaunu), srov. WOTKE, Karl (ed.). In *CSEL 31*, 1894. Údajně se jednalo o šest tisíc šest set mučedníků, kteří měli být společně se svým velitelem sv. Mořicem (*Mauritius*) umučeni u římského města *Agaunum* (dnešní St. Moritz ve Švýcarsku). Legie měla údajně za úkol potlačit povstání, k němuž došlo v Burgundsku za císaře Diokleciána (284–305). Srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 241.

Še'an), Samarie (*Sebaste*) a Sichemu (*Neapolis*). Následně navštívil místo Ježíšova křtu, nedaleké Jericho a Gilgal. Poté se vydal přes Judsko do Betánie a na Olivou horu, odkud zamířil do Jeruzaléma. V Jeruzalémě pobyl delší dobu, během níž podnikl i dva výlety – do Betléma a Hebronu. Z Jeruzaléma pak pokračoval na dlouhou cestu do Egypta a dospěl až ke břehům Nilu, odkud se stočil směrem na sever do Alexandrii a vrátil podél pobřeží zpět do Jeruzaléma. Na zpáteční cestě navštívil Joppu a římské město Caesarea Přímořská, Damašek a poté pokračoval směrem do Antiochie, severní Mezopotámie a Sýrie, kde jeho vyprávění končí.

Díky nejružnějším vsuvkám poukazujícím na to, že neznámý cestovatel všechna zmíněná místa opravdu navštívil,¹³⁵ mohl svou zprávu patrně založit na vlastním autentickém svědectví. Zda využil při psaní nějaké ze starších písemných pramenů, však není zcela jasné.

3.2. Literární charakteristika Adomnánova textu

Do korpusu výše zmíněných antických a raně středověkých textů referujících o Svaté zemi bývá řazeno i Adomnánovo dílo *De locis sanctis*. Tomuto souboru dal definitivní podobu editor Paul Geyer, který jej vydal roku 1898 ve svazku nadepsaném *Itinera Hierosolymitana*, v ediční řadě *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*.¹³⁶ V této podobě byl soubor po revizi a doplnění publikován znovu (a naposledy) roku 1965 v ediční řadě *Corpus Christianorum Series Latina*.¹³⁷ Všechny texty publikované v daném

¹³⁵ Jedná se např. o zmínku o jeho nemoci, z níž se delší čas zotavoval v Jeruzalémě (*Iterum venientes in Hierusolima, ubi etiam aegrotus remansi per multum tempus. Evidenter oculata fide vidi beatam Euphemiam per visionem et beatum Antonium; quomodo venerunt, sanaverunt me*), srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 46 (CCSL 175, 152).

¹³⁶ Srov. Adamnani De locis sanctis libri tres. In GEYER, Paul (ed.). *Itinera Hierosolymitana*. CSEL 39, Vídeň, 1898, s. 219–297.

¹³⁷ Srov. Adamnani De locis sanctis libri tres. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. CCSL 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 175–234.

souboru, bývají až na výjimky v monografiích a kompendiích věnovaných latinské literatuře představovány jako příklady raně středověkého žánru *itineraria* (itinerář).

Literární teoretici zabývající se typologií středověkých žánrů obvykle řadí *itinerarium* do širší skupiny cestopisné literatury. Do ní bývají obvykle zahrnovány texty obsahující zprávy, které o svých cestách zanechali nejrůznější vyslanci, cestovatelé, obchodníci, misionáři a poutníci. Vzhledem k tomu, že cestovatelské záznamy vznikaly z různých důvodů, mohou nabývat různé žánrové podoby: historiografie, autobiografie, zprávy z diplomatických cest či misí a rovněž tzv. poutnická vyprávění (*pilgrimage narrative*). Cestopisná literatura dále kromě těchto autentických zpráv zahrnuje také nejrůznější příručky či průvodce pro budoucí cestovatele, které měly za úkol informovat o tom, jaká místa má cestovatel ve Svaté zemi navštívit, jak jsou od sebe tato místa vzdálena a co se na nich nachází zajímavého. Na začátku celé této rozmanité tradice středověké cestovatelské literatury stály pozdně antická *itineraria*.¹³⁸

Pro žánr *itineraria* je příznačné, že jeho základní spojující linií tvoří popis konkrétní cesty (*iter*). V tomto pojetí by tedy z daného souboru žánru *itineraria* odpovídala pouze *Itinerarium Burdigalense*, *Itinerarium Egeriae* a *Itinerarium Poutníka z Piacenzy*. *Itinerarium Egeriae* a *Itinerarium Poutníka z Piacenzy* pak představují itineráře s autobiografickými prvky. V případě *Itineraria Egeriae* je hlavní záznam cesty vyprávěný samotnou poutnicí doplněn o autorčiny komentáře, které nejčastěji vyjadřují její subjektivní dojmy ze svatých míst.¹³⁹ Samotná topografická složka v tomto díle tedy není dominantní. *Itinerarium poutníka z Piacenzy* naopak obsahuje podrobné topografické informace, které tvoří převážnou část jeho textu. Pouze v některých, spíše výjimečných případech zaznamenává anonymní poutník své dojmy a pocity.¹⁴⁰

Všechny tři zmíněné itineráře mají společné to, že jejich autoři v podstatě neodkazují na starší literaturu a jejich popis, či vyprávění o Svaté zemi, je založen téměř výhradně

¹³⁸ Srov. RICHARD, Jean. Travel Literature. In MANTELLO, Frank A. – RIGG, Arthur George (eds.). *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1996, s. 682

¹³⁹ Srov. výše, s. 39, pozn. 105.

¹⁴⁰ Srov. výše, s. 46, pozn. 134.

na autentickém osobním svědectví. Minimum odkazů na textové prameny může také souviset s nedostatkem starších zdrojů.

Eucheriovo dílo *De situ Hieroslyma* je psáno ve formě dopisu, obsahuje však především topografické informace o různých místech ve Svaté zemi.¹⁴¹ Theodosiovo pojednání *De situ Terrae sanctae* by se zase dalo označit spíše za teologický traktát, do kterého pronikají prvky topografie.¹⁴² Texty Eucheria a Theodosia vykazují veliké množství odkazů na písemné prameny. Oba autoři se otevřeně hlásí k tomu, že čerpali ze starší literatury. Jednotlivá svatá místa postupně představují podle stejného klíče: začínají středobodem křesťanského světa, tedy Jeruzalémem, poté pokračují dalšími důležitými místy spojenými s Kristovým životem, a nakonec přecházejí k popisu vzdálenějších destinací.

Breviarius de Hierosolyma se z této skupiny textů vymyká tím, že spíše než o cestopis se jedná o výčet zázračných předmětů a relikvií nacházejících se na svatých místech v Jeruzalémě a blízkém okolí, který mohl představovat jakýsi předstupeň příručky, která měla sloužit poutníkům pro zorientování se v jednotlivých relikviích.¹⁴³

Z toho, co bylo řečeno, je patrné, že také žánrové zařazení *De locis sanctis* mezi *itineraria* je přinejmenším problematické. V tomto textu se totiž prolíná hned několik žánrových forem – topografie, hagiografie), chybí v něm ale základní schéma konkrétní cesty. Autor sice avizuje, že se jedná o záznam zkušeností (*experimenta*) z Arkulfovy cesty po svatých místech, jeho výčet jednotlivých destinací ale nemá charakter zastávek na nějaké cestě a jedná se spíš o topografii svatých míst.¹⁴⁴

Arkulfova cesta, začíná v Jeruzalémě, Adomnán však nepodává žádné informace o tom, jak se do Jeruzaléma dostal. Z hlediska důležitosti je tento výchozí bod logický a kopíruje výše uvedené schéma užívané v topografiích svatých míst Eucheria a Theodosia. Z Jeruzaléma, kterému věnuje v rámci svého spisu největší pozornost, se

¹⁴¹ Srov. výše, s. 42, pozn. 121.

¹⁴² Srov. výše, s. 44, pozn. 128.

¹⁴³ Srov. výše, s. 45, pozn. 131.

¹⁴⁴ Srov. *DLS* prol. (*CCSL* 175, 183), překlad viz níže, s. 80.

Adomnán potom dostává opět po vzoru starších topografií nejprve k přilehlým destinacím a až následně ke vzdálenějším lokalitám.

Pořadí jednotlivých míst však neurčuje Arkulf, nýbrž Adomnán, který se jej postupně vyptává na jednotlivá místa (*diligentius sanctum interrogavimus Arculfum*).¹⁴⁵ Arkulfovy odpovědi pak doplňuje podle svého uvážení informacemi ze starší literární tradice nebo odkazy na Bibli. Arkulf se při tom ve svém popisu soustředí zejména na topografické informace, takže celé vyprávění ze všeho nejvíce připomíná mozaikou jednotlivých lokalit, k nimž autor připojuje poznámku, že zde Arkulf také byl. V textu lze pozorovat, že čím více, se Arkulf ve svém vyprávění pomyslně vzdaluje od Jeruzaléma, tím menší množství podrobností a detailů Adomnánovi poskytuje. Adomnán pak musí následně jeho informace doplňovat ze starší místopisné literatury. Pouze v některých případech Adomnán informuje o vzdálenostech mezi jednotlivými zastávkami po vzoru itinerářů. Ve třetí knize není až na výjimky hlavní osa, kterou představuje Arkulfova cesta, doplněna topografickými informacemi. Místo toho jsou do ní vloženy dva příběhy hagiografického charakteru. Někteří badatelé se domnívají, že Adomnán tyto narativní vsuvky do třetí knihy zařadil zejména proto, aby ji rozšířil.¹⁴⁶

Pokud jde o žánrové zařazení, první dvě knihy Adomnánova *De locis sanctis* by se svou literární formou nejvíce blížily žánru topografie svatých míst, třetí kniha je pak kombinací topografie a hagiografie.¹⁴⁷ Základní osa itineráře, kterou má tvořit cesta, je však v celém díle pouze naznačena a zůstává upozaděna za dalšími doplňujícími informacemi.

3.3. Postava Arkulfa

Názory na to, kdo byl údajný galský biskup Arkulf, od něhož Adomnán získal informace o Svaté zemi, se různí. Jedna skupina badatelů se domnívá, že se jedná o reálnou postavu, s níž se Adomnán skutečně na Ioně setkal. Další skupina sice

¹⁴⁵ Srov. *DLS* I,2 (*CCSL* 175, 187), překlad viz níže, s. 84.

¹⁴⁶ Srov. např. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 420, pozn. 206.

¹⁴⁷ Srov. *DLS* III,4 (*CCSL* 175, 187), překlad viz níže, s. 116; *DLS* III,5 (*CCSL* 175, 187), překlad viz níže, s. 119.

zpochybňuje existenci Arkulfa, připouští však, že Adomnán mohl mít jiného informátora. Existuje dokonce názor, že se s ním Adomnán nemusel osobně setkat a informace získal zprostředkovaně. Podle jiné skupiny badatelů je však postava Arkulfa pouhým literárním konstruktem, který Adomnán vytvořil v rámci své narativní strategie.

Denis Meehan, autor prvního ze dvou moderních anglických překladů *De locis sanctis*, vyslovil v úvodu k jeho vydání z roku 1956 hypotézu, jak se Arkulf dostal až na západní pobřeží Britských ostrovů. Podle jeho mínění ho v Biskajském zálivu zastihla bouře, která jej zanesla až k ostrovu Iona. Meehan rovněž spekuluje, že Arkulfův pobyt v Konstantinopoli, o němž se Adomnán zmiňuje na začátku třetí knihy, mohl souviset s konáním třetího konstantinopolského koncilu. Jeho účast na koncilu však nepotvrzují žádné písemné doklady.¹⁴⁸

Ani Herbert Donner ve svém úvodu k překladu Adomnánova *De locis sanctis* do němčiny v roce 1976 nezpochybňoval, že by k setkání Adomnána a Arkulfa ve skutečnosti nedošlo a Adomnánem blíže nevysvětlené objevení se neznámého galského biskupa na Ioně přisuzuje šťastné souhře okolností (stejně jako Beda Ctihodný).¹⁴⁹ Toto osobní setkání, během nějž Adomnán zjistil, že je Arkulf dostatečně důvěryhodný svědek (*verax index et satis idoneus*),¹⁵⁰ mělo zaručit, že předkládané informace jsou pravdivé. Takovou záruku u starších písemných pramenů mít nemohl, jelikož jejich autory neznal. Arkulfovi zároveň prokazuje úctu tím, že v textu neustále opakuje jeho jméno ve spojení se přívlastkem *sanctus*, čím se podle Donnera v dané době vyjadřovala důstojnost. Adomnán podle něj vykreslil Arkulfa jako „všímavého, moudrého, realistického, svým způsobem ne nekritického cestovatele a poutníka vysokých nároků.“¹⁵¹

¹⁴⁸ Srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 6–9.

¹⁴⁹ Viz výše, s. 26, pozn. 47.

¹⁵⁰ *DLS* prol. (CCSL 175, 183), překlad viz níže, s. 80.

¹⁵¹ „*Arkulf war ein aufmerksamer, verständiger, nüchterner und auf seine Art nicht unkritischer Reisender, ein Pilger der anspruchsvollen Klasse.*“ DONNER, Herbert. (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land* s. 319–322.

První, kdo zpochybnil Arkulfovou existenci, byl francouzský badatel François Châtillon, ve své studii z roku 1967, kterou nazval „*Arculfe a-t-il réellement existé?*“ Hlavními argumenty, které předložil, se týkaly zejména Arkulfovy slovní zásoby, která obsahuje insularismy a naopak neobsahuje galicismy, které bychom u biskupa galského původu očekávali. Dále, že Adomnán neuvádí o Arkulfovi žádné bližší informace. Záznam na voskové tabulky jako mezikrok při psaní navíc považuje za zbytečnou komplikaci. Stejně tak přílišné zdůrazňování Arculfovy spolehlivosti je podle něj spíše kontraproduktivní a samotné téma spisu natolik neoriginální, že pro jeho sepsání svědectví žádného poutníka nebylo třeba.¹⁵²

Rovněž Thomas O'Loughlin ve své studii z roku 1997 „*Adomnán and Arculf: The Case of an Expert Witness*“ považuje otázku historicity Arkulfa za problematickou. Oproti Châtillonovi jsou však jeho argumenty založeny spíše na otázce Arkulfovy funkce v rámci celého díla. Podle O'Loughlina využívá Adomnán Arkulfa zejména v případech, kdy potřebuje své informace ze starších pramenů verifikovat jeho očitým svědectvím a potvrdit tak, že biblická místa opravdu existují. Adomnánova potřeba vytvořit postavu Arkulfa mohla vycházet podle něj z Augustinova teologického traktátu *De doctrina christiana*, v němž církevní otec míní, že znalost geografie je jednou z podmínek správného porozumění Bibli.¹⁵³

Poněkud odlišný názor prezentuje ve své studii „*Arkulf's Luggage: The Sources for Adomnán's De Locis Sanctis*“ (Arkulfova zavazadla: Zdroje Adomnánova *De locis sanctis*) z roku 2002 David Woods, který uvádí, že Adomnánův informátor byl skutečnou reálnou postavou, avšak nejmenoval se Arkulf nýbrž Arnulf a s Adomnánem se ve skutečnosti nikdy nesetkal. Adomnánovi se dostal do ruky pouze písemný záznam s jeho

¹⁵² Srov. CHÂTILLON, François. Arculfe a-t-il réellement existé? In *Revue du Moyen Âge latin* 23 (1967), s. 134–138.

¹⁵³ Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. Adomnán and Arculf: The Case of an Expert Witness. In *Journal of Medieval Latin* 7 (1997), s. 127–146.

svědectvím o Svaté zemi, který využil při psaní *De locis sanctis* jako jeden ze svých zdrojů.¹⁵⁴

Rovněž Maria Gugnano se k otázce Arkulfovy autenticity staví spíše neutrálně. Ve své předmluvě k italskému překladu Adomnána *De locis sanctis*, který publikovala v roce 2008, dochází k závěru, že nedostatek informací o Arkulfově osobě společně s nesrovnalostmi ohledně vytyčení jeho přesné trasy může naznačovat, že Arkulf nemusel být reálným poutníkem. Châtillonovy argumenty mající potvrdit Arkulfovu fiktivnost však nepovažuje za dostatečně silné, zejména poukaz na absenci galicismů v Arkulfově latině. Ta podle ní mohla být zapříčiněna tím, že Adomnán Arkulfova slova redakčně upravil, a to dokonce i v případě přímé řeči. Ani O'Loughlinova interpretace, že je postava Arkulfa pouze funkční literární konstrukt, se jí nezdá dostatečně přesvědčivá. Adomnán podle ní mohl mít vedle písemných pramenů také svůj ústní zdroj informací.¹⁵⁵

K tomuto názoru se přiklání rovněž Rodney Aist, která se do této diskuse zapojila v nedávné době (2018) v rámci své knihy věnované vybraným středověkým topografiím Jeruzaléma a Svaté země *From Topography to Text. The Image of Jerusalem in the Writings of Eucherius, Adomnán and Bede*. Arkulf podle ní je sice literární fikcí, to však nemusí znamenat, že Adomnán neměl nějakého jiného informátora. Zároveň připouští také možnost, že mu tento informátor mohl poskytnout nějaké mapy, které nám dnes jsou neznámé.¹⁵⁶

Ať už se přikloníme ke kterékoliv z výše uvedených interpretací, je zřejmé, že v Adomnánově *De locis sanctis* plní postava Arkulfa zejména roli vypravěče. Celé vyprávění se odehrává na dvou různých narativních úrovních. Primárním vypravěčem je autorský vypravěč Adomnán, který se tváří jako pouhý zprostředkovatel vyprávění někoho jiného, galského biskupa Arkulfa. Role Adomnána jakožto vypravěče se omezuje

¹⁵⁴ WOODS, David. Arculf's Luggage: The Sources for Adomnán's *De Locis Sanctis*. In *Ériu* 52 (2002), s. 25–52.

¹⁵⁵ Srov. GUAGNANO, Maria. *Adamnanus*, s. 37–40.

¹⁵⁶ Srov. AIST, Rodney. *From Topography to Text. The Image of Jerusalem in the Writings of Eucherius, Adomnán and Bede*. Turnhout: Brepols, 2018, s. 63–69.

na organizaci celého vyprávění, vysvětlení původu celého příběhu a na občasný komentář k popisovaným událostem, kterým dává najevo svůj podíl na konečné podobě textu (*mihi Adamnano haec universa quae infra craxanda sunt experimenta diligentius percunctanti et primo in tabulis describenti fideli et indubitabili narratione dictavit; quae nunc in membranis brevi textu scribuntur*).¹⁵⁷

Autorský vypravěč si tedy přisuzuje pouze úlohu zprostředkovatele a stenografa, který zaznamenal cizí vyprávění a předává slovo vypravěči druhé úrovně, jímž je biskup Arkulf. Tato proklamace je však poněkud zavádějící, neboť na řadě míst není zcela jasné, kdo je skutečným mluvčím, zda opravdu Arkulf nebo sám Adomnán. Z naratologického hlediska obě narativní roviny často splývají a není jasné, na jaké z nich se vyprávění odehrává.

Tuto tendenci lze zaznamenat již na začátku první knihy, kdy sice Adomnán uvozuje následující Arkulfovou promluvu, kde jeho vyprávění končí, však už není zcela jasné. Primární vypravěč totiž v určitém okamžiku skočí Arkulfovi do řeči zvoláním *mirum dictu!*, jež přeruší plynulý tok vyprávění, povědomí o tom, kdo však ve vyprávění pokračuje, zda extradiegetický, či intradiegetický vypravěč, se však v následující pasáži vytrácí.

Sed et hoc etiam non esse praetereundum uidetur quod nobis sanctus Arculfus de huius ciuitatis in Christo honorificentia praefatus narrauit, inquiens: Diuersarum gentium undique prope innumera multitudo duodecimo die mensis Septembris anniuersario more in Hierosolimis conuenire solet ad commercia mutuis uenditionibus et emptionibus peragenda. Unde fieri necesse est ut per aliquot dies in eadem hospita ciuitate diuersorum hospitentur turbae populorum; quorum plurima camelorum et equorum asinorumque numerositas necnon et boum masculorum, diuersarum uectores rerum, per illas politanas plateas stercorem abominationes propriorum passim sternit: quorum nidor herentur non mediocriter ciuibus inuehit molestiam, quae et ambulandi impeditio praebent. Mirum dictu! post diem supra memoratum recessionis cum diuersis turmarum iumentis nocte subsequente immensa pluuiarum copia de nubibus effusa super eandem descendit ciuitatem,

¹⁵⁷ *DLS* prol. (CCSL 175, 183), překlad viz níže, s. 80.

*quae totas abstergens abhominabiles de plateis sordes ablutam ab immunditiis fieri facit eam.*¹⁵⁸

Obdobná zvolání autorského vypravěče, jež přerušují tok vypravěče na sekundární úrovni, jsou pro Adomnánův styl typická. Vyskytují se totiž v hojné míře rovněž ve *Vita Columbae*, kde plní obdobnou funkci.¹⁵⁹ Autorský vypravěč jimi dává o sobě vědět a reguluje jimi tok vyprávění, ať už ho zrychluje, například shrnujícím *Quid plura?*¹⁶⁰ nebo vyjadřuje podiv nad vyprávěným příběhem *mirum dictu!*¹⁶¹ Vzhledem k tomu, že se ve *Vita Columbae* vyskytuje pouze jediný vypravěč, jímž je Adomnán, lze i v *De locis sanctis* tato zvolání přisoudit rovněž primárnímu, autorskému vypravěči, a ne sekundárnímu, Arkulfovi.

Užití dvou vypravěčů na dvou narativních úrovních umožňuje kombinovat dvě různé narativní perspektivy neboli fokalizace, jednak prostřednictvím vypravěče postavy, jednak prostřednictvím autorského vypravěče. Autorský vypravěč zdůrazňuje poutníkovu přímé svědectví a tím i autentičnost předkládaných informací. Čtenář tedy nazírá na vyprávěný svět skrze Arkulfovy oči (*propriis conspexit oculis*).¹⁶² Poslouchá příběhy,

¹⁵⁸ *DLS* I,1 (*CCSL* 175, 185–186), překlad viz níže, s. 83.

¹⁵⁹ Více k Adomnánově narativní strategii ve *Vita Columbae* viz FALÁTKOVÁ, Michaela. Adomnánova narativní strategie ve *Vita Columbae*. Fakta nebo fikce? In NOVÁ, Magdaléna – BABICH, Elena (eds.) *Nevidíme, co nevíme. Sborník příspěvků z mezinárodní konference studentů doktorských studijních programů*, Praha: Katolická teologická fakulta, 2018, s. 279–281.

¹⁶⁰ *DLS* III,4 (*CCSL* 175, 229–233), překlad viz níže, s. 116.

¹⁶¹ *DLS* I,1 (*CCSL* 175, 185–186), překlad viz níže, s. 83; *DLS* I,9 (*CCSL* 175, 192–194), překlad viz níže, s. 88; *DLS* II,11 (*CCSL* 175, 194–195), překlad viz níže, s. 102; *DLS* II,13, (*CCSL* 175, 196), překlad viz níže, s. 103; *DLS* III,4 (*CCSL* 175, 229–233), překlad viz níže, s. 116; *DLS* III,5 (*CCSL* 175, 233–234), překlad viz níže, s. 119.

¹⁶² (...) *in qua videlicet petra duorum vestigia genuum eius quasi in caera mollissima profundius impressa cernuntur. Ita nobis noster frater Arculfus pronuntiavit, sanctorum visitator locorum, qui haec quae nos describimus, propriis conspexit oculis.* *DLS* I,12 (*CCSL* 175, 195–196), překlad viz níže, s. 90. Další příklady viz *DLS* II,11 (*CCSL* 175, 194–195), překlad viz níže, s. 102; *DLS* III,4 (*CCSL* 175, 229–234), překlad viz níže, s. 116; *DLS* III,5 (*CCSL* 175, 233–234), překlad viz níže, s. 119.

skrže jeho uši (*propriis aurium audivit*).¹⁶³ Dotýká se předmětů prostřednictvím jeho prstů (*in quorum loco sanctus Arculfus suos denos proprios inservit digitos similiter ad radices usque intrantes*).¹⁶⁴ Či se například dotýká relikvií rukou, kterou před tím políbil svými ústy (*quem sanctus Arculfus vidit, et per illius scrinioli ubi reconditus habetur operculi foramen pertusi manu tetigit propria osculatus*).¹⁶⁵ Ve druhé knize v kapitole věnované místu křtu Ježíše Krista v řece Jordán dokonce Adomnán uvádí, že Arkulf řeku sám přeplaval tam a zpět (*transnatavit fluvium*).¹⁶⁶

Tento postup, kdy jsou zdůrazněny smyslové vjemy sekundárního vypravěče, má za úkol posílit kredibilitu Adomnánova vyprávění. Arkulfova osobní zkušenost jako by potvrzovala to, co Adomnán převzal ze starších pramenů a dodávala těmto informacím punc autentického svědectví.

Zatímco Adomnán se projevuje jako autorský heterodiegetický vypravěč vybavený zkušenostmi z četby starších pramenů, které pro něj představují nadřazenou autoritu, Arkulf reprezentuje specifického intrahomodiegetického vypravěče, který vypráví pouze to, co sám na vlastní oči viděl a slyšel. Adomnán si je vědom, že pouhým převyprávěním starších pramenů, jež doplnil o odkazy na biblický text (ať už přiznanými či

¹⁶³ *Haec mihi Arculfus scribenti de eodem dictavit monte, qui propriis illum oculorum aspexit obtutibus noctu ignitosum, die vero fumosum, eius quoque tonitrualem sonitum propriis aurium audivit auditibus, in Sicilia per aliquot hospitatus dies. DLS III,6 (CCSL 175, 234), překlad viz níže, s. 120.*

¹⁶⁴ *Mirum dictu, usque in hodiernum diem eadem bis quinquaginta eius vestigia digitorum apparent usque ad radices in marmorea insertorum columna; in quorum loco sanctus Arculfus suos denos proprios inservit digitos similiter ad radices usque intrantes. DLS III,4 (CCSL 175, 229–234), překlad viz níže, s. 116;*

¹⁶⁵ *De hoc eodem calice, ut fertur, Dominus post resurrectionem cum apostolis convivans bibit. Quem sanctus Arculfus vidit, et per illius scrinioli ubi reconditus habetur operculi foramen pertusi manu tetigit propria osculatus. DLS I,7 (CCSL 175, 191), překlad viz níže, s. 87. Další příklady viz DLS I,9 (CCSL 175, 192–194), překlad viz níže, s. 88; DLS III,4 (CCSL 175, 229–233), překlad viz níže, s. 116.*

¹⁶⁶ (...) *et, sicut Arculfus refert, qui ad eundem pervenerat locum hucque et illuc per eundem transnatavit fluvium, in eodem sacrosancto loco lignea crux summa infixata est, iuxta quam aqua usque ad collum longissimi venit stantis viri aut alio in tempore nimiae siccitatis aquis imminutis ad mamellas usque, inundatione vero facta maiore illa tota crux aquarum adiectione protegatur. DLS II,16 (CCSL 175, 213–214) a níže, s. 104.*

nepřiznanými), není tak působivý a využívá postavy sekundárního vypravěče (Arkulfa), ať už jde o reálnou nebo fiktivní osobu, skrze jejíž filtr čtenář (či posluchač) vnímá popisované skutečnosti. To je také důvod, proč Adomnán, respektive autorský vypravěč, tak často zdůrazňuje, co Arkulf viděl, slyšel, cítil, či co si mohl ohmatat, díky čemuž vytváří mnohem plastičtější obraz popisované skutečnosti, než kdyby se rozhodl pouze pro čistě deskriptivní přístup.

Právě kombinace dvou vypravěčů odlišuje Adomnánův text od starších zpráv o podobě Svaté země. Postava Arkulfa zároveň činí text celkově atraktivnějším a živějším, než by byl v případě pouhého topografického popisu.

4. *De locis sanctis* jako zdroj informací o Svaté zemi

4.1. Proměny svatých míst

Nejstarší dějiny křesťanských svatých míst v Jeruzalémě a v oblasti Palestiny spadají do období římské nadvlády, kdy na troskách města včetně tzv. „Druhého chrámu“¹⁶⁷ založil roku 130 císař P. Aelius Hadrianus (117–138) římské město *Collonia Aelia Capitolina*, které dostalo jméno po svém obnoviteli. *Aelia Capitolina* byla navržena podle římského městského plánování, které využívalo ortogonálních (mřížkových) plánů. Tato jednotná urbanistická koncepce byla uplatňována na území celé římské říše.¹⁶⁸ Ochranu města měla na starost desátá římská legie (*Legio Decima Fretensis*),¹⁶⁹ jež na jeho území tábořila od roku 70.

Hlavní vstup do *Aelia Capitolina* byl tzv. Vítěznou branou (*Porta Triumphalis*),¹⁷⁰ kterou se vstupovalo na kruhové náměstí s navazující hlavní ulicí orientovanou severojižním směrem a lemovanou arkádami – tzv. *cardo (maximus)*, na níž navazovala na jižním konci kolmá ulice, tzv. *decumanus*. Východním směrem od *cardo maximus* se

¹⁶⁷ Jako „První chrám“ je označován původní židovský Šalamounův chrám zničený roku 586 / 587 př. n. l., v němž měla být uložena slavná archa úmluvy, tj. schránka obsahující Desatero božích přikázání. Po zničení chrámu upadli Židé do „babylonského zajetí“, po návratu z něj pak nechali na místě bývalého Prvního chrámu vystavět tzv. „Druhý chrám“, v němž už však nebyla umístěna archa úmluvy. Období druhého chrámu se počítá od roku 516 do roku 70 n. l., kdy byl vypálen římským vojskem (podoba tohoto chrámu za vlády Heroda Velikého [asi 74 př. n. l. – 4 př. n. l.], viz příloha, s. 174, obr. 2). Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*, Jerusalem: Israel Exploration Society 1993, II, s. 698–757.

¹⁶⁸ Rekonstrukce plánu Jeruzaléma v římské době, viz příloha, s. 176, obr. 6.

¹⁶⁹ Legie založená r. 41 př. n. l. Gaiem Octavianem, činná do r. 410 v oblasti Judeji, Sýrie, Jeruzaléma a Akaby.

¹⁷⁰ Dnešní „Damašská brána“, více k jeruzalémskými branám, viz *DLS* I,1 (CCSL 175, 185–187), překlad viz níže, s. 83.

nacházela druhá hlavní ulice – tzv. sekundární (východní) *cardo*. Tato ulice na severním konci ústila na východní fórum. Uvedené tři ulice a náměstí jsou patrné i na pozdějších raně středověkých vyobrazeních Jeruzaléma, o nichž bude řeč později.¹⁷¹ Voda byla do města přiváděna akvaduktem a zadržována v několika cisternách,¹⁷² o čemž se zmiňují také některé z pozdějších písemných pramenů. Na chrámové hoře (v blízkosti sekundárního *cardo*), dal císař Hadrianus vystavět pohanský chrám zasvěcený Jovovi.¹⁷³

Do další dějinné etapy se dostal Jeruzalém po konstantinovském obratu ke křesťanství (313), kdy začala masivní výstavba na svatých místech, a to nejen v Jeruzalémě, ale i v dalších lokalitách v Palestině.¹⁷⁴ Z popudu císaře Konstantina I. Velikého (306–337) a jeho matky císařovny Heleny bylo nejen v Jeruzalémě a jeho okolí, ale i na vzdálenějších místech vystavěno několik významných kostelů, v jejichž zdech byly následně po celá staletí uchovávány nejposvátnější Kristovy relikvie.

Stavební činnost v Jeruzalémě zahájil Konstantin na místě zvaném Golgota, jež získalo svoje jméno z aramejského slova *Golgotha* („lebka“), v evangeliích je označováno i řeckým překladem Κρανίου τόπος (místo lebky; latinský překlad zní *Calvariae locus*).¹⁷⁵ O lokalizaci tohoto místa se vedou dodnes spory, jasné je pouze to, že v době Ježíšovy smrti leželo za hradbami Jeruzaléma. Po rozšíření hradeb (tzv. třetí hradby) za Heróda Agrippy (41–44) se však zřejmě ocitlo uvnitř města. Od 4. století je Golgota ztotožňována s místem dnešního komplexu chrámu Božího hrobu, kde byl údajně podle pozdější tradice, v roce 325 za přítomnosti císařovy matky Heleny objeven v jedné

¹⁷¹ Viz níže, s. 69, pozn. 219.

¹⁷² Rozmístění cisteren, viz příloha s. 176, obr. 6.

¹⁷³ Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 758–767.

¹⁷⁴ Rekonstrukce plánu Jeruzaléma v Konstantinově době, viz příloha, s. 174, obr. 3.

¹⁷⁵ K etymologii a překladům do češtiny viz ŠVESTKOVÁ, Ludmila. Kalvárie. In *Naše řeč*, 75, 1 (1992), s. 54–55: „Původně tu jde o latinský překlad názvu biblické hory (v Palestině), vzniklý z aramejského *Gulgatha*, což dalo řecké *Galgatha*. Přikloněním k latinskému slovu *calva* (tj. lysá hlava) vznikl název latinský — *Kalvárie* — připomínající jak svým zněním, tak svým významem (místo popravy) horu lebek.“

z cisteren zbytek kříže, na němž měl být ukřižován Ježíš Kristus (*inventio sanctae Crucis*).¹⁷⁶ Na místě údajného Ježíšova ukřižování byl nalezen rovněž izolovaný hrob ztotožňovaný s místem, kde bylo uloženo Ježíšovo tělo po ukřižování. Podle archeologických průzkumů se jednalo o pohřební komoru vyhloubenou do skály, která měla pravděpodobně i krátký *dromos* (tj. horizontální chodbu), jak to bylo v té době v Judeji obvyklé.¹⁷⁷ Na místě těchto šťastných nálezů, pak dal císař Konstantin postavit podle plánů architekta Zenobia komplex staveb připomínajících Ježíšovo ukřižování a zmrtvýchvstání. Konstantin dal povrch kopce zarovnat a na místě byl ponechán jen malý skalnatý výběžek.¹⁷⁸

Podle Eusebia z Kaisareie bylo v Konstantinově době kolem skály, uvnitř níž se nachází Boží hrob, postaveno pouze sloupřadí, takže samotný hrob patrně ještě nebyl zastřešen.¹⁷⁹ Brzy poté bylo toto místo vydlážděno mramorem a nad takto vzniklým nádvořím (atriem) byla vztyčena výstavná bazilika, nazývaná v některých pramenech *Martyrion*.¹⁸⁰ Ta byla slavnostně vysvěcena 13. září roku 335. Z archeologických nálezů je patrné, že tuto na dobové poměry velkou baziliku, tvořilo monumentální pětিলodí o rozměrech přibližně 30 x 40 metrů a svým tvarem mohla připomínat například velkou baziliku v severoafrickém městě Leptis Magna. V její západní části se klenula velká

¹⁷⁶ K Helenině přítomnosti při objevení Kristova kříže viz DRIJVERS, Jan Willem. Helena Augusta, the Cross and the Myth: some new reflections. In *Millennium 8. Yearbook on the Culture and History of the First Millennium C.E.*, Berlin: De Gruyter, 2011, s. 125–174. S oslavou této události by mohlo souviset každoroční konání trhu v Jeruzalémě, o němž se zmiňuje Adomnán, srov. *DLS* I,1 (*CCSL* 175, 185–186), překlad viz níže, s. 83.

¹⁷⁷ Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, IV, s. 779.

¹⁷⁸ Srov. CONANT, Kenneth John. The Original Buildings at the Holy Sepulchre in Jerusalem. In *Speculum* 31 (1956), s. 1–48.

¹⁷⁹ Srov. Eusebios z Kaisareje, *Vita Constantini* III, 25–47 (*FC* 306–411).

¹⁸⁰ Adomnán ji nazývá latinsky „*Martyrium*“, viz *DLS* I,6 (*CCSL* 175, 190–191), překlad viz níže, s. 87.

apsida (Eusebiem nazývaná *hemisfairon*), která byla podpírána dvanácti mramorovými sloupy, ve východní části se pak nacházely tři vchody.¹⁸¹

Z Eusebiova popisu je zřejmé, že bazilika byla uvnitř nádherně zdobená, což potvrzuje i jeruzalémský biskup Makarios (312–335), podle něhož se interiér baziliky pyšnil velkolepou výzdobou: sloupy a plastikami z polychromovaného mramoru, mozaikami a pozlaceným kazetovým stropem.¹⁸²

Z podnětu Konstantinovy matky Heleny následně vznikly další dvě důležité baziliky mimo samotné město Jeruzalém – bazilika Narození Páně v Betlémě¹⁸³ a tzv. *Eleona* na Olivové hoře.¹⁸⁴ O výstavnosti konstantinovských staveb svědčí nejstarší písemná svědectví křesťanských poutníků, z nichž lze vyčíst, jak velkolepě působily na návštěvníky Svaté země.

Eusebiovy zprávy o komplexu na Golgotě potvrzuje anonymní autor *Itinerarium Burdigalense*, a to v části, v níž se věnuje své zastávce v Jeruzalémě.¹⁸⁵ Zmiňuje se o kryptě, v níž mělo být uloženo Ježíšovo tělo a která se nacházela „coby kamenem dohodil“ od pahorku Golgota, kde byl Spasitel ukřižován. Zaujala jej také Konstantinova bazilika, o níž se ale vyjadřuje jen velice povšechně a chválí ji především pro její mimořádnou krásu (*basilica mirae pulchritudinis*), a rovněž jakási „vanička“ (*balneum*), plnící funkci dětské křtitelnice.¹⁸⁶

¹⁸¹ Srov. *DLS* I,6 (*CCSL* 175, 190–191), překlad viz níže, s. 87. Půdorys komplexu staveb vzniklých v Konstantinově době viz příloha, s. 174, obr. 3.

¹⁸² Více viz CONANT, Kenneth John. *The Original Buildings*, s. 1–48.

¹⁸³ Ke stavební historii baziliky, viz níže, s. 99, pozn. 93. Půdorys chrámu v Konstantinově době viz příloha, s. 175, obr. 4.

¹⁸⁴ Archeologické vykopávky odhalily pouze základy vytesané ve skále. Bazilika byla dlouhá přibližně 30 m a v jejím závěru se nacházela apside, jejíž tvar je předmětem dohadů. Před apsidou se nacházela starobylá krypta. Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 784.

¹⁸⁵ Srov. *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling (ed.) 589,1–591,7 (*CCSL* 175, 14–16).

¹⁸⁶ Srov. *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling (ed.) 593,4–594,2 (*CCSL* 175, 17).

Další informace o podobě golgotského komplexu můžeme najít v kázáních biskupa Cyrila Jeruzalémského (biskupem 348–386),¹⁸⁷ který působil ve městě zejména v období vlády Konstantinových synů (Konstata II., 324–361 a Konstanta, 324–350). Z jeho popisu se zdá, že místo Božího hrobu bylo někdy okolo roku 342 zastřešeno,¹⁸⁸ patrně nad ním vznikla jakási malá kaplička či přístřešek. Šlo zřejmě o „věžičkovitý“ typ hrobu, který je z té doby znám z různých částí římské říše, včetně Jeruzaléma. Stavba měla tvar dvojitého prstence s kupolí, která byla zdobena zlatem a stříbrem.¹⁸⁹ Podobná stavba kruhového půdorysu vznikla o něco později roku 378 také na místě nanebevstoupení Páně (*Ascensio Domini*) na Olivové hoře (v některých pramenech nazývána *Imbon*); tu nechala zhotovit bohatá římská matřona Poemenie.

Již na konci 4. století se z Jeruzaléma začalo postupně stávat centrum křesťanství, což se sebou přinášelo jednak rozšíření stávajících kostelů, jednak narůstající počet nových sakrálních staveb, které byly financovány z císařské pokladny, v některých případech však i ze soukromých zdrojů.

V této době byl nad „přístřeškem“, který kryl Boží hrob, vystavěn kruhový kostel (*rotunda*). Tento kostel bývá v pramenech nazýván *Anastasis* (Zmrtvýchvstání), protože místo Ježíšova hrobu bylo i místem jeho vzkříšení. Kdy přesně byl však tento kostel vystavěn je předmětem dohadů, patrně nejlogičtější se však zdá, že jeho výstavba začala možná již za Konstantinova života a následně pokračovala za vlády jeho synů.¹⁹⁰ O *Anastasis* se zmiňuje poutnice Egerie v souvislosti s líčením velikonočních liturgických obřadů, z jejího popisu však není zcela zřejmé, jakou podobu v její době lokalita měla. Sama poutnice místo, kde se měla odehrávat katecheze, identifikuje pouze jako „kostel“ (*Dictis ergo his tribus psalmis et factis orationibus tribus ecce etiam*

¹⁸⁷ Řecko-latinská edice viz Cyril Jeruzalémský, *Catecheses*. In MIGNE, Jaques-Paul. (ed.). In PG 33, Paříž, 1857, sl. 331–1058.

¹⁸⁸ Srov. Cyril Jeruzalémský, *Catecheses* 13,39 (PG 33,820B) a 14,22 (PG 33,854A).

¹⁸⁹ Patrně se jednalo o tzv. *tegorium* („přístřešek“), o němž píše také Adomnán srov. *DLS* I,2 (CCSL 175, 186–189), překlad viz níže, s. 84.

¹⁹⁰ Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 784.

thiamataria inferuntur intro spelunca Anastasis, ut tota basilica Anastasis repleatur odoribus).¹⁹¹ Uvnitř v *Anastasis* se podle ní měla nacházet jakási mříž (*Intrat episcopus intro cancellos Anastasis*).¹⁹²

Kromě kostelu *Anastasis*, uvnitř nějž se nacházel Boží hrob, a Konstantinovy baziliky (*Martyrion*), postupně začalo nabývat na důležitosti také vyvýšené místo Ježíšova ukřižování (*monticulus Golgotha*).¹⁹³ Egerie jej ve svém popise označuje jako „Kříž“ (*Crux*). Podle její zprávy se na tomto místě měla konat v období Velikonoc liturgická ceremonie s účastí biskupa (*Et postmodum de Anastasim usque ad Crucem cum ymnis ducitur episcopus, simul et omnis populus vadet*).¹⁹⁴ Místo tedy mělo v této době patrně podobu vyvýšeného „pahorku“, na němž byl instalován kříž připomínající Ježíšovo umučení. Pod ním se měla nacházet jakási jeskyně vyhloubená do skály.¹⁹⁵ Podle zpráv, které přináší na začátku 5. století ve svém listě Eucherius z Lyonu se však zdá, že kříž nebyl na Golgotě umístěn natrvalo. Zmiňuje se totiž pouze jakési proláklíně, v níž měl být Pánův kříž kdysi upevněn.¹⁹⁶ Ani z Eucheriova popisu ale není jasné, jakou přesně mělo toto místo začátkem 5. století podobu.

Vyjma tohoto nepříliš podrobného popisu Eucherius komentuje další místa ve Svaté zemi, většinou však opět velice stručně. Krátce se pozastavuje u nedaleké hory Sion, ale pouze v souvislosti s příbytky mnichů nalézajících se na jejím úbočí, což svědčí spíše o jeho zájmu o nejstarší mnišské komunity v oblasti Palestiny než o samotná svatá

¹⁹¹ *Itinerarium Egeriae* 26 (CCSL 175, 69).

¹⁹² Tamtéž 38 (CCSL 175, 82).

¹⁹³ Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 781.

¹⁹⁴ *Itinerarium Egeriae* 24 (CCSL 175, 68).

¹⁹⁵ Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 781.

¹⁹⁶ Srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 6 (CCSL 175, 238–239).

místa.¹⁹⁷ Z míst v blízkosti Jeruzaléma dále uvádí údolí Jósáfat a potok Kedron, o nichž se později zmiňuje i Adomnán.

První větší přestavbu zažila svatá místa v Jeruzalémě a dalších oblastech Palestiny za vlády byzantského císaře Theodosia II. Díky příčinlivosti jeho zbožné ženy Aelie Eudokie v Jeruzalémě vznikla nebo byla renovována celá řada kostelů a vznikly rovněž tzv. Eudokiiny hradby.¹⁹⁸ Císařovna nechala vystavět nový kostel v blízkosti rybníka *Siloe* (nacházejícího se v jihovýchodním cípu města), dále kostel sv. Štěpána (v severní části města) a financovala rovněž renovaci kostela na hoře Sion.¹⁹⁹

V této době měla být částečně zastřešena část komplexu nacházející se mezi Božím hrobem a Kalvárií, o čemž nás jako první informuje ve svém traktátu Theodosius.²⁰⁰ Žádné bližší informace o podobě tohoto zastřešení však nepřidává. Zato obohacuje naše znalosti o liturgii spojené s chrámovým komplexem na Golgotě, když se zmiňuje o slavnosti Nalezení sv. Kříže, při níž měl být údajně vystavován sv. Kříž. Z toho je možné vyvozovat, že kříž v této době patrně nebyl na původním místě nálezu, tj. na Golgotě, instalován celoročně.²⁰¹

¹⁹⁷ Srov. tamtéž 4 (CCSL 175, 237).

¹⁹⁸ Srov. *DLS* I,1 (CCSL 175, 185–186), překlad viz níže, s. 83.

¹⁹⁹ Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 768.

²⁰⁰ *In civitate Hierusalem ad sepulcrum Domini ibi est Calvariae locus; ibi Abraham obtulit filium suum holocaustum, et quia mons petreus est, in ipso monte, hoc est ad pedem montis ipsius, fecit Abraham altario; super altare emmet mons, ad quem montem per grados scalatur; ibi Dominus crucifixus est. De sepulcro Domni usque ad Calvariae locum sunt passus numero XV; sub uno tecto est. De Calvariae locum usque in Golgotha passus numero XV, ubi crux Domni inventa est.* („Ve městě Jeruzalémě se na místě Kalvárie nachází Boží hrob; zde obětoval Abrahám svého syna Izáka, a protože je tato hora skalnatá, vytesal do ní, to jest na jejím úpatí, oltář; hora se tyčí nad oltářem a stoupá se k ní po schodech; tam byl ukřižován Pán. Od Božího hrobu až k místu Kalvárie je to 15 kroků, je to pod jednou střechou. Od místa Kalvárie je to až na Golgotu 15 kroků, tam byl nalezen kříž Páně.“) Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 7 (CCSL 175, 117–118).

²⁰¹ *Inventio sanctae crucis, quando inventa est ab Helena matre Constantini XVII. Kal. octobris, et per septem dies in Hierusalem ibi ad sepulchrum Domni missas celebrantur et ipsa crux ostenditur.* („Nalezení sv. Kříže, který kdysi objevila Helena, matka Konstantinova 15. září, se v Jeruzalému slaví po sedm dní

Období největšího rozkvětu dosáhlo město v 6. století za císaře Justiniána I. (527–565), který město významným způsobem stavebně rozšířil, a to i za stávající hradby. Narůstající příliv poutníků do Jeruzaléma i do celé Svaté země v první polovině 6. století si vyžádal řadu úprav existujících sakrálních staveb (kostelů a klášterů) i výstavbu nových městských budov a hospodářských staveb (např. cisteren na vodu).²⁰² Díky většímu počtu poutníků bylo potřeba navýšit kapacity kostelů a poskytnout cestovatelům ve městě adekvátní zázemí. Justinián I. (527–565) proto přišel s programem nové reprezentativní výstavby ve Svaté zemi, která měla být zároveň oslavou jeho vlády.

Představu o rozsahu stavební činnosti v této době si lze udělat zejména díky řeckému spisu *De aedificiis* (O stavbách), který nám zanechal byzantský historik Prokopios z Kaisareie (kol. 500 – kol. 565).²⁰³ Prokopios se v souvislosti s novou výstavbou v Jeruzalémě nejprve zmiňuje o obtížích, které ji provázely, ať už to byl výběr vhodných dostatečně velkých stavebních kamenů či rozsáhlá úprava terénu, poté připojuje výčet nových staveb.

Poměrně detailní svědectví o chrámu Božího hrobu i celém komplexu na Golgotě po Justiniánově přestavbě nám přináší Poutník z Piacenzy:

Osculantes proni in terram ingressi sumus in sanctam ciuitatem, in qua adorantes monumentum Domini. Quia monumento de petra est naturale excisus et † potus ex ipsa petra excisus, ubi corpus domini Iesu Christi positum fuit, lucerna aerea, quae in tempore ad caput ipsius posita fuit, ibidem ardet die noctuque, ex qua benedictionem tulimus, et reconposuimus ea. In quo monumento de foris terra mittitur et ingredientibus exinde benedictionem tollent. Lapis, unde clausus monumento, ante os monumenti est, color uero de petra; qui excisus est de petra Golgotha. Nam ipsa petra ornata ex auro et gemmis, nam petra monumenti uelut molaris est. Ornamenta infinita: in uirgis ferreis pendentes brachialia, dextroceria, murenas, anuli, capitulares, cingella girata, balteos, coronas

a u Božího hrobu bývá sloužena mše a vystavován Kříž.“) Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 31 (CCSL 175, 124).

²⁰² Rekonstrukce podoby Jeruzaléma v byzantském období, viz příloha, s. 177, obr. 7.

²⁰³ Srov. Prokopios z Kaisareje, *De aedificiis* V,6–9. In DEWING, Henry Bronson – DOWNEY, Glanville (eds.). *The Buildings of Procopius*. In LCL 343, Cambridge: Harvard University Press, 1940, s. 343–360.

*imperatorum ex auro uel gemmis et ornamenta de imperatricis. Ipsum monumentum sic quasi in modum metae coopertus ex argento † sub solas aureos. Ante monumentum altaris est positus.*²⁰⁴

Tyto informace nám potvrzuje také autor průvodce *Breviarius de Hierosolyma*, který popisuje zejména inventáře jednotlivých staveb. Jeho popis začíná bazilikou *Martyrion*, kde se měla na levé straně od vchodu nacházet kaple (*cubiculus*), ve které byl umístěn Kristův kříž.²⁰⁵ O něco dále v textu zmiňuje autor relikviářovou místnost (*sacrarium*), která je patrně totožná s touto kaplí.²⁰⁶ V této místnosti mělo být uloženo několik dalších posvátných předmětů: slámka (*calamus*), houba (*spongea*) a kalich (*calix*).²⁰⁷

Dále se zmiňuje, že bazilika měla na západní straně velikou apsidu, v níž se měly nacházet další tři kříže a oltář ze zlata a stříbra podpíraný devíti pozlacenými sloupky (*erat ibi altarius de auro et de argento et habet columnas novem aureas qui sustinunt illum altarem*).²⁰⁸ Po obvodu apsidy pak mělo stát dvanáct nádherných mramorových sloupů, nad nimiž bylo umístěno dvanáct stříbrných konvic, do nichž Šalamoun „zapečetil“ demony (*super ipsas columnas hydriae argenteae duodecim, ubi sigillavit*

²⁰⁴ „Sklonil jsem se k zemi a líbal ji, když jsem vstoupil do svatého města, v němž jsem uctil Pánovu hrobku. Hrobka je přirozeně vytesaná do skály a z té samé skály je celé vytesané i místo, kde bylo uloženo tělo Pána Ježíše Krista. Bronzová lucerna, jež byla tehdy umístěna u jeho hlavy, svítí ve dne i v noci. Obdržel jsem z ní požehnání, které jsem vrátil zpět. Do hrobky je přinášena zvenčí zem a z ní odnášeno požehnání. Kámen, kterým byla hrobka uzavřena se nachází před jejím vchodem. Skála má stejnou barvu jako ta, z níž je vytesána Golgota. Skála je zdobená zlatem a drahými kameny a vypadá jako mlýnský kámen. Její výzdoba je úžasná: na železných tyčích jsou zavěšeny náramky, náramkové pásky, náhrdelníky, prsteny, čelenky, pásky, pochvy na meč, císařské koruny ze zlata a drahokamy a šperky císařoven. Samotná vypadá jako kužel a je pokryta stříbrem a pod zlatým †. Před hrobkou stojí oltář.“ Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 18 (CCSL 175, 152).

²⁰⁵ Srov. tamtéž 1 (CCSL 175, 109).

²⁰⁶ Srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 235.

²⁰⁷ Srov. *Breviarius de Hierosolyma* 3 (CCSL 175, 110–111). Srov. též *DLS* I,7 (CCSL 175, 191), překlad viz níže, s. 87.

²⁰⁸ Srov. též *DLS* I,6 (CCSL 175, 190–191), překlad viz níže, s. 87.

Salomon demones).²⁰⁹ V bazilice mělo být také uloženo tzv. Longinovo kopí (*lancea*), jímž měl být probodnut Ježíšův bok.²¹⁰

Průvodce pokračuje popisem Golgoty, z něhož je zřejmé, že se zde nacházel kostel zastřešující pahorek Kalvárie,²¹¹ kolem níž měly být umístěny stříbrné svícny. Zmiňuje se rovněž o jakémsi „výklenku“ (*exedra*), v němž je vystaven Kristův kříž. Kříž měl být pozlacený a ozdobený drahokamy (*crux est de auro et gemmas ornata*). V kostele se měl nacházet také podnos, na němž byla údajně králi Herodovi donesena hlava sv. Jana Křtitele²¹² (*Ubi est ille discus ubi caput sancti Iohannis portatum fuit*). Z dalších předmětů uvádí roh (*cornus*), z něhož byl pomazán král David, a Šalamounův prsten (*anulus*), jímž měl Šalamoun podle islámské tradice ovládat démony. V kostele se mělo nacházet také místo (později nazývané „Adamova kaple“), kde byl stvořen Adam (*Ubi plasmatus Adam*).²¹³

V dalším oddíle věnovaném chrámu Božího hrobu autor píše, že nad samotným hrobem vytesaným z jakéhosi druhu křemene (*genus silicis*) a kamenem ze stejného nerostu, je vystavěný kruhový kostel. Samotný hrob pak měl být zastřešen „baldachýnem“ (*transvolatiae*) zdobený zlatem a stříbrem. Tato konstrukce by mohla odpovídat prvotnímu zastřešení, které vzniklo na konci 4. století. Před kostelem byl

²⁰⁹ Patrně se jedná o odkaz na starobylý nebiblický příběh, podle nějž měli Šalamounovi se stavbou jeruzalémského chrámu pomáhat démoni.

²¹⁰ Srov. *Breviarius de Hierosolyma* 1 (CCSL 175, 109). Srov. též *DLS* I,8 (CCSL 175, 191–192), překlad viz níže, s. 88.

²¹¹ Srov. též *DLS* I,5 (CCSL 175, 190), překlad viz níže, s. 86.

²¹² Srov. *Mt* 8,6–11.

²¹³ Srov. *Breviarius de Hierosolyma* 2 (CCSL 175, 110). Srov. též *DLS* I,5 (CCSL 175, 190), překlad viz níže, s. 86.

údajně umístěn oltář, na němž obětoval Abrahám Izáka, stále ještě s patrnými stopami krve, jak autor textu zdůrazňuje.²¹⁴

Kromě podrobného popisu, věnovaného Chrámu Božího hrobu, nám *Breviarius de Hierosolyma* přináší také důležité svědectví o jiném kostele, a to o bazilice na hoře Sion. Mělo se jednat o mimořádně velikou stavbu, v níž se měl nacházet sloup, ke kterému byl připoután Kristus během bičování. Na sloupu měly být stále patrné otisky Spasitelových paží, vytlačené do kamene, jako by to byl měkký vosk (*Apparet ibi, quomodo manu amplexavit, quasi in cera designasset*). V kapli, která náležela rovněž k bazilice, měl být umístěn kámen (*lapis*), u něž byl kamenován sv. Štěpán. V ústřední části baziliky byla uložena další významná relikvie – Ježíšova mučednická trnová koruna (*corona de spinis*), lampa (*lucerna*), kterou si svítil Ježíš během rozprav s apoštoly, a také jakýsi stříbrný relikviář ve tvaru sloupku (*columna argentea*), v němž byla uzavřena zelená ratolest (*virga*),²¹⁵ u níž není zcela jasné, jaký byl její původní účel.²¹⁶

Novou podobu získala za Justiniána také bazilika Narození Páně v Betlémě. Z původní „konstantinovské“ budovy zbyly v podstatě pouze základy, hlavní loď byla podstatně prodloužena a rozšířena, rekonstrukcí prošla také její chórová část.²¹⁷

Informace o podobě Jeruzaléma v druhé polovině 6. století nám přináší také pozoruhodná podlahová mozaika v byzantském kostele sv. Jiří v Madabě (dnešní Jordánsko). Tato významná památka představuje nejstarší „mapu“ Jeruzaléma a jeho okolí od Sebastia k nilské deltě, dále Mrtvé moře, mosty, usmívající se rybu, lva lovícího na poušti, Jericho a Betlém. Mapa obsahuje řecké nápisy podle *Onomasticonu* Eusebia

²¹⁴ Srov. *Breviarius de Hierosolyma* 3 (CCSL 175, 110). Srov. též *DLS* I,6 (CCSL 175, 190–191), překlad viz níže, s. 87.

²¹⁵ Srov. *Breviarius de Hierosolyma* 4 (CCSL 175, 111). Srov. též *DLS* I,18 (CCSL 175, 197–198), překlad viz níže, s. 92.

²¹⁶ Blíže k uvedeným relikviím DONNER, Herbert. (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land* s. 236.

²¹⁷ Ke stavební historii baziliky, viz níže, s. 99, pozn. 93. Půdorys chrámu za Justiniána viz příloha, s. 175, obr. 5.

z Kaisareje.²¹⁸ Zachycuje budovy postavené do roku 570. V důsledku zemětřesení, k němuž došlo roku 746, byl kostel sv. Jiří poničen a následně opuštěn. Mozaika tak zůstala skryta pod sutinami až do konce 19. století, kdy byla konečně znovuobjevena.²¹⁹

Detail mozaiky o velikosti 54 x 93 cm, na němž je vyobrazen Jeruzalém,²²⁰ schematicky znázorňuje celou řadu městských a sakrálních staveb vystavěných podél dvou hlavních jeruzalémských ulic z římské doby – *cardo maximus* (1) a východní *cardo* (2). Obě hlavní třídy mají podobu kolonády. Mozaika zachycuje Jeruzalém na oválném půdorysu, obehnaném hradbami s věžemi a vyznačenými nejdůležitějšími bránami – bránou sv. Štěpána neboli „Damašskou“ (A), bránou směřující k hoře Sion (B), Benjamínovou bránou (D) a Davidovou neboli „Jaffskou“ bránou (F).²²¹ V blízkosti Davidovy brány je vyobrazena „Davidova věž“. Uvnitř města je znázorněn Hadriánův sloup (1).²²² V blízkosti *cardo maximus*, tj. přibližně uprostřed mapy, je pak vidět chrám Božího hrobu se střechou ve tvaru kupole (2).²²³ Na mapě je zachycena i bazilika na hoře Sion (18).²²⁴

Počátkem 7. století postihla Jeruzalém první veliká rána od zničení města v roce 70. Roku 614 bylo město dobyto a vyplněno perskými vojsky, přičemž byla zničena či pobořena celá řada sakrálních staveb i dalších budov a odcizena, většinou nenávratně, i řada relikvií a dalších cenností, jež byly uloženy v kostelech, patrně i včetně cenného pozlaceného Kristova kříže.²²⁵ Po tomto zničujícím útoku začal jeruzalémský patriarcha Modestus (632–634) a byzantský císař Herakleios (610–641) s rekonstrukcí poničených

²¹⁸ Viz výše, s. 32, pozn. 70.

²¹⁹ Srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 769–770.

²²⁰ Detail mozaiky viz příloha, s. 178, obr. 8.

²²¹ Srov. též *DLS* I,1 (*CCSL* 175, 185–186), překlad viz níže, s. 83.

²²² Srov. též *DLS* I,11 (*CCSL* 175, 194–195), překlad viz níže, s. 90.

²²³ Srov. též *DLS* I,2 (*CCSL* 175, 186–189), překlad viz níže, s. 84.

²²⁴ Srov. též *DLS* I,18 (*CCSL* 175, 197–198), překlad viz níže, s. 92.

²²⁵ Srov. též *DLS* I,5 (*CCSL* 175, 190), překlad viz níže, s. 86.

staveb, už roku 638 však bylo město opět dobytoby tentokrát muslimy, čímž začala jeho postupná islamizace.²²⁶

4.2. Adomnánův obraz svatých míst

Topografie Svaté země zachycená v Adomnáně *De locis sanctis*, odpovídá podobě, jakou dostala po perské invazi v roce 614, kdy proběhla z iniciativy jeruzalémského biskupa Modesta v letech 616–626 rozsáhlá rekonstrukce řady staveb. Adomnán se zmiňuje i o nejstarší muslimské modlitebně v Jeruzalémě (*Saracini quadrangulam orationis domum*), která byla v době, kterou zachycuje jeho zdroj, v provozu a navštěvovalo ji až tři tisíce lidí.²²⁷ Někteří badatelé z této poznámky vyvozují, že popis postihuje situaci už po roce 638, kdy město ovládli Arabové.

Adomnán nám kromě slovního popisu Svaté země zanechal také několik unikátních nákresů, jejichž původ přisuzuje svému informátorovi, biskupu Arkulfovi.²²⁸ Hlavní funkcí těchto nákresů je upřesnění Adomnánova popisu, na jehož základě si lze jen těžko představit, jak vlastně dané místo či stavba mohly vypadat. Původní text, Adomnánův autograf, se sice nedochoval, ale tyto nákresy jsou zachyceny v pozdějších opisech z karolínského období (9. století). Jeden z těchto rukopisů je dnes uložený ve sbírce Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni („vídeňský rukopis“ – Cod. 458).²²⁹ Další pak ve fondu Bibliothèque nationale de France v Paříži („pařížský rukopis“ – lat.

²²⁶ STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 768–770.

²²⁷ *Ceterum in illo famoso loco ubi quondam templum magnifice constructum fuerat in vicinia muri ab oriente locatum nunc Saracini quadrangulam orationis domum, quam subrectis tabulis et magnis trabibus super quasdam ruinarum reliquias construentes vili fabricati sunt opere, ipsi frequentant; quae utique domus tria hominum milia, ut fertur, capere potest. DLS I,1 (CCSL 175, 185–186), překlad viz níže, s. 83.*

²²⁸ Srov. *DLS* prol. (CCSL 175, 183), překlad viz níže, s. 80.

²²⁹ Rukopis je dostupný on-line: Österreichische Nationalbibliothek: Sammlung von Handschriften und alten Drucken [2020-12-10].
<https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_6833678&order=1&view=SINGLE>.

13048).²³⁰ Oba rukopisy pocházejí patrně ze stejného období, avšak nákresy ve vídeňském rukopise jsou zdařilejší. Podobné ilustrace nejsou ze starších pramenů známy a lze je tak považovat za jedny z nejstarších vyobrazení svatých míst v evropském písemnictví. Některé z těchto obrázků obsahují také popisky, které usnadňují orientaci.

Na začátku první knihy Adomnán nejprve čtenáři představí postupně všechny jeruzalémské městské brány, po tomto úvodu pak následuje popis komplexu na Golgotě, k němuž zároveň Adomnán připojuje také schematický nákres. Na něm jsou zachyceny tři hlavní kostely – *Anastasis*, *Martyrion* a golgotský kostel. K jednotlivým stavbám jsou připojeny popisky a zakresleny nejrůznější detaily, jako například lampy, které měly osvětlovat Boží hrob.²³¹

Samotný popis chrámového komplexu začíná bazilikou *Anastasis* a Božím hrobem, z nichž první je vykreslena jako kruhová kamenná stavba (*ecclesia rotunda*), jejíž základ tvoří tři stěny. Mezi nimi se podle popisu měl nacházet široký průchozí prostor, u prostřední ze zdí měly navíc stát na třech místech oltáře. Celou stavbu, do níž se vstupovalo osmi vchody ze severovýchodní a jihovýchodní strany, mělo podpírat dvanáct sloupů.²³²

Uprostřed vnitřního prostoru této „kruhové stavby“ se měl podle Adomnána nacházet kruhový přístřešek (*tegorium rotundum*) přístupný z východní strany a pokrytý vybraným mramorem (*electo marmore*), jehož vrchní část byla zdobena zlatem a nesla obrovský zlatý kříž. V severní části přístřešku se nalézal hrob Páně (*sepulchrum Domini*).²³³ Z Adomnánova popisu je patrné, že přístřešek měl půdorys ve tvaru kruhu, byl zaklenutý a mohl měřit přibližně 2,15 m.²³⁴ Uvnitř se patrně nenacházelo nic kromě olejových lamp,

²³⁰ Rukopis je dostupný on-line: Bibliothèque nationale de France: Département des Manuscrits [2020-12-10]. <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10533305c/fl.item>>.

²³¹ Viz příloha, s. 180, obr. 10.

²³² *DLS* I,2 (*CCSL* 175, 186–187), překlad viz níže, s. 84.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Z tohoto „přístřešku“ se postupem času vyvinula samostatná specifická architektonická forma, tzv. „kaple Božího hrobu“. Kaple mohla být umístěna po vzoru chrámu Božího hrobu buď uvnitř prostoru

kteře prostor osvětlovaly. Podle Adomnánových zpráv nebylo *sepulcrum Domini* uvnitř nijak zdobené, byly v něm ale patrné stopy po železných nástrojích, jež řemeslníci použili k práci.²³⁵ Jedním z důvodů, proč byl interiér bez jakékoli výzdoby, mohlo být, že si vše Peršané odnesli jako kořist.

Podle připojeného nákresu, na nějž Adomnán několikrát odkazuje,²³⁶ měl vést podél rotundy od západní části komplexu koridor spojený se západním portikem dvora. Schéma rovněž zachycuje apsidy, které byly k *Anastasis* přistavěny patrně někdy během Modestovy rekonstrukce.

Adomnánův dále pokračuje popisem baziliky *Martyrion*, u níž se předpokládá, že po perské invazi byla rekonstruována v byzantském stylu, jaký známe například z baziliky sv. Demetria v Thessalonice. Podle ionského opata měla mít čtyřúhelníkovou konstrukci (*quadrangulata fabricatae structura*), její přesnou podobu však nelze zrekonstruovat, protože byla zbořena v roce 1009 na rozkaz sultána Hakima.

Na východní straně Kalvárie se měl podle Adomnánova popisu nacházet „mimořádně veliký“ golgotský kostel (*Golgothani ecclesia*). V jeho horní části údajně visel na lanech obrovský kruhový „lustr“ (*grandis quaedam aerea cum lampadibus rota*), pod nímž měl být umístěn veliký stříbrný kříž stojící na stejném místě, kde stál kdysi původní dřevěný. Adomnán uvádí, že se pod ním nacházela jeskyně vyhloubená do skály, která

kostela (např. románská bazilika Santo Stefano v Bologni), blíže OUSTEHOUT, Robert. The Church of Santo Stefano: A "Jerusalem" in Bologna. In: *Gesta* 20, č. 2 (1981), s. 311–321. Později, především v období Baroka, mohla přiléhat zvenčí ke kostelní zdi (např. při kostele sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích a kostele sv. Michaela v Brně) či představovat samostatnou stavbu, k níž vedla křížová cesta (např. Slaný, Mikulov a Ostré). Ukázka viz příloha, s. 181, obr. 11–13.

²³⁵ *DLS* 1,3 (*CCSL* 175, 189), překlad viz níže, s. 86.

²³⁶ *De quibus diligentius sanctum interrogauimus Arculfum, praecipue de sepulchro Domini et ecclesia super illud constructa, cuius mihi formam in tabula cerata ipse depinxit. (...) Has itaque quaternarium figuras ecclesiarum iuxta exemplar quod mihi, ut superius dictum est, Arculfus in paginola cerata figuravit depinximus, non quod possit earum similitudo formari in pictura; sed ut Dominicum monumentum, licet tali vili figuracione in medietate rotundae ecclesiae constitutum monstretur, aut quae huic propior ecclesia vel quae eminus posita declaretur. DLS* 1,2 (*CCSL* 175, 187–189), překlad viz níže, s. 84.

pravděpodobně plnila funkci pohřební kaple.²³⁷ Současná kaple Objevení sv. Kříže se nachází asi 40 metrů od Kalvárie.

Mezi zmíněnými třemi stavbami procházela podle Adomnánova popisu ulička (*plateola*), podle nákresu se však jednalo spíše o prostranství, na němž ve dne v noci nepřetržitě zářily lampy, a kde stál velký dřevěný stůl (*non parva mensa lignea*) sloužící pro almužny chudým.²³⁸

Z Jeruzaléma nasměroval Adomnán svého Arkulfa do údolí Josafat (Kidronského údolí), kde si údajně prohlédl pozoruhodné starobylé skalní hrobky. Nejprve se však zastavil u kostela Hrobu Panny Marie, byzantské baziliky vystavěné patrně za vlády římského císaře Theodosia I. (347–375) na konci 4. století.²³⁹ Po překonání části údolí měl Adomnánův poutník narazit na zajímavý architektonický útvar ve tvaru věže. Dnes nese hrobka či spíše její *nefeš* (horní, viditelná část hrobky), o níž se Adomnán zmiňuje, jméno po nezdrárném synu krále Davida Abšalómovi – „Jad Avšalóm.“ Tuto velmi starobylou hrobku vytesanou z jednoho kusu skály, pojmenovává Arkulf *turris Iosaphat* (věž Josafat), stejně jako údolí, v němž se nachází, podle judejského krále Josafata.²⁴⁰ Nedaleko od ní se měl podle Arkulfova svědectví tyčit další zajímavý monument, údajná hrobka Simeona a Josefa, který Adomnán označuje *domus lapidea* (dosl. kamenný dům). Adomnán má v zřejmě na mysli památku dnes známou jako „Zachariášova hrobka“. Hrobka oddělená od okolní skály Olivetské hory (*separata montis Oliveti*), měla podle něj ukrývat dvě pohřební komory, které nebyly podle Adomnánových slov nijak zdobené (*sine aliquo ornatu*).²⁴¹

²³⁷ *DLS* I,2 (*CCSL* 175, 187–189), překlad viz níže, s. 84.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ *DLS* I,12 (*CCSL* 175, 195–196), překlad viz níže, s. 90.

²⁴⁰ *DLS* I,13 (*CCSL* 175, 196), překlad viz níže, s. 91.

²⁴¹ *DLS* I,14 (*CCSL* 175, 196), překlad viz níže, s. 91.

Za popis sepulkrálních památek v údolí Josafat Adomnán zařadil obsáhlejší kapitulu o podobě baziliky na hoře Sion,²⁴² k níž pro lepší orientaci přiložil i schematický nákres.²⁴³ Odtud Arkulf zamířil na pohřebiště poutníků Acheldemag, nacházející se v blízkosti dnešního ortodoxního kláštera sv. Onufria v údolí Hinnon.²⁴⁴ Následně Arkulf navštívil kostel na místě Nanebevstoupení na Olivové hoře (*Imbon*),²⁴⁵ jehož popis také doplněn schematickým nákresem podobným vyobrazení komplexu na Golgotě.²⁴⁶ Odtud se měl pak Arkulf vydat k Lazarovu hrobu či spíše jeskyni (*spelunca*), kterou Adomnán lokalizuje pod klášterní komplex nedaleko Betánie (vesnice vzdálené přibližně 3 km od Jeruzaléma). Políčko, na němž se měl komplex nacházet, mělo být obklopeno velkým olivovým hájem (*campulum magna olivarum silva circumdatum*).²⁴⁷

²⁴² *Et quia paulo superius montis Sion mentio intercessit, de quadam pergrandi basilica in eo constructa quaedam breviter succincteque intimanda ; cuius sic describitur formula: Hic petra monstratur super quam Stephanus lapidatus extra civitatem obdormivit; extra hanc supra discriptam grandem basilicam, quae intrinsecus talia sancta complectitur loca, alia memorabilis exstat ad occidentalem partem petra, super quam, ut fertur, flagellatus est Dominus. DLS I,18 (CCSL 175, 197–198), překlad viz níže, s. 92.*

²⁴³ Schéma Sionské baziliky z vídeňského rukopisu (Cod. 458, f. 9v) viz příloha, s. 182, obr. 14.

²⁴⁴ *DLS I,19 (CCSL 175, 198), překlad viz níže, s. 92.*

²⁴⁵ *In toto monte Oliveti nullus alius locus altior esse videtur illo de quo Dominus ad coelos ascendisse traditur, ubi grandis ecclesia stat rotunda, ternas per circuitum cameratas habens porticos desuper tectas. Cuius videlicet rotundae ecclesiae interior domus sine tecto et sine camara ad caelum sub aere nudo aperta patet; in cuius orientali parte altare sub angusto protectum tecto constructum exstat. (...) Cuius videlicet rotundae ecclesiae figura vili quamvis pictura sic depicta declaratur, aerae nec non eius medietate collocatae formula rotae hac discriptiuncula demonstratur subiecta. DLS I,23 (CCSL 175, 199), překlad viz níže, s. 93.*

²⁴⁶ Schéma kostela Nanebevstoupení Páně na Olivové hoře z vídeňského rukopisu (Cod. 458, f. 11v) viz příloha, s. 182, obr. 15.

²⁴⁷ *DLS I,24 (CCSL 175, 202), překlad viz níže, s. 95.*

Ve druhé knize se Arkulf vydává do ve větší vzdálenosti od Jeruzaléma, do Betléma,²⁴⁸ místa Kristova narození, v němž dal Konstantin vystavět baziliku Narození Páně.²⁴⁹ Poté se měl vydat k údajnému betlémskému Davidovu hrobu.²⁵⁰ Navštívil také hrobku sv. Jeronýma,²⁵¹ Ráchelinu hrobku,²⁵² starobylé město Hebron,²⁵³ údolí Mambre,²⁵⁴ Jericho²⁵⁵ a Gilgal.²⁵⁶ Údajně podnikl také výlet k místu, kde měl být pokřtěn Ježíš, na němž se měla nacházet zajímavá stavba vystavěná na pilotech,²⁵⁷ a prohlédl si rovněž samařskou Jákobovu studni, na jejímž místě si měl stát kostel s neobvyklým půdorysem ve tvaru kříže.²⁵⁸ Ten Adomnána patrně zaujal na tolik, že se rozhodl ke svému textu připojit jeho drobný náčrtek.²⁵⁹ Následně se měl Arkulf vydat do města Kafarnaum,²⁶⁰

²⁴⁸ *DLS* II,1 (CCSL 175, 206), překlad viz níže, s. 99.

²⁴⁹ *DLS* II,2 (CCSL 175, 206), překlad viz, s. 99.

²⁵⁰ *DLS* II,4 (CCSL 175, 207), překlad viz, s. 100.

²⁵¹ *DLS* II,5 (CCSL 175, 208), překlad viz, s. 100.

²⁵² *DLS* II,7 (CCSL 175, 208–209), překlad viz, s. 100.

²⁵³ *DLS* II,8 (CCSL 175, 209), překlad viz níže, s. 101.

²⁵⁴ *DLS* II,9 (CCSL 175, 209–210), překlad viz níže, s. 101.

²⁵⁵ *DLS* II,13 (CCSL 175, 212), překlad viz níže, s. 103.

²⁵⁶ *DLS* II,14–15 (CCSL 175, 212–213), překlad viz níže, s. 103.

²⁵⁷ *DLS* II,16 (CCSL 175, 213–214), překlad viz níže, s. 104.

²⁵⁸ *Arculfus sacerdos sanctus regionem Samariae peragrans ad eiusdem provinciae pervenit civitatem quae Ebraicae dicitur Sichem, Graeca vero et Latina consuetudine Sicima nominatur; quae quamlibet vitiose Sichar vocitari solet. Itaque prope hanc eandem civitatem quandam extra murum vidit constructam ecclesiam quae quadrifida in .iiii. mundi cardines formata extenditur quasi in similitudinem crucis; cuius figura inferius describitur.* *DLS* II,21 (CCSL 175, 216), překlad viz níže, s. 106.

²⁵⁹ Schéma kostelu ve tvaru kříže z vídeňského rukopisu (Cod. 458, f. 17v) viz příloha, s. 183, obr. 16.

²⁶⁰ Srov. *DLS* II,25 (CCSL 175, 218), překlad viz níže, s. 107.

Nazaretu,²⁶¹ na horu Tábor²⁶² a přes Damašek²⁶³ a Týr²⁶⁴ dospět až k egyptské Alexandrii.²⁶⁵ Odtud se vydal na zpáteční cestu do Evropy s jednou větší zastávkou v Konstantinopoli, která je zaznamenána ve třetí knize.²⁶⁶

4.3. Textová tradice

První textově-kritickou studii k Adomnánovu *De locis sanctis* otiskl Paul Geyer roku 1898 v předmluvě k latinské kritické edici publikované v *CSEL* (č. svazku 39).²⁶⁷ Tato Geyerova edice byla roku 1965 revidována a společně s předmluvou, kterou napsal Ludovicus Bieler, následně vydána v *CCSL* (č. svazku 175).²⁶⁸ Vzhledem k tomu, že Adomnánův autograf se nedochoval, použili Geyer i Bieler ve svých kritických edicích čtyři nejstarší známé rukopisy z karolínského období, obsahující text *De locis sanctis*.²⁶⁹ Poslední, kdo provedl důkladnou revizi celé rukopisné tradice Adomnánova spisu, byl Thomas O'Loughlin, ve své studii „*The Diffusion of Adomnán's "De Locis Sanctis" in the Medieval Period*“, kterou publikoval roku 2000.²⁷⁰

²⁶¹ Srov. *DLS* II,26 (*CCSL* 175, 218–219), překlad viz níže, s. 107.

²⁶² Srov. *DLS* II,27 (*CCSL* 175, 219–220), překlad viz níže, s. 108.

²⁶³ Srov. *DLS* II,28 (*CCSL* 175, 220), překlad viz níže, s. 108.

²⁶⁴ Srov. *DLS* II,29 (*CCSL* 175, 221), překlad viz níže, s. 109.

²⁶⁵ Srov. *DLS* II,30 (*CCSL* 175, 221–225), překlad viz níže, s. 109.

²⁶⁶ Srov. *DLS* III,1–2 (*CCSL* 175, 226–229), překlad viz níže, s. 114.

²⁶⁷ Srov. GEYER, Paul (ed.). *Itinera Hierosolymitana. CSEL 39*, Vídeň, 1898, s. XXXIII–XXXIX.

²⁶⁸ Srov. GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica. CCSL 175*, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 175–182.

²⁶⁹ Filiace rukopisů, kterou publikoval Bieler (srov. tamtéž) viz příloha, s. 184, obr. 17.

²⁷⁰ Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. *The Diffusion of Adomnán's "De Locis Sanctis" in the Medieval Period*. In *Ériu* 51 (2000), s. 93–106.

- (1) „Vídeňský rukopis“ (Cod. 458) – dnes uložený v Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni, datovaný přibližně do poloviny 9. století. Vznikl patrně v klášteře v Salzburku, proto býval dříve označován „*Salisburgensis*“ (salzburský). Autorem rukopisu byl mnich jménem Baldo, který měl kontakty se svým žákem, irským mnichem Dungalem. Adomnánovo *De locis sanctis* se nachází na ff. 1r–26v. Text je psán karolínskou minuskulou a doplněný čtyřmi schematickými nákresy (4v, 9v, 11v a 17v).
- (2) „Pařížský rukopis“ (lat. 13048) – dnes uložený v Bibliothèque nationale de France v Paříži, datovaný do 9. století. Vznikl v klášteře v Corbie a dříve byl označován jako „*Sangermanensis* 844 (655)“. Adomnánovo *De locis sanctis* se nachází na ff. 1–28. Text je psán karolínskou minuskulou a doplněný čtyřmi schematickými nákresy (ff. 4v, 11r, 14r a 23r).
- (3) „Curyšský rukopis“ (Ms. Rh. 73) – dnes uložený v Zentralbibliothek v Curychu. Rukopis vznikl v klášteře Reichenau. Proto byl dříve nazýván „*Augiensis*“ (z latinského názvu ostrova *Augia Dives*, kde se klášter nachází). Rukopis je datován mezi léta 835 a 842. Jeho autorem byl patrně mnich jménem Reginbert, jehož jméno je uvedeno na f. 1. Adomnánovo *De locis sanctis* se nachází na ff. 1–28.
- (4) „Bruselský rukopis“ (Ms. 3921–22) – dnes uložený v Bibliothèque royale de Belgique v Bruselu. Rukopis vznikl patrně v oblasti severní Francie nebo Belgie, nejspíše ve Stavelotu. Dříve byl označován „*Stapulensis*“. Je datován do 9. století.

Uvedené čtyři nejstarší rukopisy však patrně představovaly pouze malou část z karolínských opisů Adomnána *De locis sanctis*. Už Bieler totiž upozornil, že v salzburském klášteře vznikl nejspíše v 9. století další rukopis tohoto díla (aXII 25), který se však zachoval pouze fragmentárně a až na svou provenienci nevykazuje spojitost s vídeňským rukopisem (Cod. 458). Z toho lze vyvodit, že měl dokonce jinou předlohu. Tím pádem lze předpokládat, že v polovině 9. století se v Salzburku nacházely patrně čtyři rukopisy s textem *De locis sanctis*, tj. vídeňský rukopis (Cod. 458) společně s jeho předlohou a dnešní salzburský rukopis (aXII 25) společně s jeho předlohou. Vzhledem k tomu, že mnich Baldo, s jehož osobou je spojován vznik vídeňského rukopisu (Cod.

458), vyučoval na katedrální škole v Salzburku, mohl být tento rukopis pořízen pro účely výuky.

Další zkoumání rukopisné tradice navíc odhalilo, existenci jiného karolínského opisu pocházejícího z 9. století, a to rukopisu BM 92 uloženého v Bibliothèque municipale v Laonu. Na území karolínské říše se tedy nacházelo hned několik center, v nichž bylo Adomnánovo dílo opisováno – v Salzburku, Corbie, Reichenau, Stavelotu a Laonu.²⁷¹

²⁷¹ Přehled všech známých rukopisů Adomnánova *De locis sanctis* od 9. století až do období vzniku první tištěné edice vydané 1619 Jacobem Gretserem, který sestavil Thomas O'Loughlin (srov. tamtéž), viz příloha, s. 185, obr. 18.

PŘEKLAD

ADOMNÁN Z IONY O SVATÝCH MÍSTECH

Předmluva

VE JMÉNU OTCE, SYNA A DUCHA SVATÉHO ZAČÍNÁM SEPISOVAT KNIHU O SVATÝCH MÍSTECH

Vše, co jsem si předsevzal níže popsat, mi nadiktoval Arkulf, svatý biskup galského původu, spolehlivý a nanejvýš důvěryhodný svědek, jenž poznal rozličná značně vzdálená místa a po devět měsíců pobýval ve městě Jeruzalémě, kde prochodil svatá místa a navštěvoval je každý den. A já, Adomnán, jsem ho pečlivě vyzpovídal ohledně jeho zkušeností a zaznamenal je, jak mi je věrohodným a nezpochybnitelným způsobem vyprávěl, nejprve na tabulky a nyní je ve zkrácené podobě zapíši na pergamen.

Obsah první knihy

I. Poloha Jeruzaléma

II. Kostel kruhového tvaru vystavěný nad Božím hrobem, podoba tohoto hrobu a jeho kaple

III. Kámen přivalený ke vchodu Božího hrobu, jenž odvalil anděl Páně, když sestoupil s nebes po jeho vzkříšení

IV. Kostel Panny Marie, jenž těsně sousedí s rotundou

V. Slavný kostel vybudovaný na místě Kalvárie

VI. Bazilika, již vystavěl Konstantin nedaleko výše uvedeného kostela na místě, kde byl po dlouhé době, kdy byl zasypaný sutí, vykopán ze země kříž Páně

VII. Jiná kaple umístěná mezi kostelem na Kalvárii a Konstantinovou bazilikou, v níž je uložen kalich Páně a v něm ukryta houba, z níž Pán visící na kříži sál ocet

VIII. Kopí, jímž voják probodnul bok Páně

IX. Proslulá rouška, jíž byla při pohřbu přikryta hlava Páně

X. Plátěný šátek, jež údajně utkala sama Panna Marie

XI. Jiný vysoký sloup, jenž se nachází na místě, kde byl oživen mrtvý mladík přiložením kříže Páně

XII. Kostel Panny Marie vybudovaný v údolí Josafat, v němž se nachází její hrobka

XIII. Věž Josafat vystavěná v témže údolí

XIV. Hrobky Simeona a Josefa

XV. Jeskyně ve skále Olivové hory naproti údolí Josafat, v níž jsou čtyři stoly a dvě studny

XVI. Davidova brána

XVII. Místo, kde se oběsil Jidáš Iškariotský

XVIII. Podoba obrovské baziliky vystavěné na hoře Sion a poloha samotné hory Sion

XIX. Políčko, jež Židé nazývají Acheldemag

XX. Neschůdná a skalnatá místa rozprostírající se mezi Jeruzalémem a městem Samuhelis a táhnoucí se až na západ k Caesarei v Palestině

XXI. Olivová hora

XXII. Její výška a ráz

XXIII. Místo nanebevstoupení Páně

XXIV. Kostel na něm vybudovaný

XXV. Lazarův hrob a kostel, jenž je nad ním vystavěný

XXVI. Klášter, jež k němu přiléhá

XXVII. Jiný kostel vystavěný napravo od Betánie

XXVIII. Vinice a osení Olivové hory

XXIX. Její vyvýšená místa

První kniha

I. Poloha Jeruzaléma¹

1. Nyní je třeba napsat něco málo z toho, co mi svatý Arkulf vyprávěl o poloze Jeruzaléma. To, co se o poloze města nachází v jiných knihách, vynechám.²

2. Po obvodu jeho mohutných hradeb³ napočítal Arkulf osmdesát čtyři věži a šest bran, jež jsou rozmístěny okolo města v následujícím pořadí: 3. Jako první se počítá Davidova brána⁴ v západní části hory Sion. Druhá je Brána u Valchářova domu⁵. Třetí Brána sv. Štěpána.⁶ Čtvrtá Benjamínova brána.⁷ Pátá Branka, tedy malá brána, od níž se sestupuje po schodech do údolí Josafat.⁸ Šestá Tekojská brána.⁹ 4. Takové je tedy pořadí bran mezi věžemi, pokud se postupuje kolem dokola od výše uvedené Davidovy brány směrem na sever a odtud na východ. 5. Ačkoliv je bran v hradbách celkem šest, nejslavnější a nejčastěji užívané z nich jsou tři, jedna na západní straně, druhá na severní a třetí na východní.¹⁰ 6. Avšak v té části hradeb přerušované věžemi, jež se táhne od výše popsané Davidovy brány přes severní část vrcholu hory Sion tyčící se v jižní části města až k té straně hory, odkud hledí strmé skály směrem na východ, se nenacházejí žádné brány.¹¹

7. Nelze rovněž pominout, co mi svatý Arkulf vyprávěl o zvláštní Kristově úctě projevované tomuto městu: 8. Každoročně patnáctého dne měsíce září se v Jeruzalémě schází nespočetné zástupy nejrůznějších národů téměř odevšad na tradiční trhy, na nichž si navzájem prodávají a kupují zboží.¹² 9. Při takovém návalu nejrůznějších lidí, jež město několik dní hostí, jsou vzhledem k velkému množství velbloudů, koní, oslů, a bezpočtu mul a volů, jež přepravují různé druhy zboží, městské ulice nezbytně plné odporného trusu. Jeho nadměrný zápach působí obyvatelům nemalé obtíže a překáží jim v chůzi. 10. Jaký však div! V noci následující po výše uvedeném dni, poté co odejdou davy s různými druhy dobytka, snese se na město z mraků hojná záplava deště, která spláchne z ulic tu ohavnou špínu a zbaví je veškeré nečistoty. 11. Neboť terén, na němž Bůh založil Jeruzalém, se mírně svažuje od vrcholku hory Sion na severu směrem k níže položeným oblastem u hradeb na severovýchodě, takže hojné proudy vody nemohou v žádném případě zůstat stát v ulicích, ale stečou podobně jako řeka z výše položených míst do nižších poloh. 12. Záplava dešťové vody tak oteče východními branami a odplaví

veškeré výkaly do údolí Josafat, kde se vlije do potoka Kedron. Po takovémto křtu Jeruzaléma tak dešťová nadílka okamžitě opadne.¹³

13. Stojí za zaznamenání, v jak veliké a mimořádné úctě má toto vyvolené a slavné město věčný Otec, jenž nestrpí, aby zůstalo dlouho špinavé, nýbrž jej z úcty ke svému jedinému Synovi rychle vyčistí, neboť se v okruhu jeho hradeb nalézají posvátná místa jeho Svatého kříže a Vzkříšení.¹⁴

14. Na tomto slavném místě ve východní části nedaleko hradeb, kde byl kdysi postaven velkolepý chrám,¹⁵ se nyní nachází Saracény často navštěvovaná modlitebna obdélníkového půdorysu, již vystavěli nahrubo ze vztyčených desek a velikých trámů na zbylých troskách. Tato budova údajně pojme na tři tisíce lidí.¹⁶

II. Kostel kruhového tvaru¹⁷ vystavěný nad Božím hrobem (a podoba jeho hrobu a přístřešku)¹⁸

1. Když jsem se Arkulfa vyptával na pobyt v tomto městě, odpověděl mi takto: „Vybavuji si, že jsem poznal a navštívil mnoho budov ve městě. Prohlédl jsem si mnohé pozoruhodně výstavné obrovské kamenné stavby po celém velikém městě obklopeném hradbami.“ **2.** Domnívám se však, že se o nich není třeba zmiňovat, s výjimkou těch, které byly s obdivuhodným umem zbudovány na svatých místech, tedy na místě Kříže a Vzkříšení. Důkladně jsem se na ně Arkulfa vyptal, především na Boží hrob a kostel nad ním vystavěný, jehož podobu mi Arkulf nakreslil¹⁹ na voskové tabulky.

3. U tohoto mimořádně velkého kostela ze všech stran podivuhodně kruhového tvaru, postaveného výhradně z kamene, se ze základů zdvíhají tři stěny, přičemž vždy mezi dvěma z nich se nachází široký průchozí prostor a na třech místech prostřední zdi jsou dovedně vystavěny tři oltáře.

4. Výše uvedený vysoký kruhový kostel má rovněž oltáře, jeden umístěný na jižní, druhý na severní a třetí na západní straně, a je podpírán dvanácti mimořádně vysokými sloupy. **5.** Nachází se v něm dva čtyřnásobné portály, to jest čtyři vchody vedoucí skrze tři pevné stěny, mezi nimiž se nachází široký průchozí prostor. Čtyři z východů směřují na severovýchod, odkud vane vítr nazývaný Volturnus (nebo také Caecias), další čtyři potom na jihovýchod, odkud vane Eurus.²⁰

6. Uprostřed vnitřního prostoru této kruhové stavby se nachází kruhový přístřešek, vytesaný do jednoho kusu skály, v němž se může modlit devět stojících osob, přičemž mezi hlavou stojícího urostlého muže a stropem zbývá prostor měřící jeden a půl stopy.

7. Vchod do přístřešku je obrácen k východu, z vnější strany je celý přístřešek pokryt vybraným mramorem a jeho vrchol, zdobený zlatem, nese obrovský zlatý kříž. V severní části přístřešku se nalézá Boží hrob vytesaný do nitra téže skály.²¹ 8. Avšak podlaha přístřešku leží níže než místo hrobu, rozdíl mezi podlahou a okrajem boční části hrobu činí téměř tři dlaně.²² Tak mi to popsal Arkulf, jenž často Boží hrob navštěvoval a přesně ho změřil.

9. Na tomto místě je třeba věnovat pozornost vlastnostem nebo spíše rozdílu mezi slovy *hrobka* a *hrob*. Evangelisté totiž často výše zmiňovaný kruhový přístřešek označují slovem *hrobka* a tvrdí, že k jejímu vchodu byl přivalen a po vzkříšení Pána opět odvalen kámen. 10. Jako vlastní hrob se označuje pouze místo v přístřešku, v severní části hrobky, kde spočívalo tělo Pána zabalené do lněných pláten. Jeho délka činí, jak změřil Arkulf vlastníma rukama, sedm stop.²³ 11. Hrob ovšem není, jak se někteří mylně domnívají, rozdělen na dvě části jakousi přepážkou vytesanou do skály, která prochází oběma holeněmi a stehny a odděluje je, ale tvoří ho souvislá pohřební komora,²⁴ schopná pojmout tělo dospělého muže ležícího na zádech. Vypadá jako jeskyně s bočním vchodem směřujícím k jižní části hrobky s nízkou, lidskou rukou vytvořenou klenbou.²⁵ 12. V hrobce jasně září ve dne v noci dvanáct olejových lamp, podle počtu dvanácti apoštolů, z nichž jsou čtyři umístěny níže na úrovni pohřebního lože a dalších osm, je umístěno výše podél jeho pravého okraje.²⁶

13. Je na místě poznamenat také to, že tato Spasitelova hrobka, tedy onen mnohokrát zmiňovaný přístřešek, by měl být správně označen spíš za jeskyni nebo jeskyňku. Prorok totiž předpovídá o pohřbení Pána Ježíše Krista toto: „*Ten bude přebývat vysoko v jeskyni v nejpevnější skále* a krátce na to, k radosti apoštolů, dodává slova o Pánově vzkříšení: *Se slávou spatříte Krále.*“²⁷

14. Plánek výše popsaného kostela kruhového tvaru s kruhovým přístřeškem umístěným v jeho středu, v jehož severní části se nachází Pánův náhrobek, je přiložen níže, stejně jako nákresy dalších tří kostelů, o nichž bude řeč níže.²⁸ 15. Plány těchto čtyř kostelů jsem nakreslil podle předlohy, kterou mi, jak jsem výše uvedl, načrtl Arkulf na

voskovou tabulku. Ne, že by bylo možné zobrazit jejich přesnou podobu, na tomto hrubém náčrtu lze však alespoň ukázat, že Pánova hrobka je umístěna uprostřed kruhového kostela, a ozřejmit, které kostely jsou k němu blíže a které leží dále.

III. Kámen, jenž byl přivalen ke vchodu jeho hrobky

1. Mezitím se zdá být nezbytné zmínit se stručně o výše zmíněném kameni, jenž byl po pohřbení ukřižovaného Pána přivalen s pomocí mnoha mužů ke vchodu do hrobky Páně. Arkulf udává, že byl rozdělen na dvě části, z nichž ta menší byla opracována železnými nástroji na čtvercový oltář, který lze spatřit ve výše zmíněném kruhovém kostele před vchodem do častokrát zmíněného přístřešku, tedy hrobce Páně. Z větší části kamene byl vytesán jiný, rovněž čtvercový oltář, jenž stojí ve východní části téhož kostela a je zakrytý lněným přehozem.²⁹

2. Na můj dotaz o barvě oné skály, v níž se nachází mnohokrát zmiňovaný přístřešek vyhloubený do ní železnými nástroji a ukrývající ve své severní části Boží hrob, který byl vytesán do stejné skály jako hrobka, mi Arkulf řekl: **3.** „Přístřešek (nad) hrobkou Páně není uvnitř nijak zdobený a dodnes jsou po celém jeho povrchu viditelné stopy po nástrojích, jež řemeslníci nebo kameníci použili k práci. Barva skály hrobky a hrobu není jedna a tatáž, ale jeví se jako směs dvou barev, červené a bílé, proto je na pohled dvoubarevná.³⁰ Ale to už o tom stačí.“

IV. Kostel Panny Marie, jenž se nachází nedaleko kruhového kostela

Není ale od věci doplnit i něco málo o dalších stavbách na svatých místech. Z pravé strany přiléhá k mnohokrát zmiňovanému kruhovému kostelu, jemuž se říká Anastasis, tedy Vzkříšení, a který byl vybudován na místě Pánova vzkříšení, kostel Panny Marie čtvercovitého půdorysu.³¹

V. Kostel, jenž byl vybudován na místě Kalvárie

1. Na východní straně místa nazývaného hebrejsky Golgota byl zbudován jiný mimořádně veliký kostel.³² V jeho horní části visí na lanech jakési obrovské bronzové kolo s lampami, pod nímž je pevně ukotven veliký stříbrný kříž postavený na stejném místě, kde kdysi stál dřevěný kříž, na němž visel a trpěl Spasitel lidského rodu.³³

2. V tom samém kostele, pod Pánovým křížem, se nachází i jakási jeskyně vyhloubená do skály, kde se na oltáři konají oběti za duše významných osob. Jejich těla přitom leží v uličce před branou do golgotského kostela, dokud tato svatosvatá mystéria za nebožtíky neskončí.³⁴

VI. Bazilika, kterou vystavěl Konstantin nedaleko výše uvedeného kostela na místě, kde byl nalezen zasypaný kříž Páně, když byl po dlouhé době vykopán ze země

1. Na východní straně sousedí s oním kamenným kostelem čtyřúhelníkové konstrukce, vystavěným na místě Kalvárie, blízká bazilika zbudovaná s velkou péčí císařem Konstantinem, která je nazývána Martyrium.³⁵ Ta stojí na místě, kde byl podle pověsti objeven s pomocí Páně jeho kříž spolu s kříži dvou zlodějů, ukrytý celých dvě stě třicet tři let v zemi.³⁶ 2. Mezi těmito dvěma kostely se nachází slavné místo, na němž patriarcha Abrahám vystavěl oltář, nad který umístil hromadu dřeva, a chystal se taseným mečem obětovat svého syna Izáka.³⁷ Nyní je zde umístěn velký dřevěný stůl, na němž nabízejí lidé almužny chudým.

3. Avšak svatý Arkulf, když jsem se ho důkladně vyptával, dodal ještě následující: „Mezi Anastasis, tedy oním výše tolikrát zmiňovaným kruhovým kostelem, a Konstantinovou bazilikou se rozprostírá až ke Golgotskému kostelu malý dvůr, na němž nepřetržitě ve dne v noci září lampy.“³⁸

VII. Jiná kaple,³⁹ umístěná mezi kostelem Kalvárie a Konstantinovou bazilikou, v níž je uložen kalich Páně a houba, z níž sál Pán ocet, když visel na kříži

1. Mezi onou golgotskou bazilikou a Martyriem se nachází jakási kaple, v níž je umístěn kalich Páně, který (Kristus) požehnal při Poslední večeři v předvečer jeho umučení a vlastní rukou předal apoštolům, kteří s ním leželi u stolu. Stříbrný kalich⁴⁰ o obsahu galského sextaria⁴¹ má na každé straně dvě ucha. 2. Uvnitř kalichu je *houba*, kterou mu *namočenu do octa, položenou na yzopu podali k ústům ti*, kteří Pána ukřižovali.⁴² 3. Z tohoto kalichu pil Pán, jak se traduje, po svém vzkříšení, když večeřel s apoštolý.⁴³ Svatý Arkulf jej viděl a skrze malý otvor ve víku relikviáře,⁴⁴ v němž je

uložen, se jej dotkl vlastní rukou, kterou před tím políbil.⁴⁵ Na ten kalich se chodí dívat obyvatelé celého města a prokazují mu velikou úctou.

VIII. Kopí, jímž voják probodnul bok Páně

Arkulf si rovněž prohlédl slavné kopí vojáka, jenž jím probodnul bok Pána visícího na kříži. Toto kopí, které je vloženo do dřevěného kříže a jehož násada je rozlomená na dvě části, se nachází v předsíni oné Konstantinovy baziliky.⁴⁶ I k němu proudí obyvatelé z celého Jeruzaléma, aby ho políbili a prokázali mu úctu.

IX. Rouška,⁴⁷ jíž byla přikryta hlava Pána při jeho pohřbu

1. Nyní budu vyprávět o přesvaté roušce, která pokrývala hlavu Páně v hrobě. Dozvěděl jsem se o ní od Arkulfa, který ji spatřil na vlastní oči, a všichni obyvatelé Jeruzaléma mohou potvrdit, že se jedná o pravdivý příběh. Následující Arkulfovo podání je založené na svědectví zbožných obyvatel Jeruzaléma, kteří mu to častokrát vyprávěli, zatímco on jim pozorně naslouchal:

2. „Přesvatý lněný šátek, který ukradl jakýsi věřící Žid z hrobu ihned po Pánově vzkříšení a ukryval jej u sebe po řadu dní, byl po uplynutí mnoha let z boží vůle před třemi roky objeven, což vešlo ve všeobecnou známost. 3. Ten šťastný a zbožný zloděj si totiž před smrtí povolal své dva syny, ukázal jim roušku, kterou kdysi odcizil, a svěřil jim ji se slovy: 4. „Ach, synáčkové moji, nyní si můžete vybrat. Každý z vás dvou může říci, co bych chtěl raději, abych se ujistil, komu z vás s ohledem na jeho přání odkázat všechn svůj majetek a komu pouze tuto posvátnou Pánovu roušku.“ 5. Když vyslechli tato slova z otcových úst, získal ten, jenž si přál celý rodinný majetek, dědictví podle otcova slibu. 6. A jaký div, od toho dne se začalo veškeré jeho bohatství a jmění, jež vyměnil za roušku Páně, zmenšovat a postupně různými zásahy osudu přišel o všechno, co měl, takže mu nezbylo vůbec nic. 7. Naopak druhému šťastnému synovi výše zmíněného šťastného zloděje, jenž dal přednost roušce Páně před veškerým majetkem, se z vůle boží od toho dne, kdy ji převzal od svého umírajícího otce, dařilo stále lépe a lépe. Dostalo se mu pozemského bohatství, aniž by byl připraven o to nebeské. 8. A tak otcové, narození z rodu tohoto trojnásobně blaženého muže,⁴⁸ předávali roušku Páně věrně svým synům a přecházela od jednoho zbožného strážce na druhého podle pokrevní linie až do páté generace. 9. Po páté generaci, poté co uplynulo mnoho let, však začali docházet zbožní

dědicové v této rodové linii a svatý šátek se dostal do bezbožných rukou jakýchsi Židů, kteří, ačkoli nebyli hodni takové služby, jej uctivě opatrovali a díky boží štědrosti získali nesmírné bohatství a různé statky. **10.** Když se však tento pravdivý příběh o roušce Páně rozšířil mezi lidmi, začali věřící Židé o svatý šátek usilovně soupeřit s nevěřícími Židy a snažili se jej všemi prostředky získat zpět. Tento spor, jakmile se rozhořel, rozdělil jeruzalémský lid do dvou skupin, tedy na zbožné věřící a bezbožné nevěřící. **11.** Proto saracénský král jménem *Mavias*,⁴⁹ na nějž naléhaly obě strany, aby je rozsoudil, pronesl za přítomnosti židovských křesťanů k nevěřícím Židům, kteří zarputile odmítali roušku Páně vydat, tato slova: „Odevzdejte ten svatý šátek, který máte v držení, do mých rukou.“ A oni, poslušni králova rozkazu, jej vyndali z relikviáře a svěřili ho do vládcovy ochrany. **12.** Král jej přijal s velikou úctou a dal na prostranství před veškerým lidem přichystat hranici. A když se rozhořela intenzivním plamenem, povstal, přistoupil k hranici a pronesl mocným hlasem k oběma znesvářeným stranám následující slova: **13.** „Nyní ať Kristus, Spasitel světa, který trpěl za spásu lidského rodu a jenž měl touto rouškou, kterou mám nyní v držení, přikrytou hlavu v hrobě, rozsoudí prostřednictvím ohnivých plamenů váš spor o tento šátek, abychom věděli, která ze soupeřících stran je hodna takového daru. S těmito slovy hodil roušku Páně do ohně. **14.** Rouška, kterou oheň nedokázal žádným způsobem poškodit, se nedotčená a neporušená vznesla z hranice a jako letící pták s roztaženými křídly vystoupala do výše, odkud shlížela na dav z obou navzájem zneprátelených stran, sešikovaný jako dvě armády připravené k boji. Nějakou dobu poletovala ve vzduchu, načež se vedená Bohem pozvolna snesla směrem ke křesťanům, kteří se mezitím modlili k soudci Kristu, a dosedla v jejich středu. **15.** Ti, s rukama vzepjatýma k nebi, vzdávali dík Bohu, s nesmírnou radostí padli na kolena a s velkou úctou se chopili roušky Páně. Poté za zpěvu hymnů vyznali chválu Kristu, jenž byl jeho dárce, zabalili tento posvátný dar seslaný s nebes do jiného šátku a uložili ho v kostele do relikviáře.“ **16.** Náš bratr Arkulf ji jednou v kostele spatřil, když byla vyjmuta z relikviáře, a políbil ji společně s davem lidí, kteří ji také líbali. Měřila kolem osmi stop na délku.⁵⁰ Už o ní ale bylo řečeno dost.

X. Jiný svatý lněný šátek, jež podle vyprávění utkala Panna Marie

1. Arkulf viděl ve městě Jeruzalémě i jiný, větší lněný šátek, který údajně utkala Panna Marie, a je proto uchováván v kostele a těší se všeobecné úctě. **2.** Do šátku jsou totiž

vetkány obrazy dvanácti apoštolů a podoba samotného Pána.⁵¹ Jedna strana tohoto šátku má červenou barvu a druhá je zelená jako tráva.

XI. Jiný vysoký sloup nacházející se na místě, kde kříž Páně oživil mrtvého mladíka

1. Je třeba stručně se zmínit i o velmi vysokém sloupu, jenž stojí uprostřed města severně od svatých míst, kde ho míjejí kolemjdoucí.⁵² 2. Tento sloup stojící na místě, kde byl oživen mrtvý mladík, poté co na něj byl položen kříž Páně, nevrhá zázračným způsobem o letním slunovratu v poledne, kdy se slunce nachází uprostřed oblohy, žádný stín.⁵³ Když však slunovrat skončí, tedy 24. června, objeví se po uplynutí tří dnů, když se den začne postupně zkracovat, nejprve krátký stín, který se postupně s přibývajícými dny prodlužuje. 3. A tak tento sloup, na nějž v poledne během letního slunovratu, kdy se slunce nachází uprostřed oblohy, dopadají přímo sluneční paprsky a osvětlují ho ze všech stran, je důkazem, že se Jeruzalém nachází uprostřed světa. 4. Proto i žalmista ve svých prorocích o svatých místech umučení a zmrtvýchvstání, nacházejících se uprostřed Aelia,⁵⁴ zpívá: „*Bůh je náš Král odedávna, on uprostřed země koná spásné činy.*“⁵⁵ Tím se rozumí Jeruzalém, jenž se nachází uprostřed a je nazýván pupkem světa.⁵⁶

XII. Kostel Panny Marie, vybudovaný v údolí Josafat, v němž se nachází její hrobka

1. Horlivý návštěvník svatých míst, svatý Arkulf, navštěvoval často také kostel Panny Marie v údolí Josafat.⁵⁷ Jedná se o dvoupodlažní stavbu, jejíž spodní část má obdivuhodně kruhový tvar a kamenný strop. 2. V její východní části se nalézá oltář, napravo od něj pak prázdný kamenný Mariin hrob, v němž kdysi byla pochována. 3. Jak, kdy a jakými lidmi byly její svaté ostatky z onoho hrobu vyzdviženy a kde čekají na své vzkříšení, však není podle zpráv nikomu známo. 4. Vstoupíme-li do spodní části kruhového kostela Panny Marie, lze napravo spatřit balvan vložený do zdi, na němž se Pán v Getsemanské zahradě na kolenou modlil oné noci, kdy ho Jidáš vydal do rukou hříšníků, krátce před tím, než byl zrazen.⁵⁸ Na balvanu lze spatřit otisky obou jeho kolen, hluboko vtačené, jako by to byl nejměkčí vosk. 5. Toto nám sdělil bratr svatý Arkulf,

návštěvník svatých míst, jenž to, co jsme popsali, viděl na vlastní oči. V horní, rovněž kruhové části kostela Panny Marie lze spatřit čtyři oltáře.

XIII. Věž Josafat vystavěná v témže údolí

Ve výše zmíněném údolí, nedaleko kostela Panny Marie, se nalézá věž Josafat, v níž lze spatřit jeho hrob.⁵⁹

XIV. Hrobka Simeona a Josefa

Na pravé straně přiléhá k této malé věži kamenná hrobka,⁶⁰ oddělená od skály Olivové hory. Uvnitř ní se nacházejí dva hroby vytesané kovovými nástroji a bez jakýchkoli ozdob. Jeden z nich patří Simeonovi, spravedlivému muži, jenž držel Pána Ježíše coby nemluvně ve svém náručí a pronesl o něm proroctví.⁶¹ Druhý patří neméně spravedlivému Josefovi, snoubenci Panny Marie a pěstounu Pána Ježíše.

XV. Jeskyně ve skále Olivové hory, jež se nachází na protější straně údolí Josafat, v níž jsou čtyři stoly a dvě studny

1. Na protější straně údolí Josafat na úbočí Olivové hory, nedaleko kostela Panny Marie, je ve vyšší poloze umístěná jeskyně, v níž se nacházejí dvě mimořádně hluboké studny. Jedna z nich sahá do nekonečné hloubky pod povrch hory a druhá, jež se nachází v podlaze jeskyně, prý sahá svou rovnou šachtou do neuvěřitelné hloubky. Obě studny jsou neustále přikryté. 2. Uvnitř té samé jeskyně jsou i čtyři kamenné stoly, z nichž jeden, který se nachází u vstupu do jeskyně, byl Pána Ježíše. S jeho místem sousedí menší stůl, u nějž nepochybně lehával u jídla společně s dvanácti apoštoly, kteří sedávali na témže místě u dalších stolů.⁶² 3. Přikryté ústí studny, která se nachází v podlaze jeskyně, jak jsme popsali výše, lze spatřit poblíž stolů apoštolů. Vchod do jeskyně, jak uvádí svatý Arkulf, jenž tuto jeskyni Páně často navštěvoval, je uzavřen dřevěným poklopem.⁶³

XVI. Davidova brána

K mírnému svahu na západní straně hory Sion přiléhá Davidova brána.⁶⁴ Při vstupu do města touto branou se nalevo od hory Sion nachází kamenný most, který se svými oblouky klene nad údolím přímo směrem na jih.⁶⁵

XVII. Místo, kde se oběsil Jidáš Iškariotský

Poblíž mostu, přibližně v jeho polovině se směrem na západ nachází místo, kde zemřel Jidáš Iškariotský, když byl zoufalstvím dohnán k tomu, aby se oběsil. Dodnes tam lze prý spatřit veliký fikovník, na jehož vrcholu visel na oprátce Jidáš, o němž kněz Juvencus ve své básni zpívá:

Z výšiny fikovníku byl uchvácen ohavnou smrtí⁶⁶

XVIII. Tvar velké baziliky vystavěné na hoře Sion a poloha samotné hory Sion

1. O něco málo výše byla zmíněna hora Sion. Nyní je třeba se krátce a stručně zmínit o obrovské bazilice,⁶⁷ která je na ní vystavěna a jejíž plán vypadá takto.⁶⁸

2. Zde lze spatřit skálu, na níž zemřel sv. Štěpán, když byl ukamenován za městem. Západně od výše zmíněné velké baziliky, uvnitř které se nacházejí tato svatá místa, se tyčí další pamětihodná skála, na níž byl prý bičován Pán.⁶⁹ 3. Tento apoštolský kostel⁷⁰ vystavěný na rozlehlé pláni na vrcholu hory Sion má tedy, jak bylo výše uvedeno, kamennou podobu.

XIX. Políčko, které se v hebrejštině nazývá Acheldemag

Toto políčko ohraničené kamennou zdí, které náš Arkulf často navštěvoval, se nachází v jižní části hory Sion. Na něm jsou s náležitou úctou pohřbeni mnozí poutníci, jiní zde ale leží nepohřbeni tváří v prachu a hnijí pokryti cáry hadrů a kůží.⁷¹

XX. Neschůdná a skalnatá místa rozprostírající se od Jeruzaléma až k městu Samuhelis a sahající směrem na západ až k Caesarei v Palestině

1. Severně od Aelie⁷² až k městu Samuhelis, kterému se říká Armath,⁷³ lze spatřit skalnatá a neschůdná místa s údolními s trnitými keři, jež se táhnou až do oblasti Tamnis.⁷⁴

2. Západním směrem od výše zmíněné Aelie a hory Sion až k Caesarei v Palestině⁷⁵ lze však vidět krajinu odlišného rázu. Neboť i zde se sice nacházejí nějaké krátké skalnaté a úzké soutěsky, větší část však představují rozlehlé pláne, místy proložené úrodnými olivovými háji.

XXI. Olivová hora

Na Olivové hoře, jak o tom informuje svatý Arkulf, se kromě vinné révy a olivovníků jen zřídka nacházejí jiné druhy dřevin. velmi dobře se zde ale daří úrodě obilí a ječmene. Půda zde tedy není vhodná pro křoviny, nýbrž pro trávu a květiny.

XXII. Výška Olivové hory a její ráz

Je zjevně stejně vysoká jako hora Sion, ačkoliv hora Sion se v porovnání s Olivovou horou zdá být z hlediska geometrických rozměrů, tedy délky a šířky, malá a úzká.⁷⁶ Uprostřed mezi těmito dvěma horami leží údolí Josafat táhnoucí od severu na jih, o němž bylo vyprávěno výše.⁷⁷

XXIII. Místo nanebevstoupení Páně a kostel na něm postavený

1. Na celé Olivové hoře zjevně není žádné výše položené místo než to, z něž podle pověsti Pán vystoupil na nebesa. Stojí zde velký kruhový kostel, jenž má po obvodu tři shora zastřešená sloupořadí s arkádami.⁷⁸ 2. Vnitřní část budovy tohoto kruhového kostela je odkrytá, nemá strop ani klenbu, a je otevřená k nebi na čerstvém vzduchu. V její východní části stojí oltář chráněný úzkou střechou.

3. Vnitřní prostor této stavby nemá nad sebou klenbu proto, aby z místa, kde naposled stanula noha Páně, než byl vynesena v oblaku na nebe, byla neustále otevřená cesta vzhůru a aby nebe bylo neustále přístupné očím těch, kdo se na tomto místě modlí. 4. Neboť když se tato bazilika, o níž se teď stručně zmíním, stavěla, místo se stopami Pánových nohou, jak je uvedeno v jiném prameni,⁷⁹ se nemohlo stát součástí její podlahy spolu se zbylou částí podkladu. Země nezvyklá přijmout cokoliv lidského odmítala vše, co na ní bylo položeno, a plivala kusy mramoru do tváře těch, kdo se jej na ní pokoušeli položit. 5. O trvalosti tohoto dokladu, že do prachu stoupl Bůh, svědčí dodnes viditelné stopy. A i když po nich dennodenně šlapou davy věřících, přesto není v písku patrná žádná škoda a země dodnes střeží znamení vytlačených stop.⁸⁰

6. A na témže místě, jak sděluje svatý Arkulf, jeho horlivý návštěvník, je umístěna velká bronzová kruhová konstrukce vyrovnaná svrchu, která sahá až do úrovně krku. 7. V jejím středu zeje velká průrva, skrze níž lze shora spatřit stopy Pánových nohou

zřetelně a jasně otisknuté v zemi. **8.** V západní části této kruhové stavby se nachází jakési dveře, které jsou neustále otevřené, takže se návštěvníci mohou snadno dostat k místu s posvátným prachem a seshora skrze otevřený otvor stavby uchopit nataženýma rukama zrnka posvátného prachu.

9. Vyprávění našeho Arkulfa o místě s Pánovými stopami se naprosto shoduje s jinými popisy v tom, že tato místnost nemohla být chráněna žádnou střechou, ani žádným jiným zvláštním zastřešením v nižší a bližší úrovni, aby bylo zřetelně viditelné pro všechny návštěvníky a aby byly stopy Pánových nohou otisknuté do prachu jasně patrné. **10.** Proto ve dne v noci Pánovy stopy jasně osvětlují obrovské lampy zavěšené na oné kruhové konstrukci na řemenech.

11. Na západní straně výše zmíněného kruhového kostela se v horní části nachází osm zabudovaných oken se skleněnými dvířky. Poblíž těchto oken na protilehlé straně uvnitř září stejný počet lamp visících na lanech. Lampy jsou umístěny tak, že žádná z nich nevisí ani výše ani níže, ale při pohledu zevnitř se zdá, jako by příslušela právě k tomu oknu, poblíž něhož na protilehlé straně visí. **12.** Lampy září tak jasně, že jejich světlo rozlévající se v hojné míře přes sklo z nejvyššího bodu Olivové hory osvětluje nejen západní část hory přiléhající ke kruhové kamenné bazilice, ale ozařuje podivuhodně jasným světlem také příkré schodiště stoupající z údolí Josafat do Jeruzaléma, ať je noc jakkoli tmavá. A stejnou září je osvětlena větší část města, která leží poblíž naproti. **13.** Jak uvádí Arkulf, tato záře a pozoruhodný třpyt z osmi velikých lamp, který září v noci ze svaté hory a z místa Pánova nanebevstoupení, vlévá do srdcí věřících, kteří na ni hledí, nadšení z boží lásky a vzbuzuje v jejich mysli posvátnou bázeň provázenou obrovskými vnitřními výčitkami.

14. Zjevně ale nelze pomlčet ani o tom, co nám sdělil často zmiňovaný Arkulf o tom samém kruhovitém kostele, když jsem se jej na to důkladně vyptával: **15.** „Při každoroční slavnosti Nanebevstoupení Páně poté, co je odsloužena v bazilice mše svatá, se vždy v poledních hodinách pravidelně zvedne tak prudký poryv mimořádně silného větru, že žádný z lidí nacházejících se v kostele či na místech v jeho blízkosti nedokáže stát ba ani sedět, ale všichni leží rozprostřeni tváří k zemi, dokud tento hrozivý víchř nepomine.“

16. Právě tento strašný víchř je příčinou, že nemůže být zastřešena ta část stavby, jež se nachází nad místem s otisky Pánových nohou viditelnými otevřeným otvorem

uprostřed zmíněné kruhové stavby, která působí jako by byla stále otevřena k nebi. **17.** Kdykoliv se totiž um lidských rukou pokusil umístit nahoru nějaký materiál a zbudovat střechu, síla výše zmíněného větru seslaného shůry ji zničila. **18.** Tolik nám o té hrůzostrašné bouři vyprávěl sám svatý Arkulf, jenž byl v tu hodinu na den Nanebevstoupení Páně, kdy se zdvihl tento prudký poryv větru, osobně v kostele na Olivové hoře přítomen. **19.** Náčrtek onoho kruhového kostela, byť jen velmi neumělý, je na přiloženém obrázku. Rovněž kruhová bronzová konstrukce umístěná v jeho středu je zobrazena na malém náčrtku níže.⁸¹

20. Z vyprávění svatého Arkulfa jsem se dozvěděl také to, že v onom kruhovém kostele se k obvyklému světlu osmi lamp, které, jak bylo řečeno výše, v noci uvnitř září, v noci ve svátek Nanebevstoupení Páně obvykle připojí bezpočet dalších lamp. A vlivem jejich strašlivé a obdivuhodně vydatné záře linoucí se skly oken to vypadá, jako by Olivová hora nebyla jen osvětlena, ale byla celá v plamenech a že je celé město nacházející se níže v jejím sousedství zalité světlem.

XXIV. Lazarův hrob a kostel nad ním vystavěný a k němu přiléhající klášter

Arkulf, návštěvník výše zmiňovaných svatých míst, navštívil jakési políčko v Betánii obklopené velikým olivovým hájem, na němž se nachází klášter a obrovská bazilika, vybudovaná nad tou jeskyní, v níž Pán vzkřísil Lazara, poté co byl čtyři dny mrtev.⁸²

XXV. Další kostel vystavěný napravo od Betánie

1. Soudíme, že je třeba ve zkratce napsat o dalším slavném kostele v jižní části Betánie, založeném na tom místě na Olivové hoře, kde Pán pronesl řeč ke svým učedníkům.⁸³ **2.** Je proto na místě pečlivě prozkoumat, o čem, v jaké době a k jakým konkrétním osobám Pán promluvil. **3.** Tyto tři otázky se zcela objasní, budeme-li chtít otevřít evangelia trojice autorů – Matouše, Marka a Lukáše. **4.** Ti o povaze této řeči vypovídají shodně, takže nikdo, kdo četl Matoušovo evangelium, nemůže pochybovat o místě setkání ani o formě kázání, jestliže evangelista zmiňuje Pánova slova: „*Když seděl na Olivové hoře a byli sami, přistoupili k němu učedníci a řekli: „Pověz nám, kdy to nastane a jaké bude znamení tvého příchodu a skonání věku!*“⁸⁴ **5.** Matouš sice o osobách tazatelů nemluví, Marek ale nemlčí a píše toto: „*Zeptali se ho zvlášt*

Petr, Jakub, Jan a Ondřej. ⁸⁵ V odpovědi na jejich otázku pronesl řeč tohoto znění, jak dokládají tři výše zmínění evangelisté citující jeho slova: „*Mějte se na pozoru, aby vás někdo nesvedl. Mnozí přijdou v mém jménu a budou říkat: ‚Já jsem to ‚*“⁸⁶ a další pasáže týkající se věci posledních a skonání věků. **6.** Na to navazuje Matouš svou výmluvnou řečí až k místu, kde týž evangelista jasně dokládá na Pánových slovech čas tohoto dlouhého kázání: „*Když Ježíš dokončil všechna tato slova, řekl svým učedníkům: ‚Víte, že za dva dny budou Velikonoce, a Syn člověka bude vydán, aby byl ukřižován,*“⁸⁷ a tak dále.⁸⁸ **7.** Jasně se tedy ukazuje, že Pán pronesl uvedenou dlouhou řeč jako odpověď čtyřem výše zmíněným učedníkům, a to ve středu, když zbývaly ještě dva dny do prvního dne nekvašených chlebů, který je nazýván pascha.⁸⁹

8. A tak byl na místě, kde měl kázání, založen na památku výše zmíněný kostel, který se těší velké úctě.

9. Necht' je dostačující, co bylo napsáno o svatých místech v Jeruzalémě, na hoře Sion, Olivové hoře a v údolí Josafat, jež mezi nimi leží, podle jistého vyprávění jejich návštěvníka svatého Arkulfa.

KNIHA PRVNÍ NECHŤ KONČÍ ZDE.

Obsah druhé knihy

I. Poloha města Betléma

II. Místo narození Páně

III. Skála nacházející se mimo hradby, na niž byla vylita voda z první koupele po jeho narození

IV. Kostel, v němž lze spatřit Davidův hrob

V. Jiný kostel, uvnitř nějž se nalézají hrobky sv. Jeronýma

VI. Hrobky tří pastýřů, kolem kterých zářilo po narození Páně nebeské světlo

VII. Ráchelina hrobka

VIII. Hebron

IX. Údolí Mambre

X. Hrobka čtyř patriarchů

XI. Hora a dub Mambre

XII. Borový háj, z něhož se vozí na velbloudech do Jeruzaléma dřevo na otop

XIII. Jericho

XIV. Gilgal

XV. Dvanáct kamenů odnesených z vysušeného koryta řeky Jordán syny Izraele

XVI. Místo, na němž Jan pokřtil Pána

XVII. Barva Jordánu

XVIII. Mrtvé moře

XIX. Prameny Jordánu

XX. Galilejské moře

XXI. Samařská studna

XXII. Pramínek v poušti

XXIII. Kobylinky a med lesních včel

XXIV. Místo, kde Pán požehnal pět chlebů a dvě ryby

XXV. Kafarnaum

XXVI. Nazaret a jeho kostely

XXVII. Hora Tábor

XXVIII. Damašek

XXIX. Týr

XXX. Alexandrie, řeka Nil a její krokodýlové

Druhá kniha

I. Poloha města Betléma

1. Na začátku této naší druhé knihy bych měl krátce pojednat něco málo o poloze města Betléma, které poctil svým narozením náš Spasitel. 2. Toto město, jak nám sdělil Arkulf, který jej navštívil, se neproslavilo ani tak svou velikostí, ale získalo si slávu svými kostely všech národů.⁹⁰ Nachází se na úzkém hřebeni ze všech stran obklopeném údolími. 3. Tento hřeben se táhne od východu směrem na západ v délce asi jedné míle. 4. Na planině na vrcholu byly vybudovány kolem okrajů kopce nízké hradby bez věží, které shlíží na políčka roztroušená tu a tam okolo a jež zevnitř obklopují po celé délce roztroušené domy obyvatel.⁹¹

II. Místo narození Páně

1. V nejzazším východním cípu tohoto města je jakási patrně přírodní polojeskyně, jejíž nejzazší vnitřní část se nazývá jesle Páně, do nichž matka uložila čerstvě narozené dítě. 2. Vlastním místem narození Páně však údajně bylo jiné místo v sousedství výše zmíněných jeslí, ale blíže u vchodu. 3. Tato betlémská jeskyně s jeslemi Páně je uvnitř celá obložena drahocenným mramorem na znamení úcty ke Spasiteli.⁹² 4. Nad onou polojeskyní, v níž se nachází kamenný stůl, byl zbudován výstavný kostel Panny Marie, postavený přesně nad místem, kde se podle tradice narodil Pán.⁹³

III. Skála ležící vně hradeb, na niž byla vylita voda z jeho prvního omytí (po jeho narození)

1. Domnívám se, že je na místě stručně připomenout skálu nacházející se vně hradeb, na niž byla vylita voda po prvním omytí Pánova tělíčka po jeho narození, která vytekla po vyklopení vaničky s vrcholu hradeb. 2. Tato voda svatě očisty, vylitá s hradeb na skálu ležící pod ní, jako by si našla přírodou vyhloubený kanálek, který od onoho dne, kdy byl poprvé naplněn vodou na narození Páně, až do dodnes je po celá staletí stále plný čisté vody, aniž by jí nějak ubylo nebo poklesla hladina.⁹⁴ Tak už v den svého narození vykonal Spasitel zázrak, 3. o němž Prorok zpívá: „*jenž vyvedl vodu ze skály*“⁹⁵ a apoštol Pavel říká: „*A tou skálou byl Kristus*“⁹⁶ který v poušti utišil žiznivý lid tím, že

v rozporu s přírodními zákony nechal vytrysknout z nejtvrdí skály pramen. **4.** Ta samá boží síla a boží moudrost vedla vodu z oné betlémské skály a uchovávala kanálek vždy plný vody.⁹⁷ Náš Arkulf ji spatřil na vlastní oči a umyl si v ní tvář.

IV. Kostel, v němž lze spatřit Davidův hrob

1. Na moji otázku ohledně hrobu krále Davida nám Arkulf sdělil následující:
2. „Navštěvoval jsem hrob krále Davida zakopaný pod zemí, po němž jsem horlivě pátral.
3. Nachází se pod podlahou uprostřed kostela nad ním postaveným, jenž není nijak vyzdoben. Je nad ním umístěna nízká kamenná ochranná stříška a lampa, která neustále svítí jasným světlem. **4.** Kostel byl zbudován mimo městské hradby v blízkém údolí, jež ze severní strany přiléhá k betlémské hoře.⁹⁸

V. Jiný kostel, uvnitř nějž se nalézají hrob sv. Jeronýma

1. O hrobu svatého Jeronýma, na který jsme se s obdobně úzkostlivou pečlivostí zeptali, řekl Arkulf toto: **2.** „Hrob sv. Jeronýma, který vás zajímá, jsem spatřil na vlastní oči. Nachází se v jiném kostele, který byl vystavěn mimo městečko v údolí, jež jižní stranou sousedí s hřbetem výše zmíněné betlémské hory. **3.** Jeronýmův hrob byl zjevně postaven obdobným způsobem jako Davidův náhrobek a postrádá jakoukoli výzdobu.“⁹⁹

VI. Hrobky tří pastýřů, kolem kterých po narození Páně zářilo nebeské světlo

1. O hrobkách tří pastýřů, kolem kterých po narození Páně zářilo nebeské světlo, nám Arkulf podal následující krátkou zprávu: **2.** „Navštívil jsem tři hrobky oněch tří pastýřů, pohřbených v kostele vedle věže Gader, které jsou vzdálené přibližně tisíc mil východně od Betléma. Kostel s hrobkami pastýřů se nachází v blízkosti věže stáda na místě, jež po Pánově narození oklopila záře andělského světla.“¹⁰⁰

VII. Ráchelin hrob

1. V knize Genesis se praví, že Ráchel byla pochována v Effratě,¹⁰¹ což je v oblasti Betléma, a podle *Liber locorum* (Místopisu) byla pohřbena v téže oblasti vedle cesty.¹⁰²
2. Když jsem se zeptal na tu cestu, Arkulf mi odpověděl toto: „Je to ta královská cesta, která vede z Aelie směrem na jih do Hebronu, a Betlém, vzdálený šest mil od Jeruzaléma,

sousedí s touto cestou na východě. **3.** Ráchelina hrobka se nachází na konci cesty na západní straně, tedy té po pravici, nedaleko Hebronu. Jedná se o prostou stavbu, jež nemá žádnou výzdobu a kolem dokola ji obklopuje kamenná stříška. **4.** Dodnes tam lze spatřit nápis s jejím jménem, který nad stříšku umístil její manžel Jákob.¹⁰³

VIII. Hebron

1. Hebron, který se nazývá také Mambre, byl kdysi hlavním městem Pelištejců a sídlem obrů,¹⁰⁴ v němž David vládl po sedm let. Jak uvádí svatý Arkulf, nyní není obklopen hradbami. Po tomto kdysi dávno zničeném městě zůstaly jen stopy v podobě rozvalin. **2.** Přesto jsou na prostranství rozmístěné kdysi neuměle vystavěné bloky domů a jednotlivé stavby jak uvnitř, tak vně zbytků zbořených hradeb. V těchto ulicích a domech bydlelo zajisté hodně lidí.¹⁰⁵

IX. Údolí Mambre a X. hroby čtyř patriarchů

1. Na východě Hebronu směrem k Mambre se nalézá pole s dvojitou jeskyní, které koupil Abrahám od Chetejce Efróna, jako pozemek pro dvě hrobky.¹⁰⁶ **2.** V údolí na tomto pozemku navštívil svatý Arkulf místo hrobek *Arbe*,¹⁰⁷ tedy čtyř patriarchů, Abraháma, Izáka, Jákoba a Adama, prvního člověka.¹⁰⁸ **3.** Tito nebožtíci nemají jako v jiných částech světa nohy obrácené na východ, nýbrž na jih, a jejich hlavy směřují na sever. **4.** Místo hrobek je opevněno nízkou čtvercovou zdí. **5.** První člověk Adam,¹⁰⁹ jemuž Bůh Stvořitel poté, co zhřešil, řekl: *Prach jsi a v prach se navrátíš*,¹¹⁰ je od ostatních tří trochu oddělen a leží v nejzazší severní části ohraničené čtvercovým kamenným náspem, ne nad zemí v kamenné hrobce vytesané do skály jako ostatní vážení z jeho rodu, nýbrž spočívá v zemi přikrytý hlinou, sám prach obrácený v prach, a očekává s celým svým pokolením vzkříšení. A tak se naplnilo boží proroctví o jeho hrobě, pronesené o něm samotném k němu samotnému.¹¹¹ **6.** Zbylí tři patriarchové po vzoru svého prvního prapředka odpočívají pokrytí bezcenným prachem ve svém spánku. Jejich čtyři hroby mají nad sebou malé pomníky ze samostatných kamenů otesaných a opracovaných do podoby jakési malé baziliky v rozměrech odpovídajících na délku a na šířku jednotlivým hrobům. **7.** Tři hrobky Abraháma, Izáka a Jákoba nacházející se blízko sebe jsou chráněny třemi nad nimi umístěnými bělostnými kameny, upravenými do tvaru, který jsem popsal výše. Adamův hrob je však seshora chráněn kamenem, který má tmavší barvu a je hruběji

opracován. **8.** Arkulf spatřil i menší a méně nákladné náhrobky tří žen, Sáry, Rebeky a Ley, pohřbených v zemi. **9.** Pohřebiště těchto patriarchů se nachází ve vzdálenosti jednoho stádia¹¹² na východ od hradeb starobylého města Hebron, jak lze snadno zjistit. **10.** Podle pověsti byl Hebron založen nejen dříve než všechna palestinská města, nýbrž dokonce předcházet i všem egyptským městům. Dnes z něj ale zůstaly jen ubohé rozvaliny.¹¹³

11. O hrobkách patriarchů však už bylo napsáno dost.

XI. Hora a dub Mambre

1. Nyní o pahorku Mambre. Pahorek Mambre je vzdálen jednu míli směrem na sever od výše popsaných hrobek. Je velmi travnatý a posetý květy a obrácený směrem k Hebronu, který se rozprostírá jihozápadně od něj. **2.** Pahorek jménem Mambre má na svém vrcholku pláň, na jejímž nejvyšším místě v severní části byl postaven veliký kamenný kostel. V pravé části této obrovské baziliky se mezi dvěma zdmi tyčí, jaký to div, dub Mambre s kořeny vrostlými do země,¹¹⁴ kterému se říká také Abrahámův dub, protože pod ním kdysi pohostinně přijal anděly.¹¹⁵ **3.** Svátý Jeroným o něm na jiném místě tvrdí, že vydržel od počátku světa až do vlády císaře Konstantina. Snad tím chtěl říci, že nezahynul zcela, protože v té době už sice ten dub nebylo možno spatřit v celé jeho velikosti jako kdysi, přesto však jeho část zůstala pevně na svém místě. **4.** Z něj, jak se o tom zmiňuje Arkulf, který jej spatřil na vlastní oči, dodnes zůstal v zemi zakořeněný pahýl kmenu,¹¹⁶ dosahující přibližně výšky dvou mužů, který je chráněn střechou kostela. **5.** Nyní je tento zkrácený pahýl osekáný ze všech stran sekýrami a jeho odštěpky byly odvezeny do různých částí světa jako připomínka dubu, pod nímž, jak bylo výše uvedeno, kdysi došlo ke slavnému a významnému setkání patriarchy Abraháma s anděly. **6.** Kolem kostela, který tam byl vystavěn jako projev úcty k onomu místu, se nachází několik příbytků pro jeptišky.¹¹⁷ Ale to už by o tomto stačilo, přikročme k dalšímu.

XII. Dřevo z borového háje sloužící k vytápění Jeruzaléma, které se dováží na velbloudech

Ti, kdo jdou z Hebronu, narazí na rozlehlé planině ležící severním směrem nedaleko od hraniční cesty po levé straně na nevelký kopec porostlý borovicemi, vzdálený tři míle od Hebronu. Borové dřevo z tohoto háje se vozí na velbloudech až do Jeruzaléma, aby

sloužilo na otop. Neboť podle Arkulfových zpráv po celé Judeji lze jen zřídka spatřit nákladní vozy nebo kočáry.¹¹⁸

XIII. Jericho

1. Náš svatý Arkulf spatřil ve městě Jerichu místo,¹¹⁹ které zničil Jozue, když po překročení Jordánu zabil místního krále. Oza z Bét-elu z kmene Efraim¹²⁰ pak místo něj vystavěl jiné, které náš Spasitel uznal za hodna osobně navštívit. 2. Kvůli zradě svých občanů ale bylo rovněž dobyto a zničeno ve stejné době, kdy Římané oblehli a obsadili Jeruzalém. Na jeho místě bylo vybudováno třetí město, jež bylo po delší době rovněž vyvráceno. Dodnes je však možné spatřit zbytky jeho rozvalin, jak uvádí Arkulf.¹²¹ 3. Je k nevíře, že po zničení tří měst vystavěných na stejném místě zůstal stát jediný dům prostitutky Rachab, jež na jeho střeše ukryla v pazdeří dva zvědy, které vyslal Jezu Ben Nun.¹²² Zůstaly z něho jen kamenné stěny bez střechy. 4. Prostor celého města, který lidé opustili a nezůstal zde jediný dům, dnes pokrývají obilné lány a vinice.¹²³ 5. Mezi tímž zaniklým městem a řekou Jordán se rozprostírají obrovské datlové háje,¹²⁴ uprostřed nichž jsou rozmístěna malá políčka, na kterých byl vystavěn bezpočet domů pro jakési ubohé příslušníky národa Kanaán.¹²⁵

XIV. a XV. Gilgal a Dvanáct kamenů z vysušené řeky Jordán, jež donesli synové do Izraele

1. Častokrát zmiňovaný Arkulf viděl v Gilgal v zemi Kanaán jakýsi velký kostel, založený na místě, kde se poprvé utábořili synové Izraele po překročení Jordánu. 2. V tomto kostele si prohlédl též Arkulf dvanáct kamenů, o nichž Pán po překročení Jordánu pronesl k Jozuovi tato slova: „*Vyberte si z lidu dvanáct mužů, po jednom z každého kmene, přikažte jim: Vyneste zprostřed Jordánu, odtud, kde nepohnutě stály nohy kněží, dvanáct kamenů, vezměte je s sebou a složte je na místě, kde této noci přenocujete.*“¹²⁶ 3. Ty, jak říkám, Arkulf viděl: šest jich leželo na podlaze v jižní části kostela a stejný počet v severní části, všechny neopracované a hrubé. Sám Arkulf vypověděl, že každý z nich by dnes dva silní mladí muži stěží zvedli ze země. 4. Jeden z nich, který se (z neznámých důvodů) rozlomil na dvě části, byl znovu řemeslníkem spojen dohromady kovovým svorníkem.¹²⁷

5. Gilgal,¹²⁸ kde se nachází výše zmíněný kostel, leží východně od starobylého Jericha na té straně Jordánu, jež byla přisouzena kmeni Juda,¹²⁹ pátý milník od Jericha. Dlouho zde stával hostinec a výše zmíněný kostel, v němž se nachází dvanáct již zmíněných kamenů, byl prý postaven na jeho místě a je uctíván s obdivuhodnou zbožností a obřadností lidmi z této oblasti.¹³⁰

XVI. Místo v Jordánu, kde Jan pokřtil Pána

1. Toto posvátné a uctívané místo, na němž Jan pokřtil Pána, je neustále pod hladinou řeky Jordánu. 2. Jak uvádí Arkulf, který dospěl k tomuto místu a přeplaval zde řeku tam a zpět, je na tomto svatém místě vztyčen vysoký dřevěný kříž. Voda u něj sahá dospělému vzpřímenému muži až po krk, v období sucha, když vody ubude, k jeho hrudi. Když přijde velká povodeň, je celý kříž ponořen pod zvýšenou hladinou. 3. Místo kříže, kde byl pokřtěn Pán, jak bylo uvedeno výše, se tedy nachází na této straně říčního koryta, takže silný muž odtud dokáže dostřelit kamenem z praku až na arabskou část na druhém břehu. 4. Z výše uvedeného místa s křížem vede kamenný most s oblouky až na souš, po něm lidé jdoucí ke kříži sestupují dolů a vystupují zpět nahoru na břeh. 5. Na okraji řeky se nachází malý čtvercovitý kostel, který prý stojí na místě, kam byly uloženy Pánovy šaty v hodině jeho křtu.¹³¹ 6. Stojí nad vodou v bezpečné výšce podepřený čtyřmi kamennými pilíři, aby pod ním mohla proudit voda ze všech stran. Svrchu je chráněn střešními taškami. 7. Zespoda pak kostel podpírají oblouky a pilíře, jak bylo uvedeno. Tento kostel se nachází v níže položené části údolí, jímž protéká řeka Jordán. 8. V nejvýše položeném místě se však nachází jakýsi velký mužský klášter, který se tyčí na vrcholu kopce nad výše popsáním kostelem. Tam také stojí kostel založený na počest sv. Jana Křtitele, postavený z kamenných kostek¹³² a obehnaný klášterní zdí.

XVII. a XVIII. Barva Jordánu a Mrtvé moře

1. Jak nám Arkulf sdělil, hladina řeky Jordán má na pohled bílou barvu jako mléko a stopu této barvy lze dlouho sledovat i poté, co se vlije do slaného moře, a v řečišti ji lze snadno odlišit od barvy Mrtvého moře.

2. Při velké bouři vlivem velkých vln valících se k pobřeží roznese Mrtvé moře po svém okolí veliké množství soli, což je velkým přínosem nejen pro lidi žijící v blízkém okolí, ale i pro ty ze vzdálenějších oblastí, když slunce sůl dostatečně vysuší. 3. Jiný

způsob, jak získat sůl, nabízí jedna hora na Sicílii. Neboť kameny vytěžené z podzemí této hory chutnají jako nejčistší přírodní sůl, kvůli čemuž jsou nazývány „solí země.“¹³³

4. A tak obvykle nazýváme jeden druh „mořskou solí“ a druhý „solí země.“ To je údajně i důvod, proč Pán v podobenství praví k apoštolům: „*Vy jste sůl země.*“¹³⁴ 5. O této „solí země“ nacházející se na sicilské hoře nám vyprávěl svatý Arkulf, jenž dosvědčil, že je to čistá sůl, neboť ji viděl, dotkl se jí a ochutnal ji, když tam několik dní pobýval.¹³⁵ (XVIII.) 6. Vyprávěl nám také o soli z Mrtvého moře, kterou, jak sám tvrdil, obdobně prozkoumal všemi třemi uvedenými smysly. 7. Navštívil také břeh výše zmíněného jezera, které měří na délku až k Sóar v Arábii¹³⁶ pět set osmdesát stádií a na šířku až po oblast Sodomy sto padesát stádií.¹³⁷

XIX. Prameny Jordánu

1. Náš Arkulf dospěl k onomu místu v provincii *Phoenicia*,¹³⁸ kde na úpatí Libanu pramení Jordán zjevně ze dvou sousedních pramenů, z nichž jeden se nazývá Jor a druhý Dan. Poté, co se spojí, pak řeka dostane jméno Jordán. 2. Za zmínku ale stojí, že Jordán nepramení v Paniu, nýbrž v Trachonitidě, ve vzdálenosti 120 stádií¹³⁹ od Caesarey Filipovy, která nyní nese jméno Panias, odvozené od hory Panium. 3. Pramen v Trachonitidě se nazývá Fiala a je vždy plný vody. Odtud Jordán bere vodu prostřednictvím podzemních proudů a v Paniu vyvěrá rozdělený do dvou pramenů, jež se tradičně nazývají, jak bylo uvedeno výše, Jor a Dan. 4. Na tomto místě pramení a slévá se pak do jedné řeky, která odtud teče bez jakéhokoli přítoku 120 stádií¹⁴⁰ až k městu, které se nazývá Iulias. Poté protéká středem Genezaretského jezera a odtud meandruje mnoha pustými místy a vlévá se do jezera Asphalt, kterým je pohlcena. A tak překoná vítězně dvě jezera, aby uvázl ve třetím.¹⁴¹

XX. Galilejské moře

1. Náš často zmiňovaný svatý Arkulf obešel i větší část Galilejského moře, kterému se říká Kineretské jezero nebo Tiberiadské moře a k jehož břehu přiléhají širé lesy. 2. Samotné jezero, svou rozlohou připomínající moře, se táhne na délku 140 stádií a na šířku má 40.¹⁴² 3. Jeho voda je sladká a vhodná k pití, jelikož se do ní nedostávají žádné bahnitě usazeniny a vodní kal, protože je kolem dokola obklopeno písčitémi břehy. Díky

tomu je voda na pohled čířejší a lahodnější na chuť. **4.** Lze v ní dokonce spatřit druhy ryb takového vzhledu a chuti, jako v žádném jiném jezeře.

5. Toto krátké vyprávění o prameni Jordánu a Kineretském jezeře jsme dali dohromady částečně z třetí knihy o zajetí Židů¹⁴³ a částečně z výňatků z Arkulfových zážitků. Podle jeho věrohodných zpráv trvala cesta od místa, kde Jordán vytéká z Galilejského moře, až k místu, kde se vlévá do Mrtvého moře osm dní. Jak sám svatý Arkulf vyprávěl, pozoroval často toto výjimečně slané moře z vyhlídky na Olivové hoře.

XXI. Samařská studna

1. Když svatý kněz Arkulf procházel oblastí Samarie, dospěl v této provincii do města, jemuž se v hebrejštině říká Sichem, v řečtině a latině je ale obvykle nazýváno Sicima, někdy se mu také mylně říká Sichar. **2.** Poblíž tohoto města, viděl čtyřkřídlý kostel postavený za hradbami, jehož lodě vybíhají do čtyř světových stran, jako by měl podobu kříže. Jeho nákres je vyobrazen níže.¹⁴⁴

3. Uvnitř v jeho středu, kam směřují čtyři křídla, se nachází Jakubův pramen, jenž bývá nazýván také studnou. Nad ním údajně usedl jednoho dne v poledne žíznivý Spasitel po namáhavé cestě a téhož dne v poledním čase přišla k té studni nabrat vodu i samařská žena. **4.** Ohledně této studně položila ona žena Pánovi mimo jiné i následující otázku: „Pane, ani vědro nemáš a studna je hluboká.“ **5.** Arkulf, jenž se napil vody z té studny, vyprávěl o její hloubce toto: „Spatřil jsem studnu, jež měla hloubku dvakrát dvacet oríí, což je 40 kubíků.“ Oria neboli kubík měří jako dvě rozpažené ruce.

6. Sichem neboli Sicima, kdysi město kněží a uprchlíků, se nachází na území kmene Manasse a na hoře Efraim, kde jsou také uloženy Josefovy ostatky.¹⁴⁵

XXII. Pouštní pramen a kobylky a med lesních včel

1. Často zmiňovaný Arkulf spatřil kdesi v poušti průzračný pramen chráněný kamennou stříškou z omletého vápence, z něž podle tradice pil Jan Křtitel.

(XXIII.) 2. Evangelisté o tomto Janovi píšou: „*potravou mu byly kobylky a med divokých včel.*“¹⁴⁶ V té pustině, kde se zdržoval Jan Křtitel, uviděl náš Arkulf nejmenší druh kobylek, jež mají tělíčka útlá a krátká jako prst na ruce. A protože uletí jen krátkou

vzdálenost, podobně jako doskočí lehké žáby, dají se v trávě snadno chytit. Opečené na oleji slouží jako skrovný pokrm. **3.** Co se týče lesního medu, řekl nám Arkulf na základě vlastní zkušenosti toto: „V té samé poušti jsem viděl jisté stromy s širokými kruhovitými listy, které mají mléčnou barvu a medovou vůni; tyto listy jsou svou podstatou velmi křehké a ten, kdo je chce pozřít, musí je nejprve rukama promnout a teprve pak sníst.“ A to je ten lesní med, který se nalézá v tavných lesích.¹⁴⁷

XXIV. Místo, kde Pán požehnal pět chlebů a dvě ryby

1. Náš často zmiňovaný Arkulf dorazil až do míst, kde se nachází rozlehlá travnatá pláň, jež nebyla ode dne, kdy na ní Spasitel nasýtil pět tisíc lidí z pěti chlebů a dvou ryb, nikdy rozorána. **2.** Není na ní k vidění žádná stavba, jediné, co tam Arkulf spatřil, bylo pár kamenných sloupů nad okrajem pramínku, z něhož prý ti hladovějící pili onoho dne, kdy je Pán občerstvil takovouto hostinou. **3.** To místo se nachází na opačném břehu Galilejského jezera naproti městu Tiberias, které leží na jeho jižním okraji.

XXV. Kafarnaum

1. Ti, kteří chtějí dostat se z Jeruzaléma do Kafarnaum musí podle Arkulfových zpráv jít přímou cestou přes Tiberiadu, dále podél jezera Kineret, což je Tiberiadské jezero a Galilejské moře. Pak projdou výše zmíněným místem požehnání a odtud krátkou oklikou po okraji uvedeného jezera dospějí do Kafarnaum, které se nachází na jeho březích v oblasti Zebulon a Neftalím. **2.** Kafarnaum, jak informuje Arkulf, jenž na něj shlížel s vrcholku nedaleké hory, nemá hradby. Vtěsnané do úzkého prostoru mezi horou a jezerem táhne se do značné dálky podél pobřeží a rozprostírá se ze západu na východ sevřené horou na severu a jezerem na jihu.

XXVI. Nazaret a jeho kostely

Město Nazaret není podle vyprávění Arkulfa, jenž jej navštívil, obklopeno stejně jako Kafarnaum hradbami.¹⁴⁸ Leží na kopci¹⁴⁹ a nacházejí se v něm veliké kamenné stavby včetně dvou obrovských kostelů, které zde byly postaveny. Jeden, jehož základy tvoří dva pilíře, se nachází ve středu města na místě, kde stával dům, v němž vyrostl Pán a náš

Spasitel. V podzemní části tohoto kostela, které, jak bylo uvedeno, spočívá na dvou pahorcích s vloženými oblouky, vyvěrá průzračný pramen, k němuž chodí čerpat vodu celé město. Z tohoto pramene je dopravována voda v nádobách pomocí kladek do horní části kostela.¹⁵⁰

Druhý kostel byl postaven na místě, kde se nacházel dům, do něhož přišel archanděl Gabriel za Pannou Marií, našel ji tam v tuto hodinu samotnou a promluvil k ní.¹⁵¹ Toto osobní svědectví nám předal samotný Arkulf, jenž ve městě pobýval dva dny a dvě noci. Nemohl v něm zůstat déle, protože ho Petr z Burgundska, Kristův voják žijící poustevnickým životem,¹⁵² který ho provázel těmito místy, nutil ke spěchu. Po této cestě se Petr vrátil zpět do své poustevny, kde se dříve zdržoval.

XXVII. Hora Tábor

1. Hora Tábor v Galileji, vzdálená tři míle od Genezaretského jezera, tvoří ze všech stran pozoruhodný kruh a na severní straně směrem k výše zmíněnému jezeru je travnatá a květnatá. Na jejím půvabném vrcholu se nachází širá planina obklopená vzrostlým lesem, uprostřed níž stojí veliký klášter s mnoha mnišskými celami. 2. Neboť plochý vrchol této hory nevbíhá do úzké špičky, ale rozprostírá se do šířky 23 stádií; zdvihá se ale do výše 30 stádií. 3. Na této náhorní plošině byly postaveny budovy tří slavných kostelů podle počtu tří stanů, o nichž na téže hoře sv. Petr, rozradostněný nebeským viděním a nesmírně vyděšený, pravil Bohu: „*Je dobré, že jsme zde; udělejme tři stany, jeden tobě, jeden Mojžíšovi a jeden Eliášovi.*“¹⁵³ 4. Výše uvedené stavby kláštera a tří kostelů s poustevnami jsou všechny obehnány kamennou zdí. 5. Svatý Arkulf byl na vrcholu této svaté hory hostem jednu noc, neboť Petr z Burgundska, ctitel Krista, průvodce na cestách po těchto zemích, by mu ve svém spěchu nedovolil v jednom a tomtéž ubytování zůstat déle. 6. Je ale třeba poznamenat také to, že jméno této proslavené hory by se mělo řecky psát s Θ a dlouhým Ω – $\Theta A B \Omega P$ a latinkou s přídechem *Thabor* s prodlouženým písmenem *o*. Správný pravopis tohoto slova lze nalézt v řeckých knihách.¹⁵⁴

XXVIII. Damašek

1. Veliké královské město Damašek, jak nás zpravil Arkulf, jenž v něm několik dnů pobýval, se nachází na rozlehlé planině, je obehnáno rozsáhlým věncem hradeb, a navíc

opevněné mnoha věžemi. Za hradbami se kolem dokola rozkládají olivové zahrady, blahodárně zavlažované čtyřmi velikými řekami, které jimi protékají. **2.** Vládne v něm saracénský král. Byl zde založen kostel zasvěcený Janu Křtiteli, a dokonce i nevěřící Saracéni si v tomto městě, jež hojně navštěvují, postavili kostel.

XXIX. Týr

1. Náš Arkulf, poutník po mnoha krajinách, vstoupil i do Týru, hlavního města provincie Fenicia, která se v hebrejštině a syrštině nazývá *Soar*. **2.** V řeckých i barbarských dějinách se lze dočíst, že do něj nebyl z pevniny žádný přístup, později zde ale babylonský král Nebukadnesar¹⁵⁵ dal navržit násep, aby si připravil prostor pro katapulty a beranidla potřebná k obléhání, takže zde vznikl na rozlehlé planině poloostrov.¹⁵⁶ **3.** Kdysi to bylo velice krásné a vznešené město, které je v latině zcela po právu nazýváno „úzkým místem“, neboť se rozkládá na ploše úzkého ostrova. Toto město se nachází v zemi Kanaán, podle níž je nazvána kanaánská nebo tyrofénická žena zmiňovaná v evangeliu.¹⁵⁷

4. Za zmínku také stojí, že zpráva svatého Arkulfa o poloze Týru se ve všem shoduje se záznamy sv. Jeronýma, z nichž jsme výše uvedli výňatky. Obdobně se ani popis polohy a tvaru hory Tábor, který jsme uvedli výše, podle Arkulfova vyprávění, nijak neliší od toho, co o poloze téže hory a její podivuhodném kruhovitém tvaru vypráví sv. Jeroným. Cesta od hory Tábor až do Damašku trvala Arkulfovi sedm dní.

XXX. Poloha Alexandrie a řeka Nil

1. Toto velké město, jež kdysi bývalo hlavním městem Egypta, se kdysi v hebrejštině nazývalo *No*. Toto velmi lidnaté město, pojmenované podle svého slavného zakladatele makedonského krále Alexandra, které je známé mezi všemi národy, získalo velikost i jméno podle svého znovu budovatele. **2.** To, co Arkulf o jeho poloze vyprávěl, se nijak nelišilo od toho, co jsme se už dříve dozvěděli z četby. Po odchodu z Jeruzaléma nastoupil v Joppe svou čtyřicetidenní plavbu do Alexandrie. **3.** K tomuto městu se vztahuje stručná pasáž u proroka Nahuma: „*Kolem něj je voda, jeho bohatstvím je moře, jeho zemi je voda.*“¹⁵⁸ **4.** Z jihu ho totiž obklopuje Nil, ze severu jezero Mareotis. **5.** Tento popis jasně ukazuje jeho polohu, že leží mezi Nilem a mořem ze všech stran obklopené vodou jako jakási bariéra mezi Egyptem a širým mořem,¹⁵⁹ z vnějšku obtížně přístupné

město se špatným přístavem.¹⁶⁰ **6.** Jeho přístav působí větší obtíže než ostatní, protože má tvar lidského těla: Hlavní přístaviště má podobně jako hlava větší kapacitu, ale tam kudy proudí příliv a lodě je užší jako krk, kterým jako by byly vdechovány zásoby do přístavu. **7.** Jakmile někdo propluje úzkým ústím přístavu, rozprostře se před ním široko daleko širé moře, jako by to byl zbytek těla. **8.** V pravé části téhož přístavu se nachází malý ostrov, na němž je mimořádně vysoký maják, který shodně Řekové a Latinové nazývali *Farus*¹⁶¹ kvůli jeho účelu. Je totiž pro připlouvající viditelný z dálky, takže ještě předtím, než se přiblíží k přístavu, poznají podle hořícího ohně, že jsou blízko pobřeží. Jinak, zejména v noční době, by byli oklamáni tmou a narazili na útesy, nebo by nebyli schopni rozpoznat meze vstupu. **9.** A proto tam je obsluha, jež pomocí pochodní a dalších hranic dřeva udržuje oheň jako návěstí označujících ústí přístavu. Ukazuje těm, kteří připlouvají, úžiny, kde jsou zákruty a záhyby přístavu, aby tenký kýl nezavadil o skaliska a při samotném vplouvání nenarazil do útesů skrytých ve vlnách. **10.** A tak je třeba se mírně odchýlit od přímého kursu, aby loď nenarazila na skryté skály a neocitla se v nebezpečí tam, kde se očekává, že unikne nebezpečí. **11.** Vjezd do přístavu je totiž příliš úzký, na pravé boční straně se zužuje, ale na levé je dostatečně široký. **12.** Kolem ostrova jsou potopeny vlnolamy mimořádné velikosti, aby základy ostrova omílané neustálým náporům stoupajícího moře neustoupily a nerozpadly se vlivem dlouholetého opotřebování. **13.** V důsledku toho prostředek kanálu rozkládající se mezi ostrými skalisky a roztlučenými kameny je vždy neklidný a vzhledem ke komplikované plavbě se vstup stává pro námořníky nebezpečný.

14. Rozloha přístavu je 30 stádií na šířku, a ať nastane jakkoli velká bouře, uvnitř je naprosto bezpečno, neboť výše zmíněná úžina a v cestě ležící ostrov od sebe odrážejí mořské vlny. Vzhledem k úzkému ústí je celý záliv chráněn a zajištěn před bouřemi, takže je ušetřen vlnobití, jež činí vjezd do něj tak náročný. **15.** Velikost a chráněnost přístavu má svoje důvody, jelikož slouží k nezbytné dopravě všeho potřebného z celého světa. **16.** Nespočet obyvatel této oblasti totiž očekává přísun zboží z celého světa pro vlastní potřebu. Oblast úrodná na obilí a oplývající ostatními dary země a produkty živí a zásobuje obilím a nezbytným zbožím celý svět. **17.** Celé této oblasti, která bezpochyby potřebuje vláhu, slouží jako bezplatný zdroj deště nilské záplavy. Ty plní dvojí úlohu, zajišťují vlhké klima a zároveň úrodnou půdu. Zavlažují pole, vyživují půdu, jsou k užítku námořníkům i rolníkům. **18.** Jedni se plaví, jedni sejí, jedni se přesouvají na lodích a

cestují bez potřeby vozu, jedni obdělávají půdu a sejí bez pluhu. **19.** Před očima máš krajinu protkanou kanály a loděmi sloužícími po celé zemi jako obydlí, jako by to byly hradby. Kotví po obou stranách řeky Nilu. **20.** Ta je splavná až po město, jež nazývají Elefantis; postoupit dále brání lodím katarakty,¹⁶² to jest vzdouvající se vody, ne pro nedostatečnou hloubku, ale pro rychlý spád celé řeky a řítící se masy vod.

21. Je ověřené, že vyprávění svatého Arkulfa o poloze Alexandrie a o řece Nilu se neliší od toho, co jsme se dozvěděli z četby spisů jiných autorů. Z nich jsme do tohoto popisu začlenili některé krátké výňatky týkající se nedostatečnosti přístavu tohoto města, jeho nebezpečnosti, ostrova a majáku, který na něm stojí, polohy Alexandrie sevřené mezi mořem a deltou řeky Nil, a dalších věcí. **22.** To je nepochybně důvod, proč město, tísněné a škrcené z obou stran, se táhne ve velmi dlouhém a úzkém pásu ze západu na východ. **23.** To je patrné i z vyprávění Arkulfa, který, jak sám uvedl, vstoupil do města o třetí hodině v měsíci říjnu a procházel ho po délce a na jeho konec dospěl teprve před večerem. **24.** Je obklopeno dlouhým pásem hradeb a opevněno četnými věžemi, vystavěnými podél břehu řeky a mořského pobřeží. **25.** Když člověk přichází z egyptské strany a vstupuje do města Alexandrie ze severu, narazí na obrovský kostel, v němž leží pohřbený v zemi evangelista Marek. Jeho hrob, nad nímž je vystavěn památník z mramorových kvádrů, lze spatřit před oltářem ve východní části tohoto čtvercového kostela.

26. A tak Alexandrie, která, jak bylo uvedeno výše, byla před tím, než byla zvětšena a přestavěna Alexandrem Velikým, nazývána No, leží, jak bylo uvedeno výše, na březích delty řeky Nil. Té se také říká Canopicum a tvoří hranici mezi Asií s Egyptem a Libyí. **27.** Kvůli záplavám řeky Nil vybudovali Egypťané kolem jejích břehů vysoké násypy; pokud ty se z nedbalosti těch, kteří je mají na starost, nebo kvůli přílišnému vzednutí vody prolomí, pole ležící pod nimi se nezavlaží, ale naopak jsou zničena a zpustošena. **28.** Z tohoto důvodu, jak o tom podává zprávu svatý Arkulf, který se během svého egyptského putování často plavil po této řece, mnozí z těch, kteří obývají egyptské nížiny, žijí v domech umístěných nad vodou na zkřížených pilotech.

29. Podle Arkulfových zpráv obývají řeku Nil krokodýlové, čtyřnohá zvířata, sice nepříliš velká, za to hodně žravá, a tak silná, že i jeden jediný, podaří-li se mu náhodou

natrefit na koně, osla nebo býka pasoucího se na břehu, vymrští se náhle z vody a napadne ho, a i když se mu zakousne jen do jedné nohy, stáhne celé zvíře pod vodu a sežere jej.

Obsah třetí knihy

I. Město Konstantinopol

II. Založení téhož města

III. Kostel, v němž se nalézá kříž Páně

IV. Vyznavač sv. Jiří

V. Obraz Panny Marie

VI. Hora Vulkán, v níž často duní

Třetí kniha

I. Město Konstantinopol

1. Při návratu z Alexandrie často zmiňovaný Arkulf strávil několik dní na ostrově Kréta, odkud se přeplavil do Konstantinopole, kde se zdržel několik měsíců.¹⁶³ 2. Konstantinopol lze nesporně označit za metropoli římské říše a vyjma její severní části je ze všech stran obklopena mořem, jež vybíhá z velkého moře¹⁶⁴ a táhne se 60 mil až k městským hradbám.¹⁶⁵ 3. Vzdálenost od konstantinopolských hradeb až k ústí řeky Dunaj je po stejném moři 40 mil.¹⁶⁶ 4. Císařské město je po obvodu obeháno mohutnou hradbou, jež měří 12 mil a její bašty se táhnou obdobně jako v Alexandrii nebo v Kartágu podél břehu moře, po vzoru Týru je navíc zpevněna četnými věžemi.¹⁶⁷ Uvnitř městských hradeb se nachází veliký počet domů, z nichž jsou mnohé stejně jako v Římě kamenné a tyčí se do pozoruhodné výše.

II. Založení téhož města

1. O založení města obyvatelé vyprávějí to, co převzali od svých předků.¹⁶⁸ Podle nich císař Konstantin shromáždil nespočetné množství lidu a nesmírnou sumu peněz ze všech částí říše, až téměř přivedl na mizinu všechny národy. Pak začal na asijském pobřeží, tedy v Kilíkii,¹⁶⁹ za mořem, jež vymezuje hranici mezi Asií a Evropou, s výstavbou města, jemuž dal své vlastní jméno. 2. Jedné noci, když nespočetné armády řemeslníků spaly v rozlehlém táboře ve svých stanech, všechny nástroje, jež řemeslníci používali pro různé druhy práce, najednou zmizely neznámo kam. 3. Když se brzy ráno mnozí obavami sužovaní řemeslníci vydali k samotnému císaři Konstantinovi a přednesli mu svou stížnost, vyslechl si toto: „Zdalipak jsi neslyšel o nějakých věcech, jež byly odneseny z tábora?“ On jim na to odvětil: „O ničem jiném než o všech těch nástrojích.“ 4. Načež jim král přikázal doslova toto: „Běžte rychle, projděte a prohledejte všechna místa hraničící s mořem na té i oné straně. A jestliže na nějakém místě nástroje najdete, strážte je a nenoste nazpět, ale pošlete ke mně někoho z vás, aby mi podal zprávu o vašem nálezu.“ 5. Když to vyslechli, uposlechli řemeslníci králova slova a spěchali, jak nejrychleji mohli, aby prohledali místa sousedící s mořem na obou stranách, jak jim bylo přikázáno. A hle, na evropské straně za mořem objevili hromadu nástrojů shromážděných na jedno místo mezi dvěma moři. 6. Po jejich objevení vyslali několik zástupců zpět ke

králi, aby mu pověděli, že na tom místě našli nástroje. **7.** Když se to král dozvěděl, ihned přikázal trubačům zatroubit na tuby po celém táboře a poručil vojsku vydat se na pochod se slovy: „Přesuňme se odtud, abychom vystavěli město na místě označeném nám božskou vůlí.“ Současně dal připravit lodě a s celou armádou se plavil k místu, kde byly nalezeny nástroje. Uvědomil si totiž, že Bůh přemístěním nástrojů označil místo, které pro něj připravil. **8.** Ihned tam založil město, jež dostalo jméno *Constantinopolis*, jež je složeninou jeho vlastního jména a řeckého označení pro město, tak aby jméno zakladatele tvořilo první část složeniny.¹⁷⁰ Ale to už stačí o umístění a založení královského města.

III. Kostel, v němž se nalézá kříž Páně

1. Nelze však pomlčet ani o nejslavnějším kamenném kostele¹⁷¹ v tomto městě, který je kruhového tvaru a podivuhodné velikosti. Podle toho, co uvádí svatý Arkulf, jenž jej navštěvoval po ne zrovna krátký čas, se zdvíhá od základů třemi stěnami, nad nimiž se klene do výše jediná, zcela kruhová a výjimečně krásná kupole.¹⁷² **2.** Klenba je podpírána mohutnými oblouky a zastřešuje široký prostor mezi výše zmíněnými stěnami, který je přizpůsobený a vhodný k prodlévání nebo i k modlení se k Pánu. Uvnitř v severní části budovy lze spatřit obrovskou a překrásnou skříň, v níž je uložena dřevěná schránka chráněná rovněž dřevěným víkem. V ní je uloženo spásné dřevo z kříže, na němž byl ukřižován a trpěl za spásu lidského rodu náš Spasitel.¹⁷³ Podle svatého Arkulfa bývá tento slavný relikviář spolu se svým drahocenným pokladem vždy na konci roku po dobu tří po sobě následujících dnů vystavován na zlatém oltáři. **4.** Oltář v kruhovém kostele je dva lokty dlouhý a jeden loket široký. **5.** Pouze tři dny každý rok, říkám, tři po sobě následující dny, je kříž Páně vyjmut a vystaven na oltáři. **6.** Což je na Zelený čtvrtek. V tento den, když se nejsvětější schránka otevře, přichází do kostela císař a důstojníci, přistoupí k oltáři a políbí spásný kříž.¹⁷⁴ **7.** Jako první ze všech jej políbí se skloněnou hlavou císař jako vládce světa. Poté přistupují jeden po druhém další podle svého postavení a věku a s úctou políbí kříž. **8.** Následujícího dne, což je Velký pátek, pak přistupují členky královské rodiny, vznešené paní i obyčejné ženy ve výše uvedeném pořadí a uctivě jej políbí. **9.** Třetího dne, tedy na Bílou sobotu, pak přichází biskup a s ním celý klérus s bázni a rozechvěním a jeden po druhém se vši úctou políbí vítězné dřevo uložené ve schránce. **10.** Poté, co je toto svaté a radostné líbání posvátného kříže u konce, je velebný relikviář uzavřen a společně s úctyhodným pokladem přenesen zpět do skříně.

11. Nelze pominout ani to, že existují ne dva, ale tři krátké kusy dřevěného kříže, to jest příčný trám a dvě části z dlouhého trámu, jenž byl rozříznut ve dvě.¹⁷⁵ 12. Když se otevře schránka, vychází z těchto tří kusů úctyhodného dřeva podivuhodná vůně, jako by z ní vycházela líbezná sladkost všech shromážděných květin. Ta osvěží a potěší každého, kdo se v daném čase nachází v prostoru mezi vnitřními stěnami kostela. 13. Ze suků oněch tří trámů totiž vytéká vonná tekutina podobná oleji, jež způsobuje, že všichni přichozí z různých končin uvnitř cítí přesladkou vůni, o níž byla řeč.¹⁷⁶ 14. I nepatrná kapka této tekutiny uzdraví nemocného z jakéhokoli neduhu či choroby, pokud s ní přijde do kontaktu. Ale tento popis je již dostačující.

IV. Vyznavač sv. Jiří

1. Od Svatého Arkulfa, jenž nám pověděl vše o kříži Páně, který spatřil na vlastní oči a políbil jej, pochází i zpráva o vyznavači jménem Jiří, kterou získal v Konstantinopoli od jistých dobře informovaných obyvatel.¹⁷⁷ Ti mu vyprávěli něco v tomto duchu: 2. V jednom z domů ve městě Diospolis¹⁷⁸ je vyobrazení vyznavače Jiřího na mramorovém sloupu, k němuž byl v době pronásledování přivázán a bičován. Po bičování byl ale propuštěn a žil ještě mnoho let. 3. Jednoho dne vjel jistý zatvrzelý nevěřící muž na koni do tohoto domu a při pohledu na mramorový sloup se zeptal: „Čí obraz je na tom mramorovém sloupu?“ 4. Na to se mu dostalo této odpovědi: „Je to vyobrazení vyznavače Jiří, jenž byl připoután k tomuto sloupu a bičován.“ Poté, co to ten hlupák uslyšel, probodl z podnětu d'ábla, plný zášti vůči tomu bezduchému objektu, podobiznu vyznavače Jiřího kopím. 5. Útočnickovo kopí však snadno prošlo povrchem sloupu a zázračně zajelo dovnitř, jako by to byla koule sněhu. 6. Kovový hrot kopí zůstal vězet uvnitř, takže ho nebylo možné nikterak vytáhnout, ratiště, jež narazilo do mramorové podobizny vyznavače Jiřího, se však roztříštilo. 7. V tu samou chvíli kůň, na němž ten nešťastník seděl, padl mrtvý na podlahu domu, a on sám, jak padal na zem, se snažil zachytit mramorového sloupu, ale prsty se mu do něj zabořily, jako by to byl prach nebo bahno, a zůstaly v něm vězet. 8. Když ten ubožák poznal, že deset prstů obou rukou, jež uvízly v mramorové podobě svatého vyznavače, nedokáže vytáhnout, začal vzývat jméno věčného Boha i vyznavače na znamení pokání a prosil v slzách, aby byl zproštěn svých pout. 9. Milosrdný Bůh, *jenž si nepřeje smrt hříšníka, nýbrž jeho obrácení a život*,¹⁷⁹ přijal toto pokání učiněné v slzách a milosrdně mu pomohl. Nejenže ho zbavil

jeho viditelných mramorových pout, ale vysvobodil ho prostřednictvím víry i z neviditelných okovů hříchů.

10. Toto jasně ukazuje, jaké a jak velké účtě se Jiří, jenž se na mučidlech vyznal ze své víry, těšil u Boha. Podobizna z od přírody neprostupného materiálu se totiž jeho působením stala prostupnou a stejně tak i kopí protivníka, od přírody neschopné do ní proniknout, zázračně vniklo dovnitř. A slabé lidské prsty, jež od přírody rovněž postrádají průraznost, z jeho moci této schopnosti nabyly. **11.** Dokud byl ten člověk zatvrzelý, zůstaly jeho prsty uvězněny v mramoru a nebylo je možné vytáhnout, v okamžiku, kdy se celý vyděšený a zkrotlý začal kát, byly z boží milosti vysvobozeny. **12.** S podivem, že na mramorovém sloupu jsou dodnes patrné otisky všech desíti prstů až po dlaně.¹⁸⁰ Svatý Arkulf do nich vsunul všech svých deset prstů rovněž až po dlaně.¹⁸¹ **13.** Na podlaze domu lze také dodnes spatřit nesmazatelnou stopu krve koně toho člověka, již nelze žádným způsobem vyčistit nebo smýt.¹⁸² Když totiž padl mrtev na podlahu, jeho kyčel se rozlomila na dvě části.

14. Svatý Arkulf nám sdělil ještě další věrohodnou zprávu o vyznavači Jiřím, kterou se nepochybně dozvěděl ve výše zmíněné Konstantinopoli od jakýchsi dobře informovaných a spolehlivých vypravěčů. Příběh o svatém vyznavači vyprávěli takto: **15.** V časech, kdy se tisíce lidí z různých částí říše shromažďovaly k vojenskému tažení, přijel jakýsi laik na koni do města Diospolis a vstoupil do domu, v němž se nachází mramorový sloup s výše zmíněným vyobrazením vyznavače sv. Jiřího. **16.** Začal na sochu mluvit, jako by se jednalo o skutečného Jiřího: „Velebím tě, vyznavači Jiří, za sebe i za svého koně, neboť zásluhou tvých modliteb jsme se oba v pořádku vrátili z vojenské výpravy a dorazili sem do města, uchráněni před všemi válečnými nebezpečími, chorobami i vodami. **17.** A jestliže nám milosrdný Bůh umožnil úspěšný návrat díky tomu, že se má maličkost k tobě modlila, nabízím ti darem svého koně, jehož mám velmi rád, a ponechám jej před tvou podobiznou. Dám ti ho jako oběť před tvým obrazem.“ **18.** Po této stručné řeči ten muž opustil dům a vmísil se spolu s dalšími spolubojovníky mezi vojáky, aby se zúčastnil vojenského tažení. **19.** Po mnoha různých nebezpečných bojích, v nichž zahynuly tisíce nebožáků, se bezpečně vrátil do Diospole na svém milovaném koni a z boží milosti unikl všem zlým nástrahám, protože se modlil, jak bylo zmíněno výše, ke Kristovu služebníku Jiřímu. **20.** Radostně vstoupil do domu, kde se nacházela podobizna svatého vyznavače, a nesl s sebou zlato v hodnotě svého koně. Obrátil se ke

svatému Jiří, jako by byl přítomen, a řekl: **21.** „Svatý vyznavači, děkuji věčnému Bohu, jenž mě díky neustálým modlitbám tvou vznešeností přivedl bez úhony zpět. Proto ti přináším dvacet zlatých solidů výměnou za svého koně, jehož jsi mi uchránil od chvíle, kdy jsem ti ho zasvětil, až doteď.“ **22.** S těmito slovy položil zmíněné množství zlata k nohám vyznavačova portrétu, neboť svého koně miloval víc než zlato. Poté, co učinil toto gesto díky,¹⁸³ vyšel ven, nasedl na výše zmíněné zvíře a pobídl ho k odjezdu, ale nedokázal ho žádným způsobem přimět pohnout se z místa. **23.** Když to ten muž zjistil, sesedl s koně, vrátil se zpět do domu a přidal dalších deset solidů říka: „Svatý vyznavači, byl jsi mým ochráncem, když jsem vyjel vstříc nebezpečí válečného tažení, přesto však vidím, že při vyplácení koně jsi neoblomný a lakotný.“ **24.** S těmito slovy přidal k dvaceti solidům ještě dalších deset a řekl svatému vyznavači: „Dávám ti další solidy, abys mi byl příznivě nakloněn a dovolil mému koni jet.“ **25.** Když to dořekl, vyšel ven, nasedl na koně a pobídl ho k chůzi, ale on zůstal stát, jako by ho přibíli na tom místě a nemohl ani pohnout nohou.

26. Co k tomu dodat? Čtyřikrát nasedl a sesedl z koně, čtyřikrát vešel do domu s dalšími deseti solidy, vrátil se ke koni, který se nehýbal z místa, a opět zpět do domu. Běhal z jednoho místa na druhé a za celou dobu nedokázal žádným pobízením přimět koně k pohybu, až nashromážděný počet solidů dosáhl šedesáti. **27.** Poté zopakoval výše zmíněnou řeč o veliké laskavosti svatého vyznavače a jeho ochraně během vojenské výpravy a rovněž o jeho zdánlivé neoblomnosti a obchodní chamtivosti. Tato slova prý opakoval při každém ze čtyř návratů do domu, až nakonec oslovil svatého Jiří takto: **28.** „Svatý vyznavači, nyní už vím jistě, jaká je tvoje vůle. Proto ti dávám darem celou sumu zlata, jak si žádáš, tedy šedesát solidů. **29.** Dokonce ti dávám i svého koně, jehož jsem přislíbil darovat po mém návratu z války a který je teď svázán neviditelnými pouty. Věřím však, že budou brzy uvolněna díky tvé úctě před Bohem.“ **30.** Když skončil svoji řeč a vyšel z domu, v tu samou chvíli zjistil, že kůň je volný. Odvedl jej do domu, zanechal jej před obrazem svatého vyznavače jako dar a radostně odtamtud odešel za velebení Krista.

31. Z toho jednoznačně plyne, že vše, co je slíbeno Pánu, ať už je to člověk nebo zvíře, v souladu s tím, co se píše v knize Leviticus, nelze žádným způsobem vykoupit nebo vyměnit. Neboť *jestliže se něco vymění, tak to, co se vyměnilo,*

*a to, za co se to vyměnilo, bude zasvěceno Pánu a nebude to možné vykoupit.*¹⁸⁴

V. Obraz Panny Marie

1. Často zmiňovaný Arkulf nám podal také spolehlivou zprávu o portrétu matky Páně, Panny Marie,¹⁸⁵ kterou získal v Konstantinopoli od dobře informovaných svědků. 2. V jednom z domů v tom samém hlavním městě visel podle jeho slov na stěně obraz Panny Marie, namalovaný na malé dřevěné destičce. 3. Když se jeden hloupý a zatvrzelý muž ptal, o čí obraz se jedná, dostalo se mu odpovědi, že je to obraz ustavičné Panny Marie. 4. Když to ten nevěřící Žid uslyšel, popadl ho na popud ďábla velký hněv, sundal obraz ze stěny a spěchal k nedalekému domu, kde se lidé vyprazdňují v sedě na dlouhých lavicích s otvory.

5. A tam, aby zneuctil Krista, jehož Marie porodila, hodil jedním z otvorů obraz jeho matky do lidských výkalů. Načež si sám sedl nad otvor, vyprázdnil se a vypustil lejno na obraz Panny Marie, který do něj ve své nebetyčné hlouposti právě vhodil. Po tomto mimořádně ohavném vyprázdnění svých útrob ten nešťastník odešel. 6. Jak se mu poté vedlo, jak žil nebo jaký byl konec jeho dní, není známo. 7. Poté, co ničemník odešel, objevil se jeden křesťan, muž planoucí pro víru v Pána. Když se dozvěděl, co se přihodilo, začal obraz Panny Marie hledat, našel jej zahrabaný ve výkalech a vytáhl jej ven. Pečlivě jej očistil a umyl jej do čista vodou, a nakonec jej pověsil s mimořádnou úctou ve svém domě. 8. Je k nevíře, že z desky, na níž je onen obraz Panny Marie, kterou Arkulf podle svých slov spatřil na vlastní oči, neustále prýští pravý olej.¹⁸⁶ 9. Tento zázračný olej dokládá vznešenost Panny Marie, matky našeho Pána Ježíše Krista, o němž Otec praví: *„pomazal jsem ho svým olejem svatým.“*¹⁸⁷ Podobně říká žalmista Synu božím: *„proto tě, božský, pomazal Bůh tvůj olejem veselí nad tvoje druhy.“*¹⁸⁸

10. Vše, co jsme výše uvedli o Konstantinopoli, jejím založení a kruhovém kostele, v němž je uchováno spásné dřevo, a dalších věcech, jsme pozorně zaznamenali podle vyprávění svatého kněze Arkulfa, jenž pobýval v tomto hlavním městě římské říše od Velikonoc do Vánoc a následně odplul do Říma.

VI. Hora Vulkán, v níž často duní

1. Dvanáct mil východně od Sicílie se nalézá ostrov obklopený Středozezemním mořem, na němž ve dne v noci hřmí hora Vulkán¹⁸⁹ jako hromobití s takovou silou, že to vypadá, jako by Sicílií, která je značně vzdálená, otrásalo hrozivé zemětřesení. Zdá se, že v pátek a v sobotu bývá dunění silnější.¹⁹⁰ 2. Po celý čas z ní v noci šlehají plameny a ve dne se z ní stoupá kouř. 3. Zaznamenal jsem, co mi o té hoře nadiktoval Arkulf, jenž viděl na vlastní oči, jak z ní v noci vychází oheň a ve dne kouř, a na vlastní uši slyšel její dunivý zvuk, když strávil několik dní na Sicílii.

4. Prosim toho, ať už se bude jednat o kohokoliv, kdo bude tyto krátké knížky číst, aby se přimluvil za boží shovívavost pro svatého kněze Arkulfa, jenž se se mnou s takovou ochotou podělil o své zkušenosti, jež získal během návštěvy svatých míst. 5. A já, ačkoliv ze všech stran sužován namáhavými, ba téměř nesnesitelnými starostmi o církevní záležitosti, jsem je zapsal, byť tímto prostým stylem. 6. Proto připomínám čtenáři těchto zážitků, aby se za mě, ubohého hříšníka a autora,¹⁹¹ přimluvil u Krista, jenž bude soudit lidstvo při posledním soudu.

TOTO JE KONEC TŘETÍ KNIHY.

ZÁVĚR

Hlavním cílem této disertační práce bylo představit Adomnánův spis *De locis sanctis* v kontextu dobové iroskotské literární produkce 7. století, dále předložit novou koncepci jeho žánrového zařazení v konfrontaci se starší písemnou tradicí a pořídit jeho první překlad do češtiny společně s obsáhlým odborným komentářem.

Ačkoliv se už celá řada badatelů od předminulého století pokoušela o interpretaci pozoruhodného Adomnánova *De locis sanctis*, dodnes kolem tohoto díla zůstává celá řada neznámých. Podobně jako jiní raně středověcí autoři z před karolínského období, ani Adomnán nám nezanechal žádné informace o tom, co ho k sepsání jeho díla o topografii svatých míst vedlo, jaké písemné prameny a další zdroje informací k tomu užil, ani komu toto dílo bylo vlastně určeno.

Nezbývá tedy než odpovědi na tyto zásadní otázky hledat nejen v díle samotném, ale především v širším kulturně-historickém kontextu jeho doby. Celou situaci ztěžuje ovšem skutečnost, že vzhledem k nedostatku dochovaných pramenů je naše povědomí o této době značně omezené. Protože se nedochoval seznam rukopisů Adomnánovy klášterní knihovny, jsme dnes při snahách o rekonstrukci jejího obsahu odkázáni jen na analýzu malého počtu spisů, které v této době vznikly. Starší literární tradici, která mohla mít vliv na Adomnánovu literární tvorbu, jsme tedy schopni zmapovat pouze částečně. Právě starší spisy, které dnes už nejsou k dispozici, by přitom bývaly mohly poskytnout klíč k interpretaci Adomnánova díla.

Sám opat Adomnán z Iony ve svém spise odkazuje na informace získané od informátora jménem Arkulf, s nímž se měl osobně setkat a jenž měl možnost Svatou zemi navštívit. Takto získané informace pak následně doplnil na základě starší literatury. Řada badatelů však upozornila na to, že k tomuto tvrzení je třeba přistupovat s určitou obezřetností. Adomnánův primární informátor je totiž pro nás osobou zcela neznámou a jediné údaje, které o něm máme, pocházejí od samotného ionského opata. V žádných jiných dobových pramenech není o biskupu Arkulfovi ani zmínky. Rovněž trajektorie Arculfovy cesty se nezdá být zcela logická, zejména pak, jakým způsobem se ocitl na ostrově Iona a jaké důvody ho na toto místo přivedly. Adomnán většinu svých skutečných

zdrojů, z nichž s největší pravděpodobností čerpal poznatky o Svaté zemi, zamlčuje a předstírá, že je získal od svého informátora Arkulfa.

Všechny tyto skutečnosti vedly některé badatele k přesvědčení, že Adomnánovi není možné všechno věřit, i když předstírá, že jeho podání je založeno na spolehlivém zdroji informací. Zjevný rozpor mezi tím, co sám tvrdí, a tím, co se skrývá pod povrchem jeho textu, vyvolává otázku, proč zvolil právě tuto narativní strategii?

Většina badatelů se odpovědi na tuto otázku vyhnula a považovala *De locis sanctis* za jednu z několika topografií Svaté země, které v raném středověku vznikly. Prvním interpretem, který se pokusil na celý spis podívat z jiné perspektivy, byl až irský badatel Thomas O'Loughlin, jenž považoval za nepravděpodobné, že by Adomnán mohl mít reálného informátora, a chápal jeho spis spíše jako doplňkovou četbu ke studiu Bible než jako reálný záznam o pouti do Svaté země. V jeho pojetí je funkcí postavy Arkulfa dodat Adomnánovu vyprávění zdání věrohodnosti a oživit jinak dost suchý popis biblických míst.

Jiní badatelé, kteří se Adomnánovým spisem zabývali v posledních přibližně dvaceti letech, se však k této hypotéze o fiktivnosti Adomnánova Arkulfa zcela nepřiklonili. Většina z nich sice souhlasí s tím, že Adomnán užívá postavu svého poutníka účelově, podle nich to však ještě nemusí znamenat, že nějakého reálného informátora znalého situace ve Svaté zemi neměl, byť to nemusel být zrovna Arkulf. Jeho svědectví pak mohlo být pro jeho popis stejně relevantním zdrojem informací jako jiné starší, ale Adomnánem nezmíněné, písemné prameny.

V úvodu práce byla položena otázka, jakým způsobem zapadá *De locis sanctis* do literární tvorby raně středověkých iroskotských autorů. Snažila jsem se nalézt motivy, které vedly Adomnána k sepsání spisu o cestě do Svaté země a o topografii svatých míst, abych mohla začlenit toto dílo do dobového literárního kontextu. Zdá se, že tímto jednotícím prvkem v irské literatuře byly motivy cesty (*iter*), poutě (*peregrinatio*) a plavby (*navigatio*). Zároveň se ve všech těchto textech objevovali většinou hagiografičtí hrdinové, kolem nichž se odehrávaly nejrůznější zázraky. Tato literatura plnila především funkci výchovnou. Měla nabídnout noviceům přijatelnou a pochopitelnou formou poučení o křesťanské eschatologii. Tyto motivy jsou obsaženy i v Adomnánově spisu, který tak patrně měl podobný účel. Spis *De locis sanctis* měl být

podobně jako další díla předčítán (podle Benediktovy řehole) během společného stolování.

Svou roli při interpretaci díla hraje i otázka zvolené literární formy. Porovnáme-li Adomnánovo dílo se starší produkcí, kterou lze souhrnně řadit do tzv. *pilgrimage literature*, dospějeme k názoru, že první dvě knihy Adomnánova spisu se více blíží žánru topografie svatých míst, zatímco třetí kniha je kombinací topografie a hagiografie.

Primárním účelem Adomnánova *De locis sanctis* patrně bylo poskytnout mnichům poučení o Svaté zemi, a to zábavným a neformálním způsobem. Právě k tomuto účelu zřejmě Adomnán vytvořil postavu zdánlivě reálného zbožného dobrodruha, jenž mohl být dáván mnichům za vzor svým příkladným charakterem a vysokým intelektem. Postava tohoto poutníka musela být jednak náležitě atraktivní, jednak také dostatečně důvěryhodná, aby učinila jinak čistě topografický text pro mnichy natolik zajímavým, aby je při předčítání upoutal. Dostatečným dokladem toho, že se Adomnánovi podařilo vytvořit správné dílo, byla oblíbenost jeho spisu, který se rozšířil po celé středověké Evropě a již v karolínském období byl opisován a předkládán žákům jako učební text. Otázka, zda měl či neměl literární cestovatel Arkulf reálnou předlohu, pak v rámci adomnánovského bádání nemusí být zdaleka tou nejdůležitější. Předložený překlad *De locis sanctis* společně s komentářem by měl posloužit jako odrazový můstek k hledání dalších možností, jak toto v mnoha ohledech pozoruhodné dílo interpretovat.

KOMENTÁŘ

¹ Jak již bylo naznačeno v úvodní studii (srov. výše, s. 70), Adomnánův spis zachycuje podobu Jeruzaléma, kterou město dostalo kolem r. 625 za vlády císaře Herakleia (610–641), kdy bylo obnoveno po perském vpádu v roce 614. Řada staveb, které byly zničeny, byla tehdy rekonstruována do původní podoby, kterou dostaly za císaře Konstantina. Po příchodu Arabů v roce 638 město patrně neutrpělo žádné vážnější škody (srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 20). Adomnán se překvapivě nezabývá etymologií jména Jeruzalém, ačkoliv v následujících kapitolách se o původu vybraných místopisných názvů či o jejich výslovnosti zmiňuje, srov. *DLS* II,27 (*CCSL* 175, 219–220), překlad viz výše, s. 108 nebo *DLS* III,2 (*CCSL* 175, 227–228), překlad viz výše, s. 114. K názvu Jeruzaléma se vyjadřuje např. Jeroným v dopise *Ad Eustochium*, v němž uvádí, že se jedná o město označované třemi jmény (*τριώνυμον*): „*Iebus, Salem, et Hierusalem*“. Adomnán rovněž vynechal zmínku o tom, že na troskách původního Jeruzaléma dal vystavět roku 130 císař P. Aelius Hadrianus (117–138) římské město *Collonia Aelia Capitolina*, nesoucí jméno po svém obnoviteli (srov. Jeroným, *Epistula* 108, 9 [*CSEL* 55, 314–315]). Obdobná poznámka se nachází také v Eucheriově dopise *De situ Hierusolimae* („O poloze Jeruzaléma“), srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 2 (*CCSL* 175, 237). K historii Jeruzaléma v římském období viz výše, s. 58.

² Autor má nejspíše na mysli zejména Eucheriův dopis *De situ Hierusolimae* (srov. výše), na rozdíl od něj ale do úvodního popisu nezařazuje informace o okolí Jeruzaléma a slovní komentář k rozmístění staveb a svatých míst uvnitř jeruzalémských hradeb (srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 1–10 [*CCSL* 175, 237–238]). Nezmiňuje se například ani o cisterně, jež se měla nacházet v severní části města (srov. tamtéž 7 [*CCSL* 175, 238]).

³ Srov. tamtéž 3 (*CCSL* 175, 237).

⁴ Dnešní „Jafská“ brána (dříve také *Bab-el-Khalid, Bab Mihrab Daoud*) směřovala západním směrem k prameni Mamillah a vedla z ní cesta stáčejíící se směrem na jih podél římského akvaduktu (srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 20–21).

⁵ Jednalo se o malou bránu v severní části hradeb, směřující k městům Silo, Gabon a Beathron (srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 21). Srov. též *2 Kr* 18,17: *Vytáhli, přišli a zastavili se u strouhy Horního rybníka, který je u silnice k Valchářovu poli.*

⁶ Od dnešní „Damašské“ (dříve také „Neapolské“ či „Galilejské“) brány vedla hlavní cesta směrem do města Caesarea. V 7. století byla přejmenována Araby na *Bab-el-Amoud* podle sloupu (arab. *amoud*), který stál naproti ní (srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 21); více viz STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 761–762.

⁷ Patrně šlo o bránu v severovýchodní části hradeb, směřující směrem do Anathothu a Bethelu (srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 21).

⁸ Tzv. „Jerišskou“ bránu (srov. tamtéž) zmiňuje ve svém itineráři i Poutník z Piacenzy, který uvádí, že k ní z getsemanské zahrady stoupalo po dlouhém schodišti (srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 17 [CCSL 175, 163]).

⁹ Nynější *Bab-el-Magaribeh* se nacházela na východní straně tzv. Eudokiiných hradeb (srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 21) renovovaných byzantskou císařovnou Aelií Eudokií (asi 401 – 460) během jejího vyhoštění do Jeruzaléma (443–460).

¹⁰ Tj. Jaffská brána (Davidova brána, *Báb el-Halíl*), Damašská brána (Brána u Valchářova domu, *Báb el-Amúd*) a Štěpánova brána (*Báb Sittí Maryam*). Srov. též Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 5 (CCSL 175, 237).

¹¹ Srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 10 (CCSL 175, 238).

¹² Adomnán překvapivě neuvádí skutečnost, že se trh konal v souvislosti se svátkem Zsvěcení chrámu Martyria, který navazoval na starší židovskou tradici posvěcení oltáře (srov. *1 Mak* 4,56) a legendární nalezení Kristova kříže sv. Helenou (*inventio sanctae Crucis*), viz výše, s. 38. Prameny se v určení data svátků rozcházejí, avšak nejstarší doklady o konání těchto oslav uvádějí, že připadaly na 13. nebo 14. září (srov. TONGEREN, van Luis. *Exaltation of the Cross: Towards the Origins of the Feast of the Cross and the Meaning of the Cross in Early Medieval Liturgy*, Leuven – Paris – Sterling: Peeters Publishers, 2000, s. 28). Informace o průběhu těchto oslav zachytila ve svém spise

poutnice Egeria, která uvádí, že tzv. Encenie (*dies enceniarum*, od lat. *enceniare*, jemuž odpovídá čes. ekvivalent „obnovit“ či „světit“) měly probíhat po dobu osmi dní. Kvůli poškození rukopisu se záznamem Egeriina textu však máme informace pouze o tom, jakým způsobem probíhaly první tři dny svátků. Kvůli těmto oslavám proudily údajně do Jeruzaléma zástupy kleriků i laiků z různých provincií (srov. *Itinerarium Egeriae* 48–49 [CCSL 175, 90]). Další zprávy o konání uvedené slavnosti Nalezení sv. Kříže přináší Theodosius ve svém díle *De situ Terrae sanctae* („O poloze Svaté země“), jenž v rozporu se starší tradicí uvádí, že se konaly od 15. září, kdy měl být kříž nalezen sv. Helenou. Po sedm dní se pak měla u Božího hrobu sloužit mše a kříž měl být vystavován (srov. Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 31 [CCSL 175, 124]).

¹³ V tomto případě se může jednat o eschatologický motiv (srov. O'LOUGHLIN, Thomas. *Adomnán and the Holy Places*, s. 116–118), viz také výše, s. 23.

¹⁴ Je možné, že se autor nezmínil o náboženských svátcích záměrně, protože nezapadaly do jeho narativní strategie. Zázrak by ztratil mnoho ze své působivosti, kdyby Bůh město očistil od špíny po náboženských oslavách, a ne po světském podniku (srov. GUAGNANO, Maria. *Adamnanus*, s. 187).

¹⁵ Patrně se jedná o chrám, o němž Eucherius píše, že se nacházel ve spodní části města v sousedství východní hradby: *Templum vero in inferiore parte urbis in vicinia muri ab oriente locatum magnificeque exstructum quondam miraculum fuit, ex quo parietis unius in ruinis quaedam pinna superest reliquis a fundamentis usque distructis*. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 7 (CCSL 175, 238).

¹⁶ Jedná se o vůbec první zmínku křesťanského autora o této stavbě a přítomnosti muslimů ve svatém městě. Zmínka o modlitebně, která měla sloužit Saracénům, je v porovnání s následujícím popisem komplexu Chrámu Božího hrobu nepoměrně krátká. Údaj o tom, že se jednalo o stavbu vystavěnou „nahrubo“ ze dřeva, může naznačovat, že Adomnán považoval přítomnost muslimů v Jeruzalémě za pouze dočasnou (srov. BLAIR MOORE, Kathryn. *The Architecture of the Christian Holy Land*, s. 40).

¹⁷ Jedná se o kostel s kruhovým půdorysem dnes známý jako „Chrám Božího hrobu“, který byl součástí tzv. „komplexu Chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě“. Původní chrám

byl vystavěn mezi lety 326–335 na místě, kde byl podle tradice pohřben Ježíš (srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 779). Pro představu o podobě komplexu v Konstantinově době viz příloha, s. 174, obr. 3. Přes některé nejasnosti předčil Adomnánův popis svou komplexností a podrobností všechny starší známé popisy a stal se tak jedním ze základních informačních zdrojů o raně středověké podobě této stavby (více viz výše, s. 70).

¹⁸ Adomnán užívá k označení „přístřešku“ vystavěného nad Božím hrobem lat. výraz *tegorium* (var. *tugurium*), či deminutiva *tegoriolum* (var. *tuguriolum*). Denis Meehan tento latinský termín v daném významu řadí do tzv. iro-latinské slovní zásoby („hispanic Latinity“), tj. mezi výrazy, které byly zavedeny a dále šířeny mezi 6. a 10. stoletím irskými mnichy (srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 18). Z následného Adomnánova popisu není zcela jasné, jakou stavbu tímto latinským pojmem označuje. Překlad do moderních jazyků je z těchto důvodů poněkud problematický a představuje terminologický problém. V klasické latině toto substantivum nejčastěji označovalo „chýši“, „boudu“ či „chatu“, srov. PRAŽÁK, Jaroslav (a kol.). *Latinsko-český slovník*, s. v. *tugurium*. Ve slovní zásobě středověké latiny k tomuto významu přibyl také význam „baldachýn“, srov. NIERMEYER, Jan Frederik. *Mediae Latinitatis lexicon minus*, s. v. *tugurium*. Výraz se vyskytuje rovněž v Adomnánově *Vita Columbae*, kde označuje dřevěný „domeček“ začleněný do klášterního komplexu, v němž Kolumbán přebýval. K diskusi o významu tohoto výrazu ve *Vita Columbae* viz zejm. ANDERSON, Alan Orr (ed.). *Adomnan's Life of Columba*, s. xlvii–xlvi a nejnověji O'REILLY, Jennifer. The wisdom of the scribe and the fear of the Lord in the Life of Columba. In *Spes Scotorum* (1999), s. 172–174.

¹⁹ Schematický náčrt komplexu Chrámu Božího hrobu je dochován ve vídeňském rukopise (Cod. 458, f. 4v) a v pařížském rukopise (lat. 13048, f. 4v), oba 9. stol. K Adomnánovým schematickým náčrtům více viz výše, s. 70 a příloha, s. 180, obr. 10. K této problematice více viz BLAIR MOORE, Kathryn. *The Architecture of the Christian Holy Land*, s. 43–50.

²⁰ Detaily tohoto popisu a náčrtu nejsou vždy jasné. Problematické jsou tři stěny (*parietes*), není jasné, zda – jak naznačuje náčrt – byly uzavřené nebo byly otevřené směrem k východu, takže by tvořily dvě třetiny kruhu. Kromě toho se nemohlo jednat

o zdi v pravém slova smyslu. Prostřední totiž má na západní, severní a jižní straně apsidy pro tři oltáře, na obrázku pravoúhlé, ve skutečnosti ale spíš půlkruhové. Apsidy musely být z centra Anastasis viditelné a přístupné. Vnitřní stěnu nemohla tvořit pevná kamenná zeď, spíš měla podobu sloupového ochozu, ačkoli to nákres nebere v úvahu. Pravděpodobně to bylo oněch 12 sloupů, které podpíraly kupolovitou střechu. Oba čtyřnásobné vchody ze severovýchodu a jihovýchodu procházely oběma pevnými zdmi a končily v sloupovém ochozu. V rozporu se schématem tedy sloupy nebyly ze strany uzavřené, takže se člověk mohl dostat jak k oltářům, tak do ochozu za oltáři, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 340, pozn. 10. Se směry větrů má Adomnán zjevně problémy, protože *vulturnus* byl tradičně jihovýchodní vítr (stejně jako *Eurus*), z Adomnánova popisu je ale zřejmé, že má na mysli severovýchodní stranu. O názvech větrů pojednává např. Plinius starší v *Historia naturalis* (II, 48).

²¹ Z popisu je patrné, že „přístřešek“ (*tegorium*) měl centrální půdorys, byl zaklenutý a mohl mít výšku přibližně 2,15 m. Podle H. Donnera je z Adomnánova popisu patrné, že interiér přístřešku mohl přežít nájezd Peršanů v téměř původní stavu. Také uvádí, že jednou z možností, proč se v interiéru nenacházely žádné ozdobné předměty, mohlo být, že si je Peršané odnesli jako kořist, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 340–341, pozn. 11.

²² Tři dlaně jsou přibližně 60 cm.

²³ Sedm stop jsou přibližně 2 m.

²⁴ Lat. výraz „camara“ (v klas. lat. *camera*) užitý v popisu Božího hrobu lze podle dle D. Meehana obdobně jako „tegorium“ (srov. výše s. xx, pozn. xx) zařadit mezi výrazy iro-latinského původu, srov. MEEHAN, Denis. Adomnan's De Locis Sanctis, s. 18. V klasické latině bývá tímto výrazem označována „klenutí, klenutý strop, sklepení“, srov. PRAŽÁK, Jaroslav (a kol.). *Latinsko-český slovník*, s. v. *camera*, ve středověké lat. slovní zásobě měl význam „malá místnost“ nebo „komora“ srov. NIERMEYER, Jan Frederik. *Mediae Latinitatis lexicon minus*, s. v. *camera* 1.

²⁵ Podle popisu se jednalo nejspíše o typ jednoduché klenuté hrobky římského typu (tzv. *arcosolium*), srov. Lexikon der Kunst 1994, s. v. *arkosol(ium)*. K sepulkrální

architektuře předkonstantinovské doby viz též KRAUTHEIMER, Richard. *Early Christian and Byzantine Architecture*, London: Yale University Press, 1984, s. 9–12.

²⁶ Ve vídeňském rukopise (Cod. 458, f. 4v), viz příloha, s. 180, obr. 10 je zakresleno rozmístění lamp, které koresponduje s Adomnánovým popisem, jejich počet (i rozmístění) se však patrně v průběhu času měnil. Ve spise Poutníka z Piacenzy se dokonce píše pouze jediné lampě: *lucerna hydria, que illo tempore ad caput eis posita fuerat, ibidem ardet die noctuque* („ve dne v noci tam září bronzová lampa, která byla kdysi umístěna u jeho hlavy“), srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 18 (CCSL 175, 163).

²⁷Srov. *Is* 33, 16–17.

²⁸ Tj. kostel Panny Marie (srov. *DLS* I,4 [CCSL 175, 190], překlad viz výše, s. 86), kostel na Kalvárii (srov. *DLS* I,5 [CCSL 175, 190], překlad viz výše, s. 86) a kostel na Golgotě neboli „Martyrium“ (srov. níže *DLS* I,6 [CCSL 175, 190–192], překlad viz výše, s. 87). Náskres komplexu v Konstantinově době viz příloha, s. 174, obr. 3.

²⁹ Srov. *Mk* 15,46 a 16,3; *Mt* 27,60 a 28,2. O existenci kamene se stručně zmiňuje také *Itinerarium Burdigalense*, srov. *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling (ed.) 594,1 (CCSL 175, 17). Další zmínka se nachází v Katechezích Cyrila z Jeruzaléma (kolem 315 – 386), kde je uvedeno, že kámen dodnes leží nedaleko hrobky jako „svědectví vzkříšení“, srov. Cyril Jeruzalémský, *Catecheses* 13,39 (PG 33,820B) a 14,22 (PG 33,854A). O tzv. „kamenu vzkříšení“ (*lapis resurrectionis*), podává zprávu také Jeroným v dopise *Ad Eustochium*. Jeho zbožná přítelkyně Paula jej měla políbit, když vcházela do hrobky, srov. Jeroným, *Epistula* 108, 9 (CSEL 55, 315). *Breviarius de Hierosolyma* uvádí, že kámen nacházející se před hrobkou je z křemene (*genus silicis*), srov. *Breviarius de Hierosolyma* 3 (CCSL 175, 110). Umístění kamene před vchodem do hrobky potvrzuje také Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 18 (CCSL 175, 138). Adomnán je první, kdo uvádí, že byl kámen rozdělen na dvě části. Je možné, že k jeho roztržení došlo během nájezdu Peršanů v r. 614, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 343, pozn. 18.

³⁰ Přístřešek byl patrně vyroben z načervenalého kusu skály, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 343, pozn. 19. Barva skály může odkazovat na krev Zachariáše, jenž měl být údajně zavražděn mezi chrámem a oltářem (srov. *Mt* 23,35 a *Lk*

11,51). O Zachariášovi se zmiňuje také *Breviarius de Hierosolyma: Ante ipso sepulchro est altare, ubi Zacharias sanctus occisus est, ubi arescit sanguis eius.* („Před touto hrobkou je oltář, kde byl zavražděn svatý Zachariáš a kde zaschla jeho krev“), srov. *Breviarius de Hierosolyma* 3 (CCSL 175, 110).

³¹ Adomnán patrně popsal byzantský kostel z 5. století, v jehož těsné blízkosti se mělo nacházet místo, kde se narodila Panna Marie. Z archeologických průzkumů vyplývá, že stavba o rozměrech asi 20 x 28 metrů byla postavena na základech větší starší obdélníkové baziliky sv. Anny. Kostel byl zřejmě poškozen během perského vpádu v r. 614. V základech stavby byla objevena místnost s byzantskou mozaikou na podlaze, která mohla sloužit jako kaple Panny Marie na památku místa jejího narození, srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 781.

³² Na schematickém nákresu z vídeňského rukopisu (Cod. 458, f. 4v) je tento kostel nazván „*Golgothani ecclesia*“, viz příloha, s. 180, obr. 10.

³³ Golgotský kostel získal tuto podobu patrně za správy jeruzalémského patriarchy Modesta (632–634). Nebyl však „mimořádně veliký“ (*pergrandis*) co do svých rozměrů, ale spíše svou funkcí, čemuž odpovídá i Adomnánovo schéma. Původní patrně dřevěný kříž, jehož přesná podoba není známa, byl nahrazen novým zlatým křížem, který dal na vrcholku Golgoty upevnit roku 520 císař Theodosius II. (402–450). Podle svědectví z *Breviaria de Hierosolyma* byl tento kříž zdobený zlatem a drahými kameny: *Et ibi est exedra ubi fuit persuscitanus per quem fuit crux Christi declarata et ipsa crux est de auro et gemmas ornata et celum desuper aureum* („A je tam kaple, v níž byl objeven Kristův kříž, jímž byl vzkříšen, tento kříž je ozdobený zlatem a drahými kameny a nad ním se nachází zlatý baldachýn“), srov. *Breviarius de Hierosolyma* 2 (CCSL 175, 110). Ten byl však patrně během nájezdu Peršanů r. 614 odcizen. Roku 633 za vlády císaře Herakleia (610–641) se jej podařilo získat zpět a poté byl přenesen do Konstantinopole (srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 345, pozn. 21).

³⁴ Tato tzv. „Adamova kaple“, o níž *Breviarius de Hierosolyma* uvádí: *ibi plasmatus est Adam* („zde byl stvořen Adam“), srov. *Breviarius de Hierosolyma* 2 (CCSL 175, 110), sloužila jako márnice, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 345, pozn. 22.

³⁵ Lat. subst. *martyrium* má svůj původ v řeckém subst. *μαρτυρία*, „svědectví“ (Lepář 2008, s. v. *μαρτυρία*). Označovalo se jím nejen umučení svědků křesťanské víry, ale rovněž i hroby mučedníků. Tato křesťanská architektonická forma se začala objevovat po Deciově (260) a následně po Diokleciánově pronásledování (303–305), srov. KRAUTHEIMER, Richard. *Early Christian and Byzantine Architecture*, s. 12. Jedny z nejstarších písemných svědectví pocházejí již ze 4. stol., např. v *Itinerarium Egeriae: nec non etiam et gratia orationi ad martyrium sancti Thomae apostoli, ubi corpus illius integrum positum est*, srov. *Itinerarium Egeriae* 17,1 (CCSL 175, 58). V tomto záznamu o pouti do Svaté země se také poprvé objevuje název Martyrium pro označení Konstantinovy baziliky, když Egerie popisuje slavení velikonočních svátků: *Die ergo dominica mane, proceditur iuxta consuetudinem in ecclesia maiore, quae appellatur Martyrium propterea autem Martyrium appellatur, quia in Golgotha est, id est post Crucem, ubi Dominus pasus est, id ideo Martyrio* („V neděli ráno je zvykem jít směrem k většímu kostelu, kterému se říká Martyrium. Martyrium se mu říká, protože je na Golgotě, tedy za Křížem, kde byl umučen Pán, tedy po mučedníkovi), srov. *Itinerarium Egeriae* 30,1 (CCSL 175, 76). Původní bazilika se nacházela ve východní části komplexu Chrámu Božího hrobu. O její výstavbě se zmiňuje ve své kronice Eusebios, který zdůrazňuje její velikost a uvádí, že střechu její apsidy podpíralo dvanáct sloupů podle počtu dvanácti apoštolů, srov. *Vita Const.* III, 33–40 (PG 20, 1093A–1099D). *Breviarius de Hierosolyma* k tomu dodává, že se nad nimi nacházelo dvanáct stříbrných „konvic na vodu“ (*hydriae argenteae*), srov. *Breviarius de Hierosolyma* 1 (CCSL 175, 109). O zásluze Konstantina na výstavbě se zmiňuje ve svém dopise také Eucherius: *a Constantino magno cultu nuper extractam* („nedávno vystavěná zásluhou Konstantina Velikého“), srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierosolimae* 6 (CCSL 175, 237). Viz též Adomnánův náčrt z vídeňského rukopisu Cod. 458, f. 4v (příloha, s. 180, obr. 10). Více k historii baziliky viz STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II s. 779–780.

³⁶ Adomnánův údaj nekoresponduje s tradičním datem objevení Kříže Konstantinovou matkou Helenou r. 326, může se však jednat o písařskou chybu (srov. WILKINSON, John. *Jerusalem Pilgrims*, s. 174, pozn. 19). Zajímavé je, že se Adomnán vůbec nezmiňuje o matce císaře Konstantina, která je s objevením kříže spojována. O tom, že společně s Ježíšem byli ukřižováni dva zločinci se píše v Lukášově evangeliu (Lk 23,32–33). *Breviarius de Hierosolyma* uvádí že tři kříže byly nalezeny na západní straně na

místě, kde se nacházela velká apsida (*Magna ab occidente est absida, ubi invente † sunt tres cruces*). Píše také o tom, že součástí Konstantinovy baziliky měla být i kaple (*cubiculum*), v níž bylo uloženo dřevo z Pánova Kříže, srov. *Breviarius de Hierosolyma* 1 (CCSL 175, 109). Poutník z Piacenzy k tomuto dodává, že dřevo Kříže bylo z ořešáku (*lignus crucis de nuce est*), a zmiňuje se také o nápisu „Toto je král Židů“ (*Hic est Rex Iudaeorum*), který měl být na něm umístěn u Kristovy hlavy. Relikvie Kristova Kříže se podle jeho slov vynášela v noci do atria baziliky (*atrium basilicae*), kde byla uctívána, srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 20 (CCSL 175, 139).

³⁷ Jedná se o narážku na obětování Izáka (*Gn 22,9–10*). *Breviarius de Hierosolyma* uvádí, že se oltář byl umístěn na stejném místě, kde byl ukřižován Kristus (*Ubi obtulit Abraham Ysaac filium suum in sacrificium in ipso loco, ubi crucifixus est Dominus*), srov. *Breviarius de Hierosolyma* 2 (CCSL 175, 110). Theodosius, upřesňuje, že k místu ukřižování, které bylo vyvýšené, se stoupalo od oltáře po schodech, srov. Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 7 (CCSL 175, 117–118). Podle Poutníka z Piacenzy se měla u oltáře nacházet „štěrbina“ (*creptura*), z níž šlo po přiložení ucha slyšet proudící vodu, srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 19 (CCSL 175, 138–139).

³⁸ Malý odkrytý prostor (*plateola*) byl už součástí konstantinovského komplexu, po roce 614 byl pak přeměněn na vnitřní otevřené atrium rozprostírající se mezi rotundou *Anastasis* a bazilkou *Martyrion*, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 346, pozn. 26

³⁹ Adomnán tento prostor nazývá *exedra*, což ve středověku obvykle znamená „chór“ (SSL, s. v. *exedra* 1b a NIERMEYER, Jan Frederik. *Mediae Latinitatis lexicon minus*, s. v. *exedra* 1), či „relikviář“ (tamtéž, s. v. *exedra* 2), v tomto případě se však jedná patrně o stejný architektonický prvek, který označuje *Breviarius de Hierosolyma* lat. termínem *cubiculum*, jemuž nejlépe odpovídá čes. ekvivalent „kaple“. Tato kaple se podle něj měla nacházet v sakristii Konstantinovy baziliky, srov. *Breviarius de Hierosolyma* 3 (CCSL 175, 110–111). Na Adomnánově nákrese ve vídeňském rukopisu je však tato „kaple“ zakreslena jako samostatná stavba (srov. Cod. 458, f. 4v, viz příloha, s. 180, obr. 10).

⁴⁰ O drahocenném kalichu (*calix onychinus*) hovoří také Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 20 (CCSL 175, 139).

⁴¹ Srov. *Mk* 14,22–25. Objemu jednoho sextaria odpovídá 0,547 l.

⁴² Srov. *Mk* 15, 36; *J* 19, 29.

⁴³ Srov. *Mk* 16, 14–18; *Lk* 24, 36–49; *J* 20, 19–23. Podle Poutníka z Piacenzy byl kalich v 6. stol. vystaven v bazilice na hoře Sion, srov. Poutník z Piacenzy *Itinerarium* 22 (CCSL 175, 140–141).

⁴⁴ Adomnán užívá pro označení relikviáře lat. subst. *scrinium* (NIERMEYER, Jan Frederik. *Mediae Latinitatis lexicon minus*, s. v. *scrinium* 8). Patrně se jednalo o typický raně středověký truhlicový relikviář ve formě zmenšeniny sarkofágu se sedlovou stříškou. Srov. *DLS* I,9 (CCSL 175, 192–194), překlad viz výše, s. 88.

⁴⁵ Líbání (lat. *osculatio*) relikvií bylo jedním z častých projevů zbožnosti, srov. také např. *DLS* III,3 (CCSL 175, 228–229), překlad viz výše, s. 115.

⁴⁶ *Breviarius de Hierosolyma* uvádí, že toto kopí, o němž se píše v Janově evangeliu (*J* 20,7), se nacházelo uprostřed Konstantinovy baziliky (*in media basilica*), srov. *Breviarius de Hierosolyma* 1 (CCSL 175, 109). Podle Poutníka z Piacenzy se však toto kopí mělo nacházet společně s Ježíšovou trnovou korunou (*corona de spinis*) v bazilice na hoře Sion, srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 22 (CCSL 175, 138–139).

⁴⁷ Srov. *J* 20, 7; *Mk* 15,46. Podle Poutníka z Piacenzy byl ve druhé polovině 6. století k vidění na břehu Jordánu, kousek od místa Ježíšova křtu, srov. *Itinerarium* 12 (CCSL 175, 135–136). Výraz *sudarium* (čes. dosl. „rouška na pot“), jenž se obvykle překládá novodobým výrazem „kapesník“, srov. PRAŽÁK, Jaroslav (a kol.). *Latinsko-český slovník*, s. v. *sudarium*, ve středověku označoval kus látky „který se omotával zesnulému kolem hlavy“ (NIERMEYER, Jan Frederik. *Mediae Latinitatis lexicon minus*, s. v. *sudarium*).

⁴⁸ Citace z Vergiliovy Aeneidy: *O terque quaterque beati...* („Ó, třikrát a čtyřikrát šťastní...“), srov. Vergilius, *Aeneis* I,94.

⁴⁹ Chalífa Mu'ávija I. (639–661), zakladatel dynastie Umajjovců se sídlem v Damašku, roku 660 se nechal prohlásit rovněž chalífou v Jeruzalémě.

⁵⁰ K funkci této narativní vsuvky viz výše, s. 50.

⁵¹ Podobný lněný šátek s vyobrazením Krista měl možnost vidět také Poutník z Piacenzy, ne však v Jeruzalémě, nýbrž v egyptském Memfisu (dnešní Mennofer): *Ibi enim vidimus pallium lineum, in quo est effigies Salvatoris, quem dicunt tempore illo tersisset faciem suam in eo et remansisset imago ipsius ibi...* („Také jsme tam viděli lněný šátek, na němž je podoba Spasitele, podle pověsti si do něj utřel svou tvář a zůstal na něm jeho otisk...“), srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 44 (CCSL 175, 152).

⁵² Sloup je vyobrazen na mozaice z Madaby s mapou Jeruzaléma (viz příloha, s. 178, obr. 8), a to naproti Damašské bráně (podle něj byla brána pojmenována „báb al-Ámúd“ neboli „brána Sloupu“). Před rokem 314 byla na sloupu umístěna podobizna císaře (srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 352, pozn. 38).

⁵³ Podle legendy mělo být na mladíka přiloženo dřevo z Kristova kříže ve stejnou hodinu jako došlo ke Kristově smrti, tedy ne v poledne, ale jak je uvedeno v Markově evangeliu přibližně kolem třetí hodiny odpolední (srov. *Mk* 15,34). Mladíkovu obživnutí mělo být dokladem, že kříž je pravý. Adomnán se celou touto zázračnou historkou o slunovratu snaží doložit, že Jeruzalém se skutečně nachází uprostřed světa, čímž potvrzuje i raně středověký názor na uspořádání světa, pro nějž byla typická opozice střed – periferie, tj. Jeruzalém – a v Adomnánově případě jeho sídelní ostrov Iona.

⁵⁴ *Colonia Aelia Capitolina*, jiné jméno Jeruzaléma, jenž město dostalo po rekonstrukci za císaře Hadriána v roce 130 (ještě před povstáním, které vypuklo právě kvůli Hadriánově změně), viz výše, s. 58.

⁵⁵ Ž 74,12.

⁵⁶ Představy o centrální poloze Jeruzaléma mají svůj původ již ve Starém zákoně (srov. *Ez* 5,5): *To je Jeruzalém. Postavil jsem jej doprostřed pronárodů a okolo něho jsou země.* Ze Starého zákona pochází i nejstarší zmínka o Jeruzalémě coby „pupku světa“ (*Ez* 38,12). O Jeruzalému jako středu světa se zmiňuje i Jeroným (*Commentariorum in Hiezechielem libri XIV*, I k 5,5 [CCSL 75, 55, 63–56, 89]) a další raně křesťanští autoři. Chrám Božího hrobu byl přitom považován jako centrum tohoto středu světa, dodnes je vyznačen vypouklým kamenem.

⁵⁷ První, avšak velice stručná, informace o existenci hrobu se nachází v *Breviariu de Hierosolyma (ibi est sepulchrum eius)*, srov. *Breviarius de Hierosolyma* 7 (CCSL 175, 112). Ve spise Poutníka z Piacenzy (*Itinerarium* 17 [CCSL 175, 137]) je pak uvedeno: *Et in ipsa valle est basilica sanctae Mariae, quam dicunt domum eius fuisse, in qua et de corpore sublatam fuisse* („V onom údolí je bazilika Panny Marie, kde prý byl její hrob, z něž byla vyzdvižena ze svého těla.“) V tomto případě se jedná o jednu z nejstarších zmínek o nanebevzetí Panny Marie (*Assumptio Mariae*). Tato výpověď je tedy velmi důležitá také z hlediska dějin spásy, protože se jedná o doklad, jakým způsobem raně středověcí vzdělanci nazírali na problematiku okolo Mariina nanebevzetí, zejm. otázku kam se poděly po smrti její tělesné ostatky. Původní byzantský kostel byl patrně poničen během nájezdu Peršanů r. 614 a následně za jeruzalémského patriarchy Modesta (632–634) proběhla jeho rekonstrukce. Poutník Arkulf byl tedy prvním, kdo popsal jeho novou podobu. Adomnánův výklad koresponduje částečně i s výsledky, k nimž dospěli archeologové. Pozůstatky tohoto kostela byly poprvé odhaleny v roce 1937 C. N. Johnsem, detailnější průzkumy lokality poté probíhaly v 70. letech. Kostel byl nejspíše zaklenutý s křížovým půdorysem, se dvěma apsidami, jednou na východ a druhou na západ. Na jižní straně se nacházelo přístupové schodiště. Hrobka, považovaná v křesťanské tradici, za původní místo posledního odpočinku Panny Marie, byla vytesána z okolní skály. Co se týká horní části kostela, kterou popisuje Arkulf, nemáme k dispozici žádná archeologická data, srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 784.

⁵⁸ V Getsemanské zahradě se měl Ježíš sejit a modlit se svými žáky toho večera, než byl zatčen a později umučen, srov. *Mt* 26,36–46 a *Mk* 14,32–41. Místo se nachází v bezprostřední blízkosti kostela Nanebevzetí Panny Marie na úpatí Olivové hory. V zahradě se také měla nacházet tzv. „Jeskyně zrady“, o níž píše Adomnán níže.

⁵⁹ Dnes nese hrobka či spíše její *nefeš* (horní, viditelná část hrobky) jméno po synu krále Davida Abšalómovi – „Jad Avšalóm“, srov. GUAGNANO, Maria. *Adamnanus*, s. 210. Názory na to, komu hrobka doopravdy sloužila, se v pramenech různí. Tuto starobyrou hrobku se střechou ve tvaru věže vytesanou z jednoho kusu skály, jejíž historie podle archeologických průzkumů sahá do 1. stol., pojmenovává Adomnán stejně jako údolí, v němž se nachází podle biblického krále Josafata, srov. *1 Kr* 22,41–51; *2 Kr* 17, 1–21,1. Obvykle však bývá nazývána přídomkem „Josafat“ nedaleká pohřební „jeskyně“, srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 750. Je velmi pravděpodobné, že

Adomnán v této kapitole popisuje stejný útvar, který označuje *Itinerarium Burdigalense* (srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 355, pozn. 46) jako Ezechiášovu hrobku a vyjadřuje se o ní, že je společně s nedalekou Izajášovou hrobkou „neuvěřitelně krásná“ (*monubiles mirae pulchritudinis*), srov. *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling (ed.) 595,2–4 (CCSL 175,17–18). Jedná se o nejvyšší a nejlépe zachovaný pohřební monument v Izraeli. Hrobka je vysoká 20 m, skládá se ze dvou částí, přičemž dolní čtvercová část obsahuje malou klenutou pohřební komoru (*arcosolium*). Všechny čtyři zdi jsou po obvodu zdobené sloupy s jónskými hlavicemi, dále dórským vlysem a egyptskou římsou, což lze považovat za poměrně unikátní kombinaci stylů. Horní část hrobky potom tvoří kruhová kamenná konstrukce, jejíž spodní část má formu kruhového podstavce (*tholos*) a završuje ji kuželová střecha. Kruhová stavba tvoří právě onen *nefeš* pro hrobku, která se nachází ve spodní části, srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 750.

⁶⁰ Patrně se jedná o památku dnes známou jako „Zachariášova hrobka“. Termín užitý k jejímu označení (*domus lapidea*) je však poněkud zavádějící, obvykle se jím totiž označuje pouze podzemní část hrobky, v níž je uloženo tělo nebožtíka. Obdobně jako tomu bylo u „Avšalómovy hrobky“ jde však spíše o monolitický *nefeš*, pocházející z 1. stol. př. n l. Spodní část hrobky je tvořena krychlovou základnou. Délka jedné strany je 5 m. Horní část hrobky má tvar pyramidy. Stejně jako tomu bylo u předcházející stavby je spodní část zdobena sloupy s jónskými hlavicemi a egyptskou římsou. Celý monument je vytesaný z okolní skály a je od ní oddělený. Pohřební komoru nacházející se ve spodní části nelze jednoznačně datovat (srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 750). Problematické je i to, komu vlastně hrobka vlastně patřila, protože prameny se v tomto ohledu zcela evidentně rozcházejí. *Itinerarium Burdigalense* ji dle velice stručné zmínky považuje za „Izajášovu hrobku.“ Theodosius (*De situ Terrae sanctae* 9 [CCSL 175,119]), pak uvádí, že v hrobce, jíž dal pro sebe vystavět Jakub, byly pochováni také Simeon a Zachariáš: *Ipse sanctus Iacobus et sanctus Zacharias et sanctus Symeon in una memoria positi sunt, quam memoriam ipse sanctus Iacobus fabricavit, corpora eorum ipse ibi recondidit et se ibi cum ei praecipit poni.* („Svatí Jakub, Zachariáš a Simeon jsou umístěni v jedné hrobce vystavěné samotným svatým Jakubem, který do ní dal uložit jejich těla a přikázal tam umístit i sám sebe.“).

⁶¹ Srov. *Lk* 2,25–35.

⁶² Ačkoliv se zdá, že Adomnán zde píše o místě, kde mohla proběhnout Poslední večeře Páně, v rozporu s tím tuto zásadní biblickou událost později lokalizuje dovnitř kostela na hoře Sion, jak dokládá nákres z vídeňského rukopisu (Cod. 458, f. 9v), viz příloha, s. 182, obr. 14. Tzv. „Jeskyně zrady“, kde měl údajně Jidáš zradit Ježíše Krista, se tradičně nachází v bezprostřední blízkosti kostela nanebevzetí Panny Marie a Getsemanské zahrady. O místě, kde měl být zrazen Ježíš, se zmiňuje také *Breviarius de Hierosolyma* (*Breviarius de Hierosolyma* 7 [CCSL 175, 112]): *Et ibi tradidit Iudas Dominum nostrum Iesum Christum, et ibi est locus, ubi Dominus cenavit cum discipulis suis...* („A zde se nachází místo, kde Jidáš zradil našeho Pána Ježíše Krista, kde večeřel se svými žáky...“). Theodosius nadto uvádí, že se na tomto místě nacházela čtyři lehátka (*accubita*), která užíval při večeři Ježíš se svými žáky, srov. Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 10 (CCSL 175, 119). O těchto lehátkách (avšak pouze třech) se zmiňuje také Poutník z Piacenzy, který je však lokalizuje do Getsemanské zahrady, srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 17 (CCSL 175, 137–138).

⁶³ Adomnánův popis „Jeskyně zrady“ vzbuzuje celou řadu otázek, a to zejména vzhledem k tomu, že se starší prameny vyjma Egerie o žádné jeskyni ani o studnách a kamenných stolech v souvislosti s místem, kde měl stolovat Ježíš Kristus s apoštolů, nezmiňují. Adomnán uvádí, že jeskyně měla být ve vyšší poloze (*in eminentiore loco posita*), avšak ne vůči čemu. Je možné že Adomnán má na mysli stejné místo, na němž podle zápisků Egerie stál kostel, který nazývá *Eleona: Eleona, id est in Monte Oliveti, ubi est spelunca illa, in qua docebat Dominus* („Eleona, která je na olivové hoře, kde se nachází ona jeskyně, v níž učil Pán“), srov. *Itinerarium Egeriae* 30, 3 (CCSL 175, 77). Tento kostel byl r. 614 zničen Peršany. Adomnán se o něco níže (srov. *DLS* I,25 [CCSL 175, 202–203], překlad viz níže, s. 95) zmiňuje o jakémsi kostelu, který se měl nacházet „v jižní části Betánie, založeném na tom místě na Olivové hoře, kde Pán pronesl řeč ke svým učedníkům“, kostel ale blíže nepopisuje, což by mohlo znamenat, že v jeho době již nestál. Proto je také logické, že si Adomnán jeskyni s tímto kostelem nespojil. Vedle této možnosti existuje také hypotéza, že ony čtyři kamenné stoly (*mensae lapidae*), které měly podle Adomnána sloužit apoštolům, mohly mít ve skutečnosti funkci pohřebních lavic, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 356–357, pozn. 50. V lokalitě nedaleko kostela nanebevzetí Panny Marie se nachází velké množství

sepulkrálních památek, je tedy možné, že Adomnán na tomto místě zkontaminoval popis některé z pohřebních jeskyní s popisem místa Poslední večeře.

⁶⁴ Srov. výše s. 83, pozn. 10.

⁶⁵ Je pravděpodobné, že se v tomto případě nejednalo o most nýbrž o část starého akvaduktu vystavěného za krále Heroda Agrippy I., spojujícího tzv. Šalamounovy rybníky poblíž Betléma s chrámovým náměstím v Jeruzalémě, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 357, pozn. 51.

⁶⁶ Srov. Juvencus, *Evangeliorum libri IV* 4,631–633 (PL 19, 330–331).

⁶⁷ Původně byzantský kostel byl založen nejspíše kol. r. 350 biskupem Maximem (či později biskupem Janem II, 386–417) na místě, kde měla údajně proběhnout tzv. Poslední večeře (Mt 26,17–29). Kostel je vyobrazen také na mozaice z Madaby (viz příloha, s. 178, obr. 8), kde je lokalizován do jižní části Jeruzaléma. V r. 614 byl poničen nájezdy Peršanů a následně rekonstruován za patriarchy Modesta, srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 778. *Breviarius de Hierosolyma* baziliku označuje za nesmírně velikou (*magna nimis*), srov. *Breviarius de Hierosolyma* 4 (CCSL 175, 111). V Eucheriově dopise se píše, že se na hoře Sion nachází kostel, založený apoštoly na místě vzkříšení, který je obklopený mnišskými celami (*cellulae monachorum*), srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 4 (CCSL 175, 237). Theodosius připodobňuje chrám na hoře Sion k „matce všech kostelů“ (*mater omnium ecclesiarum*), kterou měl založit Kristus společně se svými žáky, srov. Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 7 (CCSL 175, 118). Poutník z Piacenzy píše, že se v bazilice nacházelo mnoho zázračných předmětů (*Deinde venimus in basilica sancta Sion, ubi sunt multa mirabilia*). Zmiňuje se např. o kameni, z něž se jako by se ozývalo lidské mručení (*quasi multorum hominum murmuratio*). Uvádí také, že v bazilice je uložen roh (*cornus*), z něž byli pomazáváni králové, dále Kristova trnová koruna (*corona de spinis*) a tzv. Longinovo kopí (*lancea, de qua in latere percussus est Dominus*). V kostele se mělo nacházet také velké množství kamenů, jimiž byl kamenován sv. Štěpán. Dále jakýsi sloupek (*columnella*), na němž byl umístěn kříž, na kterém byl ukřižován v Římě sv. Petr. Jako poslední z výčtu relikvií uvádí kalich apoštolů (*calix apostolorum*), který se údajně používal při mši po Kristově vzkříšení, srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 22 (CCSL 175, 140).

⁶⁸ V pořadí druhý schematický nákres je dochován ve vídeňském rukopise (Cod. 458, f. 9v), viz příloha, s. 182, obr. 14, a v pařížském rukopise (lat. 13048, f. 11r), oba 9. stol.

⁶⁹ Při prepisu rukopisů na tomto místě patrně došlo ke kontaminaci dvou rozdílných informací. Původně měl patrně Adomnán na mysli skálu (*petra*), která se nacházela vedle západní stěny baziliky, u níž měl být ukamenován sv. Štěpán. Dále chtěl nejspíše uvést, že se uvnitř baziliky nacházel „sloup“ (*columna*), u něž byl bičován Kristus. Patrně došlo ke zmatení informací, neboť na náčrtu půdorysu baziliky (viz výše) z vídeňského rukopisu (Cod. 458, f. 9v), je v rozporu s textem zakreslen jakýsi „kámen“ (*lapis*) s chybným přípiskem *supra que Domini flagellatus est* („u něž byl bičován Pán“). Tento „kámen“ je nejspíše ona „skála“, o níž Adomnán píše v souvislosti s kamenováním sv. Štěpána. Uvnitř baziliky je pak vyobrazen „sloup“, s popiskem: *hic columna marmora cuius adherens Dominus flagellatus est* („tento mramorový sloup, k němuž byl připoután Pán, když jej bičovali“). Existence sloupu na hoře Sion, u něž byl údajně Kristus bičován, je poprvé doložena už v *Itinerarium Burdigalense* (*columna adhuc ibi est, in qua Christum flagellis ceciderunt*), srov. *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling (ed.) 592, 4–5 (CCSL 175, 16). *Breviarius de Hierosolyma* navíc přináší informaci, že sloup se nachází přímo uvnitř baziliky na hoře Sion, srov. *Breviarius de Hierosolyma* 4 (CCSL 175, 111). Podrobnější popis sloupu se pak nachází u Poutníka z Piacenzy, který uvádí, že se na něm nachází stopy po tom, jak byl Kristus ke sloupu připoután (*In qua columna tale est signum: dum eam amlexasset, pectus eis inhaesit in ipsa marmore et manus ambas apparent et digiti et palmae in ipsa petra*), Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 22 (CCSL 175, 140). V levém horním rohu nákresu Adomnán lokalizuje místo Poslední večeře Páně (*locus hic caenae Domini*), ve slovním komentáři se však o této skutečnosti nezmiňuje.

⁷⁰ Adomnán patrně navazuje na Eucheria, podle něhož kostel založili apoštolové, srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 4 (CCSL 175, 237).

⁷¹ Toto „pohřebiště poutníků“ se nachází v blízkosti dnes ortodoxního kláštera sv. Onufria v údolí Hinnon. Název hřbitova podle Nového zákona souvisí s Jidášovou zradou Ježíše (Mt 27,6–8). Jidáš poté, co zradil Ježíše, se z lítosti snažil oněch třicet mincí, kterými se nechal uplatit, darovat kněžím v chrámu. Kněží však mince nechtěli přijmout do pokladny, protože se jednalo o krvavé peníze. I přesto je Jidáš v chrámě odhodil, a poté utekl se oběsit na místě, kde dnes stojí klášter. Kněží se pak za ně rozhodli koupit

pole, které mělo sloužit jako pohřebiště pro cizince. Proto se dodnes nazývá „krvavým polem.“ Řecký název *Akeldama* má svůj původ v aramejském slovním spojení *Ḥaqel D'ma* (dosl. „pole krve“). Srov. KÜCHLER, Max. *Jerusalem: Ein Handbuch und Studienreiseführer zur Heiligen Stadt*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, s. 769–775. Poněkud morbidně působící informace, že někteří poutníci měli na hřbitově „ležet nepohřbeni tváří v tvář prachu a hnit pokryti cáry hadrů a kůží“, nekoresponduje s o něco starším popisem Poutníka z Piacenzy, v jehož podání se rozhodně nejednalo o tak hrůzné místo, jak jej líčí Adomnán, ba naopak se mohlo v jistém slova smyslu označit spíše *locus amoenus*, na němž se nacházejí vinice a sad (*Et per loca infra sepulchra sunt vineae et poma.*). Poutník zmiňuje také o existenci jakési klášterní komunity, která se měla na tomto místě nacházet (*cellulae seruorum dei, ubi fiunt multae uirtutes*), srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 26 (CCSL 175, 167).

⁷² Tj. Jeruzalém, srov. výše, s. 83, pozn. 1.

⁷³ *Armath*, patrně dnešní *Ramah* (čes. Ráma) ležící přibližně 7 km severně od Jeruzaléma. Podle Starého zákona zde měl být pohřben prorok a soudce Samuel (*1 Sam*, 25,1), srov. též Theodosius, *De Situ* 6 (CCSL 175, 117).

⁷⁴ Podobně píše ve svém dopise Eucherius, že v okolí Jeruzaléma byla „drsná a hornatá“ krajina (*aspera ac montuosa*), srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 10 (CCSL 175, 238).

⁷⁵ Caesarea Přímořská (ant. *Caesarea Maritima*) bylo v období starověku a raného středověku důležité přístavní město. Později ve středověku představovalo strategicky důležitou křižáckou základnu. Nacházelo se nedaleko dnešní Caesarey (též Kejsarija) ležící mezi Tel Avivem a Haifou.

⁷⁶ Olivová hora je dle aktuálních údajů vysoká 760 m n. m. Návrší Sion měří doopravdy téměř stejně – 765 m n. m., Mapy.cz [2020-02-08]. <<https://mapy.cz/>>.

⁷⁷ Srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 9 (CCSL 175, 238).

⁷⁸ Kostel Nanebevstoupení Páně (*Ascensio Domini*) na Olivové hoře byl vystavěn r. 378 z nadání římské matrony jménem Poemenia (či Pomnia). Roku 1960 byly františkánskými mnichy pod vedením V. Corba odhaleny základy kruhového kostela

s jedním sloupořadím podél obvodové zdi a s druhým sloupořadím, které neslo kopuli, což koresponduje s Adománovým popisem (avšak ne zcela s přidruženými nákresy). Původní kostel měl průměr okolo 25 m. Archeologické výzkumy odhalily také dedikační desku, na níž je uvedeno, že kostel obnovil patriarcha Modestus po jeho zničení Peršany r. 614. Do nynější oktogonální podoby byl kostel patrně přestavěn až ve křížáckém období, srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 783. Od časů Saladina dodnes je to oficiálně mešita. Podle *Breviaria de Hierosolyma* se měly na Olivové hoře údajně nacházet dva kostely, srov. *Breviarius de Hierosolyma* 7 (CCSL 175, 112). Tyto dva kostely jsou pak blíže identifikovány v Eucheriově dopise (*Due in eo ecclesie, celeberrimae habentur, una in eo fundata loco in quo Dominus ad discipulos habuisse sermonem, altera in loco de quo in caelum ascendisse traditur*), srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 10 (CCSL 175, 238). Kostel, v němž promlouval Ježíš k apoštolům zmiňuje také Egeria, která jej nazývá *Eleona*, srov. *Itinerarium Egeriae* 30, 3 (CCSL 175, 77). Je možné, že se jedná o blíže neidentifikovaný kostel, o němž se Adomán zmiňuje níže (srov. *DLS* I,25 [CCSL 175, 202–203], překlad viz výše, s. 95).

⁷⁹ Srov. výše, s. 32, pozn. 72.

⁸⁰ Problematiku zázračného zachování Ježíšových stop (*divina uestigia*), v kostele Nanebevstoupení Páně řeší také Sulpicius Severus, *Chronicon* II, 33, 6–8 (CSEL 1, 87), dále Pavel z Noly, *Epistula* 31 (*ad Severum*), 4 (CSEL 29, 271–272) a Augustýn, *In Iohannis* 47, 4 (CCSL 36, 406).

⁸¹ Adománův slovní popis kostela nekorresponduje zcela s nákresy, které jsou k němu přidruženy. Schéma ve vídeňském rukopise (Cod. 458, f. 11v), viz příloha, s. 182, obr. 15) se skládá z několika soustředěných kružnic. Tři vnější kružnice patrně označují ona tři portika (sloupořadí). Na schématu jsou však vyznačeny i tři vchody, o nichž se v textu nic nepíše. Větší vnitřní kruh pak může znázorňovat obvodovou zeď vnitřního prostoru, který měl být otevřen k nebi. Nejmenší kruh může znázorňovat bronzovou konstrukci. Na vnitřní straně vnějšího portika je patrně vyznačeno osm lamp, které měly být zavěšeny naproti stejnému počtu oken. Schéma v pařížské rukopise (lat. 13048) vypadá o něco jednodušeji. Jsou v něm vyznačena obdobně tři vnější portika s třemi vchody i osm lamp. Dále obvodová zeď vnitřního prostoru, avšak bronzová konstrukce v něm není znázorněna. Oba nákresy jsou ponechány bez doplňujících vysvětlivek.

⁸² Lazarův hrob či spíše jeskyni (*spelunca*) Adomnán lokalizuje po klášterní komplex nedaleko Betánie (vesnice vzdálené přibližně 3 km od Jeruzaléma). Existence trojlodní baziliky vystavěné nad hrobem je doložena v Eusebiově *Onomasticon* (Místopisu) v Jeronýmově překladu, srov. Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 108, 3–5): *Bethania, villa in secundo ab Aelia milliario, in latere montis Oliveti: ubi Salvator Lazarum suscitavit, cuius et monumentum Ecclesia nunc ibidem extracta demonstrat* („Betánie, vesnice na druhém milníku od Jeruzaléma, na úpatí Olivové hory, kde Spasitel vzkřísil Lazara, nyní zde lze spatřit kostel vystavěný nad jeho hrobkou“.) Zbylá starší písemná tradice se zmiňuje, a to vždy zcela stručně, pouze o hrobě. *Itinerarium Burdigalese* uvádí pouze informaci, že se na místě nachází krypta, v níž bylo uloženo Lazarovo tělo (*ibi est cripta, ubi Lazarus positus fuit*), srov. *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling (ed.) 596, 2 (CCSL 175, 18). Lazarův hrob údajně navštívila také známá poutnice Paula, jejíž cestu zaznamenal pro její dceru Eustochium její důvěrný přítel Jeroným (*Ingesa sepulchrum Lazari.*), srov. Jeroným, *Epistula* 108, 12 (CSEL 55, 320). Ani u poutníka z Piacenzy se nenachází žádná obsáhlejší informace o tom, jak hrob vypadal: *Inde revertente ad sinistram ad oppida montis Oliveti venimus in Bethania ad monumentum Lazari.* („Obrátíme-li se odtud nalevo od Olivové hory, dospějeme k Lazarově hrobce v Betánii.“), srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 16 (CCSL 175, 162). Lazarova hrobka se skládá z čtvercové místnosti, do níž dnes vede z ulice kamenné schodiště, odkud se pak sestupuje k pohřební komoře. Archeologické průzkumy ukázaly, že pohřební komora, která je tvořena třemi výklenky (*arcosolia*), byla později ve středověku zpevněna zdivem, které zakrývá její původní stěny, více viz SALLER, Sylvester J. *Excavations at Bethany (1949–1953)*. Jerusalem: Franciscan Press, 1957. V blízkosti hrobky byla vystavěna ve 4. stol. bazilika, která však byla poničena zemětřesením a přestavěna v 5. nebo 6. stol., ve 12. stol. byla pak přestavěna křížáky, později byla v 16. stol. zbořena její západní část kvůli výstavbě mešity, srov. COTTON, Hannah M. (ed.). *Jerusalem: 705–1120*. Berlin: De Gruyter, 2012, s. 214.

⁸³ Tj. *Eleona*. K identifikaci kostela viz výše, s. 61, pozn. 184.

⁸⁴ *Mt* 24,3.

⁸⁵ Srov. *Mk* 13,3.

⁸⁶ *Mk* 13,4–6.

⁸⁷ Mt 26, 1–2.

⁸⁸ Jedná se o příklad Adománovy exegetické metody, viz výše, s. 29, pozn. 55.

⁸⁹ Z řec. ἄζυμος, tj. „nekvašený chléb“, srov. LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert. *Greek-English Lexicon*, s. v. ἄζυμος. Přejato z židovské tradice Paschy neboli Slavnost nekvašených chlebů (*dies azimorum*), z jehož termínu vychází křesťanské slavení Velikonoc (srov. Lk 22,1). Podle tradice zradil Jidáš Ježíše až po Poslední večeři, tedy na Zelený čtvrtek.

⁹⁰ Betlém leží přibližně 8 km jižním směrem od Jeruzaléma. Ve starozákonní knize Genesis je město nazýváno také jako Efrata (Gn 48,7). Měl se v něm narodit a být korunován starozákonní král David, podle nějž získalo přídomek „město Davidovo“ (Lk 2,4). Podle křesťanské tradice se na koci období Herodovy vlády narodil v Betlémě Ježíš. Srov. též Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 101, 5–16): *Bethleem civitas David in sorte tribus Iudae, in qua Dominus noster atque Salvator natus est, in sexto ab Aelia miliario contra meridianam plagam iuxta viam que ducit Chebron, ubi est sepulchrum Iesse et David ostenditur...* („Betlém, město Davidovo přisouzené národu judskému, v němž se narodil náš Pán a Spasitel, na šestém milníku od Aelie směrem na jih nedaleko cesty, která vede do Hebronu, lze zde spatřit Jišajův a Davidův hrob...“) V ranných staletích bylo místo jeho narození lokalizováno v jeskyni na východ od města na místě, kde se nacházel v Hadriánově době háj zasvěcený bohu Adónidovi. K zásadnímu obratu došlo později během vlády císaře Konstantina I., který dal vystavět v Betlémě Kostel Narození Páně s jeskyní (r. 326) jeden ze tří nejdůležitějších křesťanských chrámů ve Svaté zemi. Církevní otec sv. Jeroným obklopený skupinou urozených římských matrn o něco později založil v Betlémě dva kláštery. Roku 638 připadl Betlém Arabům, srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 204–205.

⁹¹ Stejným způsobem o betlémských hradbách informuje Eucherius (*humili muro et absque turribus*), srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 11 (CCSL 175, 238).

⁹² Podle Eucheria se měly v Betlémě nacházet jesle Páně, které byly shora pokryté stříbrem a zlatem a zářily kolem do kola (*ubi praesepe Domini exornatum insuper argento atque auro fulgenti cella ambitum*), srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 11

(CCSL 175, 238). Poutník z Piacenzy považuje Betlém za „nejúžasnější místo“ (*locus splendidissimus*). Zmiňuje se také o jeskyni se zlatem a stříbrem zdobenými jeslemi Páně, která byla podle jeho svědectví ve dne i v noci osvětlena (*die noctuque intus luminaria*). Vchod do jeskyně byl prý úzký. (*Os vero speluncae ad ingrediendum angustum omnino*). U vchodu si měl údajně sv. Jeroným vytesat sám sobě hrobku, ve které byl pochován. (*Hieronymus presbyter in ipso ore speluncae ipsam petram sculpivit et monumentum sibi fecit, ubi et positus est*). Srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 29 (CCSL 175, 143). Tato informace je zajímavá, protože v rozporu s ní Adomnán o něco níže lokalizuje Jeronýmovu hrobku mimo Betlém (srov. *DLS* II,5 [CCSL 175, 208], překlad viz výše, s. 100).

⁹³ Baziliku Narození Páně v Betlémě měl podle tradice založit nad místem tzv. Jeskyně narození Páně r. 326 císař Constantin I. Archeologické výzkumy prováděné ve 30. letech 20. století potvrdily, že pod závěrem baziliky se opravdu nacházela jeskyně, avšak kostel byl výrazně přestavěn v době vlády císaře Justiniána I. (527–575) a z konstantinovské baziliky zbyly pouze základy. Původní bazilika (viz příloha s. 175, obr. 4) měla čtvercový půdorys (délka jedné strany činila 26,5 m). Podlahy zdobily mozaiky podobné mozaikám císařského paláce v Konstantinopoli. Z východní strany přiléhala k čtvercové části (hlavní lodi) druhá část komplexu (závěr kostela), která měla oktogonální půdorys (délka jedné strany činila 7,9 m) a byla vystavěna nad místem jeskyně. Za císaře Justiniána byla původní oktogonální část (závěr kostela) přestavěna do tvaru trojlístku a čtvercová část (hlavní loď) prodloužena (33 m) a rozšířena o 10,5 m, více viz STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 205–208; viz také příloha, s. 175, obr. 5. Nejstarší zmínka o bazilice v se nachází v *Itinerariu Burdigalense*, kde je uvedeno, že byla vystavěna na Konstantinův příkaz (*ibi basilica facta est iussu Constantini*), srov. *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling (ed.) 598, 7 (CCSL 175, 20). Egeria uvádí, že slavila v období po Velikonocích vigílii v bazilice, která stojí nad jeskyní, kde se měl narodit Ježíš, srov. *Itinerarium Egeriae* 42 (CCSL 175, 84).

⁹⁴ Někteří badatelé se domnívají, že „kanálek“ (*fossa cavata*), o němž Arkulf hovoří, je jedna z částí jeskynního systému nacházejícího se pod výše uvedeným kostelem Narození Páně, tj. pod východní apsidou „justiniánovské“ baziliky, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 374, pozn. 88 a STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 208. Mohlo se jednat také o součást akvaduktu vedoucího

z Šalamounových rybníků do Jeruzaléma, avšak tato hypotéza se zdá málo pravděpodobná, protože akvadukt nevedl v bezprostřední blízkosti betlémských hradeb, srov. WILKINSON, John. *Jerusalem Pilgrims*, s. 288, s. v. *Bethlehem*.

⁹⁵ Srov. Ž 78,16: „bystřiny vyvedl ze skalního štítu, nechal plynout vodstva jako řeky.“

⁹⁶ Srov. *I Kor* 10,4.

⁹⁷ Jedná se o jednu z Adomnánových exegetických vsuvek, viz výše, s. 29, pozn. 55.

⁹⁸ Kvůli nedostatku archeologických dat nelze dnes přesné místo Davidova hrobu určit. Adomnán je poslední, kdo se o hrobu biblického krále Davida zmiňuje a z jeho zprávy je patrné, že dokonce i jeho poutník Arkulf po hrobce nějakou dobu pátral. Z předchozí písemné tradice se o Davidově hrobu zmiňuje pouze *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling 598, 7 (CCSL 175, 20). Zajímavější výpověď podává Poutník z Piacenzy, který píše, že v hrobce se měly nacházet také ostatky Davidova syna Šalomouna. V bazilice sv. Davida, která nad hrobem byla vybudována, pak měly mít hrob také děti, které přikázal povraždit Herodes. Uvádí, že pokud se jejich hrobka otevře, lze spatřit jejich svaté kosti. (*Miliario semis de Bethleem in suburbi iacet David et Salomon filius eis, et appellatur locus ille basilica sancti David. Sed et infantes, quos occidit Herodes, ipso in loco habent sepulchra et in uno omnes requiescunt domo, et aperiuntur eorum monumenta et videntur illorum sancta ossa.*) Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 29 (CCSL 175, 143–144). Adomnán ve svém popisu zvolil pro označení jakési „stříšky“ vybudované nad místem hrobu latinské slovo *pyramis* (srov. DU CANGE. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, s. v. *pyramis*). Tento výraz obvykle odpovídá témuž, co bývá označováno jako „*ciborium*“, čes. baldachýn, nebo stříška nacházející se nad oltářem. V tomto případě se však patrně jedná o jistý druh zábrany chránící hrob. Adomnán užil v obdobném významu stejný výraz i na jiném místě svého textu (srov. *DLS* II,7 [CCSL 175, 208–209], překlad viz níže, s. 100). V obou případech výrazem *pyramis* označuje jakousi stříšku, jež má světce chránit patrně před zástupy věřících, srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 77, pozn. 1.

⁹⁹ Starší písemná tradice lokalizovala Jeronýmovu hrobku do jeskyně nacházející se v kostele Narození Páně (srov. *DLS* II,2 [CCSL 175, 206–207], překlad viz výše, s. 99). Během archeologických výzkumů byl objeven později zasypaný vchod, který měl do této

jeskyně vést, srov. STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, I, s. 208. Sám Jeroným tvrdí, že v kostele vedle jeskyně pohřbil Paulu a její dceru Eustochium (*venerabilis virgo filia eius Eustochium quasi ablactata super matrem suam abstrahi ab parente non poterat: deosculari oculos, haerere vultui, totum corpus amplexari et se cum matre velle sepeliri*), srov. Jeroným, *Epistula* 108, 29 (CSEL 55, 348). Je tedy možné, že hrobka byla později v 7. stol. přesunuta jinam a byl nad ní vystavěn kostel. Místo však nebylo doposud jednoznačně identifikováno, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 376, pozn. 94.

¹⁰⁰ O tzv. věži Gader se píše ve Starém zákoně (*Mich* 4,8): „Ty, věži stáda, návrší dcery Sionské, tobě připadne, k tobě se navrátí dřívější vladařství, království dcery jeruzalémské.“ V Novém zákoně je pak zaznamenaná událost známá jako tzv. Zvěstování pastýřům (*Lk* 2,8–20): „A v té krajině byli pastýři pod širým nebem a v noci se střídali v hlídkách u svého stáda. Náhle při nich stál anděl Páně a sláva Páně se rozzářila kolem nich...“ Tyto dvě události dává do souvislosti Jeroným v dopise *Ad Eustochium*, který vysvětluje, že nedaleko věže Gader (lat. *Ader*) pásal svá stáda Jákob a bdící pastýři provolávali slávu boží (*haut procul inde descendit ad turrem Ader, id est gregis, iuxta quam Iacob pavit greges suos et pastores nocte vigilantes meruerunt: gloria in excelsis Deo et super terram pax hominibus bonae voluntatis*), Jeroným, *Epistula* 108, 10 (CSEL 55, 318). Srov. též Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 101, 5–16): *et mille circiter passibus procul turris Ader, quae interpretatur turris gregis, quondam vaticinio pastores Dominicae nativitatis conscios ante significans* („asi tisíc kroků daleko je věž Ader [Gader], což se překládá jako "Věž stáda", kdysi zde na základě znamení uvědomila pastýře o narození Páně“). Je tedy možné, že Adomnán tuto informaci přebírá od Jeronýma, avšak s mírnou inovací, o kostele v blízkosti věže s hrobkami pastýřů se totiž starší písemná tradice nezmiňuje.

¹⁰¹ Srov. *Gn* 35,19.

¹⁰² *Liber locorum* (Místopis) nazývá Adomnán Jeronýmův překlad Eusebiova *Onomasticon*, nazvaný *Liber de nominibus Hebraicis* (viz výše, s. 32, pozn. 70).

¹⁰³ Existují dva názory na to, kde se měla Ráchelina hrobka nalézat. Podle prvního z nich, který lze považovat za převažující a k němuž se přiklání i Adomnán, se nachází u cesty z Jeruzaléma do Betléma. Některé prameny pak lokalizují hrobku u cesty

z Jeruzaléma do starobylého města Ráma (dnešní Al-Ram). Podle starozákonní knihy Genesis měla Ráchel, manželka Jákoba, zemřít na cestě nedaleko Betléma (Efraty), kde měla být i pochována (Gn 48,7). *Itinerarium Burdigalense* lokalizuje hrobku čtyři míle za Jeruzalémem napravo od cesty (*Item ab Ierusalem euntibus Bethleem milia quattuor super strata in parte dextra est monumentu, ubi Rachel posita est, uxor Iacob...*), srov. *Itinerarium Burdigalense*, Wesseling (ed.) 598,4–5 (CCSL 175, 19–20). Tuto informaci potvrzuje i Jeroným v dopise *Ad Eustochium*, který zmiňuje umístění hrobky na pravé straně cesty, srov. Jeroným, *Epistula* 108,10 (CSEL 55, 316). Do spojitosti s městem Ráma dává Ráchel starozákonní prorok Jeremiáš (*Jer* 31,15): „*V Rámě je slyšet hlasité bědování, přehořký pláč. Ráchel oplakává své syny, odmítá útěchu, protože její synové už nejsou.*“ K této variantě se evidentně přiklání i Poutník z Piacenzy, který uvádí, že se ostatky Ráchel nacházejí tři míle od Jeruzaléma, na hranicích oblasti Ráma, srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 28 (CCSL 175, 143).

¹⁰⁴ Adomnán zde patrně vychází z Jeronýmova překladu Eusebiova *Onomasticon*, srov. Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 84, 14).

¹⁰⁵ Hebron (též Chebrón, Chevron, Al-Khalīl) je starobylé judské město nacházející se přibližně 30 km jižně od Jeruzaléma. Město zmiňuje Starý zákon v souvislosti s místem, kde pohřbil Abrahám svou ženu Sáru (Gn 23,19). Adomnán však lokalizuje místo posledního odpočinku Sáry do údolí Mambre.

¹⁰⁶ Celá pasáž představuje kombinaci biblických citátů, z knihy Genesis (Gn 23,9–20), v níž je uvedeno, že Abrahám koupil pole s jeskyní v Makpele ležící naproti Mambre od jistého Chetejce Efróna, jež pro měla sloužit jako hrobka. Jedná se o jednu z exegetických pasáží, více viz výše, s. 29, pozn. 55.

¹⁰⁷ *Arbe* je podle Jeronýmova překladu Eusebiova *Onomasticon* starobylý název pro Hebron, srov. Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 112, 4).

¹⁰⁸ Informace, čí ostatky se zde nacházely, se v pramenech různí. Poutník z Piacenzy popisuje, že se v Mambre nacházejí ostatky Abraháma, Izáka, Jákoba, Sáry a Josefa (patrně má na mysli syna Ráchel). O hrobu Adama se však nezmiňuje. Dále uvádí, že se na místě stála bazilika se čtyřmi portály s vnitřním atriem, jejímž středem prochází

přepážka, z jedné strany do ní vchází křesťané a z druhé Židé (*basilica aedificata in quadriporticus, in medio atrio discopertus, per medio discurrit cancellus et ex uno latere intrant Christiani et ex alio latere Iudaei*), Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 30 (CCSL 175, 144). Adomnán se naopak nezmiňuje o žádné bazilice, ale spíše o jakémisi hřbitovu, kde se měla nacházet jednak kamenná hrobka patriarchů Abraháma, Izáka a Jákoba, dále samostatný hrob Adama a společná hrobka Sáro, Rebeky a Ley. Oproti Poutníku z Piacenzy neuvádí ani nic o ostatcích Josefa.

¹⁰⁹ Lat. *protoplaustus* pochází z řec. *πρωτόπλαστος*, tj. „prvně stvořený“, srov. LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert. *Greek-English Lexicon*, s. v. *πρωτόπλαστος*.

¹¹⁰ *Gn* 3,19

¹¹¹ Srov. tamtéž.

¹¹² Asi 200 m, srov. PRAŽÁK, Jaroslav (a kol.). *Latinsko-český slovník*, s. v. *stadium*.

¹¹³ Tato informace může být narážkou na Jeronýmův překlad Eusebiova *Onomasticon*: *condita est autem ante septem annos quam Tanis urbs Aegypti conderetur. diximus de hac et supra.* („[Hebron] byl založen o sedm let dříve než egyptské město Tanis, o čemž jsme se zmínili výše.“), Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 112, 4–8).

¹¹⁴ O dubu Mambre (lat. *quercus* či *Drys Mambre*) a bazilice se zmiňuje také Jeroným ve svém překladu Eusebiaova *Onomasticon*, srov. Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (ed. LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 84, 17–23 a 114, 16–20).

¹¹⁵ Jedná se o událost popsanou v knize Genesis (*Gn* 18, zejm. 1–4). Abrahám přijímá tři hosty, aniž by věděl že to jsou andělé, a dozvídá se od nich zprávu o brzkém narození svého syna Izáka.

¹¹⁶ Lat. výraz *spurium* (z řec. *σπούριος*), jejž Adomnán užil pro označení pahýlu stromu, může mít původ ve Vulgátě (*Sap* 4,3): *Spuria vitulamina non dabunt radices altas* („co vzešlo z neřesti, nezapustí hluboké kořeny a nezpevní svůj základ“).

¹¹⁷ O přítomnosti jakýchsi „cel“ píše také Jeroným v dopise *Ad Eustochium: nec post longum spatium intravit Sarae cellulas...* („po krátké cestě vkročila [Paula] do Sářiných cel...“), srov. Jeroným, *Epistula* 108, 11 (*CSEL* 55, 319).

¹¹⁸ Herbert Donner se zamýšlí nad tím, zda se nejedná o odkaz k obětnímu ohni (např. *Gn* 8,20), což už byla v Adomnánově době zaniklá praxe, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 382, pozn. 116.

¹¹⁹ Jericho se nachází na západním břehu řeky Jordán severovýchodním směrem od Jeruzaléma. Podle Starého zákona (*Joz* 5, 13–6,27) dostal Jozue od Hospodina příkaz jej dobít, což se posléze i stalo. Jozue chodil šest dní se svými bojovníky kolem Jericha, společně se sedmi kněžími, kteří troubili na polnice a nesli tzv. archu úmluvy. Sedmý den dobývání se zhroutily kvůli válečnému pokřiku hrady Jericha a město bylo zničeno.

¹²⁰ Město Bét-el (neboli „dům Boží“) je zmiňováno u ve starozákonní knize Genesis (*Gn* 28,19). Efraim je jeden z dvanácti izraelských kmenů (někdy označovaných „synové Izraele“ – tj. Jákoba, protože vzešly z Jákobových potomků).

¹²¹ Mohlo se jednat o důsledek zemětřesení r. 659, srov. WILKINSON, John. *Jerusalem Pilgrims*, s. 190, pozn. 63. Podle záznamů anonymní Maronitské kroniky (viz výše, s. xx) došlo k zemětřesení 9. června 659, srov. PALMER, Andrew. *The Seventh Century in the West-Syrian Chronicles*, Liverpool: Liverpool University Press, 1993, s. 31–33. Zemětřesení patrně proběhlo však také už v r. 551, následně poté však bylo město částečně opraveno Justiniánem, srov. DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 270, pozn. 66. Tomu nasvědčuje i výpověď Poutníka z Piacenzy. Jericho podle jeho slov může lidem připadat jako ráj, má rozbořené hradby a je situováno v nádherné krajině (*Hiericho autem in oculis hominum ita videretur ut paradisus. Muri diruti, territorius in miraculis positus*), Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 13 (*CCSL* 175, 136). Poutníková poznámka o tom, že město má rozbořené hradby může být narážkou na padnutí Jericha popisované ve starozákonní knize Jozue (*Joz*, 6,20).

¹²² Srov. *Joz* 2,1–6.

¹²³ Adomnán v této kapitole vychází patrně z Jeronýmova překladu Eusebiaova *Onomasticon*, srov. Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 131, 31).

¹²⁴ Srov. PRAŽÁK, Jaroslav (a kol.). *Latinsko-český slovník*, s. v. *palmetum*.

¹⁵ Ve Starém zákoně se termín Kanaán používá jednak neutrálně jako označení zaslíbené země, která byla dána Bohem izraelskému národu, jednak negativně jako území obývaná okolními, pohanskými a Izraeli nepřátelskými národy.

¹²⁶ Srov. *Joz* 4,2–3.

¹²⁷ Poutník z Piacenzy také dosvědčuje, že bazilika stála nedaleko Jericha a kameny měly být umístěny pod obrovským oltářem (*Lapides illos, quos levaverunt filii Israel de Iordane, positi sunt non longe a civitate Hiericho in basilica post altare magni valde*), Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 13 (CCSL 175, 136).

¹²⁸ Gilgal byla stará izraelská osada, která se nacházela na západním břehu Jordánu, své jméno dostala podle oblasti Gilgál (neboli „odvalení“), která je zmiňována ve starozákonní knize Jozue (*Joz* 5,9).

¹²⁹ Jeden z dvanáct izraelských kmenů.

¹³⁰ Adomnán zde stejně jako v předchozí kapitole vychází patrně z Jeronýmova překladu Eusebiaova *Onomasticon*, srov. Jeroným, *Liber de nominibus Hebraicis* (LEGARDE de, Paulus [ed.], s. 126, 21).

¹³¹ Místo Ježíšova křtu, které se mělo nacházet na řece Jordán popisuje také Theodosius, který dodává, že kostel, o němž píše i Adomnán dal vystavět byzantský císař Atanasios I. (491–518): *In loco, ubi Domnus baptizatus est, ibi est una columna marmorea, et in ipsa columna facta est crux ferrea; ibi est et ecclesia sancti Iohannis Baptistae, quam fabricavit Anastasius imperator, quae ecclesia super cameras maiores excelsa fabricata est pro Iordane, quando implet...* („Na místě, kde byl pokřtěn Pán, se nachází mramorový sloup a na tomto sloupu železný kříž. Nachází se tam kostel sv. Jana Křtitele, který vybudoval císař Anastasios, tento kostel je vystavěn na vysokých pilotech, kvůli Jordánu, když se naplní.“), srov. Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 20 (CCSL 175, 121).

¹³² Dosl. „stavební“ nebo „lomový“ kámen“. Srov. NIERMEYER, Jan Frederik. *Mediae Latinitatis lexicon minus*, s. v. *quadratus*.

¹³³ Lat. však *sal terrae* dosl. „sůl země“ nebo „zemská sůl“.

¹³⁴ *Mt* 5,13.

¹³⁵ Srov. *DLS* III,6 (*CCSL* 175, 234), překlad viz výše, s. 120.

¹³⁶ Město Sóar, tj. Bela, zmiňuje kniha Genesis (*Gn* 14,2).

¹³⁷ Tj. 116 km na délku 30 km na šířku.

¹³⁸ Římská provincie *Syria Phonicae*, tj. dnešní Sýrie.

¹³⁹ Tj. 24 km.

¹⁴⁰ Tj. 24 km.

¹⁴¹ Adomnán v podstatě potvrzuje výklad o pramenech Jordánu, který ve svém dopise předkládá Eucherius z Lyonu (srov. Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 12 (*CCSL* 175, 239) a také Poutník z Piacenzy, srov. Poutník z Piacenzy. *Itinerarium* 7 (*CCSL* 175, 132).

¹⁴² Tj. 28 km na délku a 8 km na šířku.

¹⁴³ Patrně se jedná odkaz na *Historiae* řeckého autora Hegessipa, viz výše, s. 30.

¹⁴⁴ Schematický nákres tohoto netypického kostelu křížového půdorysu je dochován ve vídeňském rukopisu (Cod. 458, f. 17v), viz příloha s. 183, obr. 16.

¹⁴⁵ Srov. *Joz* 21,21.

¹⁴⁶ *Mt* 3,4.

¹⁴⁷ Srov. Juvencus, *Evangeliorum libri IV*, 1,325 (*PL* 19, 108).

¹⁴⁸ Srov. *DLS* II,25 (*CCSL* 175, 218), překlad viz výše, s. 107.

¹⁴⁹ Obrat *supra montem posita* pochází z Mt 5,14, srov. též Jeroným, *Epistula* 108, 13 (CSEL 55, 322) dále Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 4 (CCSL 175, 166–117) a Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 5 (CCSL 175, 130–131).

¹⁵⁰ Kostel stál na místě dnešního novorománské baziliky sv. Josefa. Lat. obrat *in qua noster nutrius est Saluator*, užitý v jeho popisu, je podobný označení města Nazaret jako „Ježíšova kojná“ (*nutriculam Domini*) v Jeronýmově v *Epistula* 108, 13, (CSEL 55, 323), srov. též ŠUBRT, Jiří. *Peregrinatio Paulae*, s. 7–24.

¹⁵¹ Kostel se nacházel na místě dnešní baziliky zvěstování Panny Marie.

¹⁵² Petr z Burgundska je označen jako „voják Kristův“ (*Christi miles*).

¹⁵³ L 9,33.

¹⁵⁴ K těmto „řeckým knihám“ (*libri Greciatis*), viz výše, s. 30.

¹⁵⁵ Srov. Jeroným, *Commentariorum in Hiezechielem libri XIV*, VIII k 26,1–6 a 15–18 (CCSL 75, 347 a 353).

¹⁵⁶ V tomto případě se je tedy lat. „*insula*“ (čes. „ostrov“) vhodné přeložit spíše jako „poloostrov“. Stavba tohoto náspu patrně však proběhla spíše za obléhání Týru Alexandrem Velikým (332 př. n. l.), srov. DONNER, *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 402, pozn. 171.

¹⁵⁷ Srov. *Mk* 7,24–30.

¹⁵⁸ Srov. *Na* 3,8: *Jsi snad lepší, než byly Théby Amónovy, trůnící mezi proudy, obklopeny vodami? Moře jim bylo valem, jejich hradby se zdvihaly z moře.*

¹⁵⁹ Tyto podrobné informace o alexandrijském přístavu mohl Adomnán převzít od Hegessipa, srov. DONNER, *Pilgerfahrt ins Heilige Land*, s. 404, pozn. 180. K Adomnánovým zdrojům, viz výše, s. 30.

¹⁶⁰ Tj. Středozemní moře.

¹⁶¹ Původní alexandrijský maják (*Pharos*) byl vybudován architektem Sóstratem z Knidu ve 3. stol. př. n. l., měl měřit 140 m, čímž byl považován za jeden ze sedmi divů

světa. Maják byl vystavěn na čtyřboké podezdívce, na níž navazovala osmiboká střední část, na které se nacházela válcovitá majáková věž s lucernou a sochou Poseidona. Ve 14. století byl však maják zničen. SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie Antiky*. Praha: Academia 1974, s. v. majáky.

¹⁶² Katarakt neboli peřeje na vodním toku (původně z řec. *καταρράκτης*), soustava šesti kataraktů na Nilu je jednou z nejznámějších.

¹⁶³ K údajné možné souvislosti tohoto Arkulfova pobytu s konáním šestého ekumenického koncilu v Konstantinopoli viz výše, s. 51, pozn. 148.

¹⁶⁴ Pro označení Středozevního moře je v textu užit lat. název *mare magnum*, tedy dosl. „velké moře“. Srov. též Eucherius z Lyonu, *De situ Hierusolimae* 13 (CCSL 175, 239).

¹⁶⁵ 60 mil přibližně odpovídá vzdálenosti 90 km.

¹⁶⁶ 40 mil přibližně odpovídá vzdálenosti 60 km.

¹⁶⁷ Výstavba prvních přibližně 8 km konstantinopolských hradeb začala za Konstantina I. Velikého (306–337), dokončena byla potom za Theodosia I. (340–395), a to do délky přibližně 14 km. Adomnánův popis konstantinopolských hradeb se nápadně podobá popisu opevnění Jeruzaléma, srov. *DLS* I,1 (CCSL 175, 185), překlad viz výše, s. 83.

¹⁶⁸ Na místě Konstantinopole (dnešní Istanbul) původně stála řecká osada jménem Byzantion, počátky jejího založení se datují do 7. stol. př. n. l. Díky její strategické poloze z ní císař Konstantin I. Veliký vytvořil nové hlavní město Byzantské říše. Legenda o založení města, kterou Adomnán uvádí, se však o této osadě nezmiňuje. Z Adomnánova textu naopak vyplývá, že Konstantina ovlivnila při výběru místa pro výstavbu nové metropole boží vůle, jež dané místo označila (lat. *divinus designato*) tím, že na něj přemístila náčiní Konstantinových řemeslníků, srov. GUAGNANO, Maria. *Adamnanus*, s. 253.

¹⁶⁹ Ve skutečnosti se jednalo o Bithýnii.

¹⁷⁰ Tj. složenina lat. jména *Constantinus* a řec. subst. *πόλις*.

¹⁷¹ Lat. *rotunda ecclesia*, srov. *DLS* I,2 (*CCSL* 175, 186), překlad viz výše, s. 84.

¹⁷² Chrám Boží moudrosti (též Hagia Sofia) byl vystavěn za Justiniána I. (kolem 482–565) mezi lety 532 a 537. Architekty stavby byli Isidor z Milétu a Anthémios z Trallu. Při popisu chrámu postupuje Adomnán obdobným způsobem jako při popisu chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě, srov. *DLS* I,2 (*CCSL* 175, 186), překlad viz výše, s. 84.

¹⁷³ Jedná se o relikvie pocházející ze Svatého kříže, o jehož objevení podává Adomnán zprávu v první knize, srov. *DLS* I,5 (*CCSL* 175, 190), překlad viz výše, s. 86.

¹⁷⁴ Líbání relikvií jako projev zbožnosti je v zmíněno rovněž v první knize, srov. *DLS* I,7 (*CCSL* 175, 191), překlad viz výše, s. 87.

¹⁷⁵ Není zcela jasné odkud Adomnán tuto informaci převzal. Z některých starších pramenů však vyplývá, že svatý Kříž byl opravdu rozdělen, avšak pouze na dvě části. Jedna jeho část byla uložena v Jeruzalémě a jedna v Konstantinopoli. Zmínka o rozdělení jedné z nejposvátnějších křesťanských relikvií na tři části však může být rovněž interpretována obrazně jako symbol boží Trojice, srov. GUAGNANO, Maria. *Adamnanus*, s. 255.

¹⁷⁶ Jedná se o obvyklý topos vyskytující se v popisu relikvií, srov. např. Řehoř Veliký, *Dialogorum libri IV*, 47 (*PL* 77, 408B). Skutečnost, že z ostatků vychází přesladká vůně (lat. *flagrantia suauissimi odoris*), zvyšuje u čtenáře důvěru v jejich zázračné schopnosti.

¹⁷⁷ Jedná se o nejstarší písemné doklady o existenci kultu sv. Jiří v iroskotské oblasti, srov. MEEHAN, Denis. *Adomnan's De Locis Sanctis*, s. 111. Kult sv. Jiří je doložen rovněž ve starších itinerářích pocházejících z 6. století. V Theodosiově traktátu je stručně uvedeno, že se v Diospoli nachází hrob mučedníka Jiří, kolem nějž se odehrávají mnohé zázraky, srov. Theodosius, *De situ Terrae sanctae* 4 (*CCSL* 175, 116). Poutník z Piacenzy se kromě mučedníkovy hrobu zmiňuje i o sloupu, k němuž byl sv. Jiří přivázán během mučení, srov. Poutník z Piacenzy, *Itinerarium* 25 (*CCSL* 175, 142).

¹⁷⁸ Tj. dnešní Lod (lat. *Lydda*), město ležící na izraelském území.

¹⁷⁹ Srov. *Ez* 18,23.

¹⁸⁰ Obtisky prstů v tomto případě mohou představovat paralelu ke stopám, jež zůstaly na sloupu, u nějž byl bičován Kristus, srov. GUAGNANO, Maria. *Adamnanus*, s. 257.

¹⁸¹ Adomnán se touto větou snaží doložit, že Arkulf navštívil město Diospolis. Na začátku vložené legendy o sv. Jiří však uvádí, že se ji Arkulf doslech z vyprávění v Konstantinopoli. O tom, že by však Diospoli navštívil není nikde jinde ve spisu řeč.

¹⁸² Motiv nesmazatelné krve může rovněž představovat paralelu ke stopám Kristovy krve na sloupu po bičování, srov. GUAGNANO, Maria. *Adamnanus*, s. 258.

¹⁸³ V lat. originále *ingeniculatione expleta*. Lat. subst. *ingeniculatio*, znamená dosl. „prostrace“, srov. NIERMEYER, Jan Frederik. *Mediae Latinitatis lexicon minus*, s. v. *ingeniculatio*. Obvykle se jím označuje poloha, v níž věřící leží obličejem k zemi před oltářem nebo jiným posvátným předmětem. V tomto případě však označuje spíše gesto, jímž muž poděkoval sv. Jiří. Výraz lze rovněž nalézt v Adomnánově *Vita Columbae*, kde je užit k označení pokleknutí před Kristem: *ubi ilico flexis genibus faciem ubertim lacrimis inrigans Christum precatur dominum. Et post ingeniculationem surgens...* („V tom okamžiku poté, co poklekl před Kristem v záplavě slz... A po pokleknutí vstal...“), srov. *Vita Columbae* II,32 (ANDERSON, Alan Orr [ed.]. *Adomnan's Life of Columba*, s. 140).

¹⁸⁴ Srov. Lv 27, 10, 20, 28, 33: „jestliže jej pak přece zamění, bude ten i onen svatý. Nesmí být vyplacen.“

¹⁸⁵ K této Adomnánově narativní vsuvce viz výše, s. 47.

¹⁸⁶ Obdobný motiv se objevuje ve *Vita Eutychii*, srov. PG 86, 2328A: *Hic pro illis pecatus, ambo unxit oleo sancto, tum eo quod e pretiosa cruce, tum illo quod est sanctae pureque Dei genetricis semperque virginis Mariae Dominae nostrae imagine solet scaturire Sozopoli...* („Ten za tyto hříchy pomazal oba svatým olejem, tu tím, který je z drahocenného kříže, tu oním, který je svaté a čisté Bohorodičky a ustavičné Panny Marie...“) Srov. GUAGNANO, Maria. *Adamnanus*, s. 259.

¹⁸⁷ Srov. Ž 89,21.

¹⁸⁸ Srov. Ž 45,8.

¹⁸⁹ Vulkán je malý ostrov, jenž se nachází severně od Sicílie, nikoliv východně, jak uvádí Adomnán. Srov. též Řehoř Veliký, *Dialogorum libri IV*, 31 (PL 77, 369B–372B).

¹⁹⁰ Patrně odkazuje k Velkému pátku a Bílé sobotě. Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. *Adomnán and the Holy Places*, s. 133–142, 159–160.

¹⁹¹ Jedná se o jediný výskyt lat. subst. *craxator*, jež je odvozeninou lat. v. *craxare*, které Adomnán užívá ve významu „psát“. Toto sloveso se vyskytuje ve stejném významu i v předmluvě *Vita Columbae*, srov. *Vita Columbae. praef.* (ANDERSON, Alan Orr [ed.]. *Adomnan's Life of Columba*, s. 2).

SUMMARY

The presented thesis deals with the work *On the Holy Places* (*De locis sanctis*) compiled by the monk and abbot Adomnán of Iona (624–704). Adomnán's work provides evidence of the unknown Gallic pilgrim Arculf about his journey to the Holy Land. Furthermore, Adomnán's text represents a complex historical source about the character of the early medieval pilgrimage during the second half of the 7th Century. Moreover, *On the Holy Places* offers extensive description and topography of the holy places associated with Jesus Christ's life, passion, and resurrection, hence oscillates between itinerary and hagiography. From the perspective of literary history, Adomnán's narrative has a deep-rooted background within the tradition, nevertheless, provides a significant number of innovations beyond the traditional views.

The thesis contextualised Adomnán's text within the 7th-Century Iro-Scottish literary production, i.e. introduces Adomnán's new concept of pilgrimage narrative. Moreover, the text presents the first translation of *On the Holy Places* from Latin into Czech along with extensive commentary. The historical-critical method of Classic and Medieval studies, together with synchronous and diachronic analysis, was used. The detailed commentary contextualised Adomnán's work within the archaeological excavations as well as traditional sources.

After extensive research in historiography during the 20th-Century, many puzzles shrouding *On the Holy Places* remain. Adomnán, like many other early medieval authors from the pre-Carolingian period, left us no clues about the purpose, sources, and audience of his work. There exists no common consensus of scholars related to Adomnán's work. The first group of scholars considers *On the Holy Places* as an unadorned travelogue, i.e. journey records of the Frankish bishop named Arculf and Adomnán has only supplemented Arculf's material. Some researchers, e.g. Denis Meehan, claim that Adomnán and Arculf have met and Adomnán adopted information about a journey to the Holy Land from another monk named Arnulf who visited Iona Monastery. Finally, according to Meehan, Adomnán has a real source of information; however, Arculf is Adomnán's literary construct. The second group of scholars, e.g. represented by Thomas O'Loughlin, supposes Adomnán's text as the non-authentic record of a real journey or

pilgrimage. Thus, *On the Holy Places* is a mere addition to the Holy Writ (Old and New Testaments) and Arculf's pilgrimage constitutes literary construct only. The function of Arculf as Adomnán's fictional character is to convince readers (audience) about the authenticity of information along with places treated in the Bible.

During the last two decades, scholars disagree with the hypothesis about the deliberate fictionality application of Arculf and his pilgrimage in *On the Holy Places*. Adomnán might have had a real informant who was familiar with the topography and situation in the Holy Land; however, the person is not identical to Arculf. Hence Arculf's testimony has the same relevance as other traditional sources.

Adomnán's work has significant relevance to the traditions of the early medieval Irish-Scottish authors along with its essential features, such as the concept of the journey (*iter*), pilgrimage (*peregrinatio*), navigation (*navigatio*), hagiographic elements, and miracles. All works have played a significant educational role within the education of novices in monasteries (e.g. in Christian eschatology in an attractive, and acceptable way), and *On the Holy Places* as well. Together with the second Adomnán's work, hagiography *Life of St Columba (Vita Columbae)*, both works have been read during a meal following Rule of St Benedict (*Regula Benedicti*). However, Adomnán's work represents a particular innovation within the traditional pilgrimage literature, i.e. genres mixture. The first two books of *On the Holy Places* are most closely related to the genre of the topography of holy places, and the third book constitutes a combination of topography and hagiography.

Undoubtedly, the primary purpose of Adomnán's work has been the education of monks, i.e. acquaintance with the topography of Holy Land in an amusing way. For that reason, Adomnán has created the literary character of bishop Arculf, who was a pious and intellectual adventurer. The person of Arculf, a plot initiator, and his pilgrimage along with adventures, must have been attractive for the audience, i.e. make the topographic descriptions of the text noteworthy and amusing for the monks simultaneously. Hence, the question of whether the literary traveller Arculf had a real model or not seems to be superfluous.

EDIČNÍ POZNÁMKA

Při překladu Adomnánova *De locis sanctis* do češtiny jsem vycházela z latinské kritické edice: GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL 175*, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 175–234.

Pokud není uvedeno jinak, veškeré uvedené české překlady z latinských děl jsou mým vlastním překladem. Bible je citována podle Českého ekumenického překladu (*ČEP*). Jména latinských a řeckých autorů uvádím v českém překladu, pokud existuje. Názvy latinských děl ponechávám v originálu. Názvy řeckých děl uvádím v latinském překladu. Místní jména uvádím v českém překladu, pokud existuje. U panovníků a církevních představitelů uvádím v závorce období jejich úřadu. Latinské citace jednotně upravuji podle pravidel Bohumila Ryby, které jsou v českém prostředí v obdobných pracích standardně užívány.

SEZNAM ZKRATEK

Ediční řady a periodika

AS – *Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti*

BT – *Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*

CCSL – *Corpus Christianorum, Series Latina*

CSEL – *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*

FC – *Fontes Christiani*

LCL – *Loeb Classical Library*

LF – *Listy filologické*

PG – *Patrologia Graeca*

PL – *Patrologia Latina*

SC – *Sources Chrétiennes*

Ostatní zkratky

čes. – česky

DLS – *De locis sanctis*

ed. – editor

eds. – editoři

f. – folio

ff. – folia

ir. – irsky

lat. – latinsky

pozn. – poznámka

přel. – přeložil

r. – rok

řec. – řecky

s. – strana

s. v. – sub voce

subst. – substantivum

SSL – Slovník středověké latiny
v českých zemích

TRE – Theologische Realenzyklopädie

Zkratky biblických knih jsou převzaty z *ČEP*.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Latinské edice Adomnánova *De locis sanctis* (řazeno chronologicky)

GRETSER, Iacobus (ed.). *Adamnanni Scotohiberni Abbatis celeberrimi De situ Terrae sancatae et Quorundam aliorum locorum, ut Alexandria et Constantinopoleos, Libri tres*. Ingolstadt, 1619.

Adamnani abbatis Hiiensis libri tres. De Locis sanctis, ex relatione Arculfī Episcopi Galli. In MABILLON, Johannes (ed.). *AS* III. 2, Paris, 1672, s. 499–522.

Sancti Adamnani abbatis Hiiensis de locis sanctis ex relatione Arculfī episcopi Galli libri tres. In MIGNE, Jaques-Paul. (ed.). *PL* 88, Paříž, 1862, sl. 779A–815D.

Pélerinage D'arculphe. In DELPIT, Martial (ed.). *Essai sur les anciens pèlerinages à Jérusalem*, Paris, 1870, s. 260–361.

Arculfī relatio De locis sanctis ab Adamnano scripta. In TOBLER, Titus – MOLINIER, Augustus (eds.). *Itinera Hierosolymitana*, sv. I, Genève 1879, s. 139–210.

Adamnani De locis sanctis libri tres. In GEYER, Paul (ed.). *Itinera Hierosolymitana*. *CSEL* 39, Vídeň, 1898, s. 219–297.

Adamnani De locis sanctis libri tres. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.), *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 175–234.

Moderní překlady Adomnánova *De locis sanctis*

DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land. Die ältesten Berichte christlicher Palästinapilger (4. – 7. Jahrhundert)*. Stuttgart: Katholisches Bibelwerk GmbH, 1979, s. 315–421. (německý překlad)

GUAGNANO, Maria. *Adamnanus. Adomnani di Iona, I luoghi santi*. Bari: Edipuglia, 2008. (latinský text s italským překladem)

CHARTON, Édouard. *Voyageurs anciens et modernes, ou Choix des relations de voyages les plus intéressantes et les plus instructives depuis le cinquième siècle avant Jésus-Christ jusqu'au dix-neuvième siècle: avec biographies, notes et indications iconographiques*, sv. 2, 1854. (francouzský překlad)

MEEHAN, Denis. Adomnan's De Locis Sanctis. In *Scriptores Latini Hiberniae 3*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1958. (latinský text s anglickým překladem)

WILKINSON, John. *Jerusalem Pilgrims before Crusades*. Warmister: Aris and Phillips, 2002, s. 167–206 (anglický překlad)

Primární prameny

Adomnán (Adamnanus). *Vita Columbe*. In ANDERSON, Alan Orr (ed.) Adomnan's Life of Columba. *Oxford Medieval Texts*. Oxford: Oxford University Press, 1991.

Augustýn (Aurelius Augustinus Hipponensis). *De consensu evangelistarum*. In WEIHRICH, Francisci (ed.). In *CSEL* 43, 1894.

Augustýn (Aurelius Augustinus Hipponensis). In *Johannis*. In WILEMS, R. (ed.) In Iohannis evangelium tractatus CXXIV. In *CCSL* 36, Turnhout: Brepols Publishers, 1954.

Beda Ctihodný (Beda Venerabilis). *De locis sanctis*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.). *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 245–280.

Beda Ctihodný (Beda Venerabilis). *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. In *Histoire ecclésiastique du peuple anglais (I–III)*, SC 489–491, Paříž: CERF, 2005.

Betha Adamnáin. In HERBERT, Máire – Ó RIAIN, Pádraig (eds.). *Betha Adamnáin: The Irish life of Adamnán. Irish Texts Society 54*. London: Irish Texts Society, 1988

Breviarius de Hierosolyma. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.). *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 105–112.

Cyrl Jeruzalémský (Κύριλλος Ἀ΄ Ἱεροσολύμων). *Catecheses*. In MIGNE, Jaques-Paul. (ed.). In *PG* 33, Paříž, 1857, sl. 331–1058.

Eucherius z Lyonu. *De situ Hierusolimae*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.). *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 236–243.

Eucherius z Lynonu. *Liber instructionum II*. In WOTKE, Karl (ed.). In *CSEL* 31, 1894, s. 63–161.

Eucherius z Lynonu. *Passio Agaunensium martyrum*. In WOTKE, Karl (ed.). In *CSEL* 31, 1894, s. 163–173.

Eusebios z Kaisareje (Εὐσέβιος τῆς Καισαρείας). *Vita Constantini*. In BLECKMANN, Bruno (ed.), *De vita Constantini – Über das Leben Konstantins*. In *FC* 83, Turnhout: Brepols Publishers, 2007.

Itinerarium Burdigalense. Wesseling (ed.). In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.). *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 1–28.

Itinerarium Egeriae. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.). *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 29–103.

Jeroným (Eusebius Sofronius Hieronymus). *Commentariorum in Hiezechielem libri XIV*. In Glorie, F. (ed.). In *CCSL* 75, Turnholt: Brepols, 1964.

Jeroným (Eusebius Sofronius Hieronymus). *Epistula 108 (Ad Eustochium)*. In *Epistulae LXXI–CXX*. In *CSEL* 55, Vídeň – Lipsko, 1912, s. 306–351.

Jeroným (Eusebius Sofronius Hieronymus). *Liber de nominibus Hebraicis*. In LEGARDE de, Paulus (ed.). *Onomastica sacra*. Göttingen, 1870.

Juvenecus (Gaius Vettius Aquilinus Juvenecus). *Evangeliorum libri IV*. In *PL* 19, 1846, s. 54–316.

Pavel z Noly (Paulinus Nolanus). *Epistula 31 (ad Severum)*. In HARTEL de, Guilelmus (ed.), *Epistulae*. In *CSEL* 29, Praha – Vídeň – Lipsko, 1894, s. 267–275.

Plinius Starší (Gaius Plinius Secundus). *Naturalis Historiae libri XXXVII*. In: Karl Mayhoff (ed.). In *Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*, Berlin: De Gruyter, 1967.

Poutník z Piacenzy. *Itinerarium*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.). *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s.127–153.

Prokopios z Kaisareje (Προκόπιος ὁ Καισαρεύς), *De aedificiis*. In DEWING, Henry Bronson – DOWNEY, Glanville (eds.). *The Buildings of Procopius*. In *LCL* 343, Cambridge: Harvard University Press, 1940, s. 343–360.

Regula Benedicti. In HANSLIK, Rudolf (ed.). In *CSEL* 75, Berlin: De Gruyter, 1977.

Řehoř Veliký (Gregorius Magnus). *Dialogorum libri IV*. In MIGNE, Jaques-Paul. (ed.). In *PL* 77, Paříž, 1862, s. 149–430.

Sulpicius Severus. *Chronicon*. In *CSEL* 1, Vídeň, 1966, s. 1–105.

Theodosius. *De situ Terrae sanctae*. In GEYER, Paul – CUNTZ, Otto – FRANCESCHINI, Alberto – WEBER, Robert (eds.). *Itineraria et alia geographica: Itineraria Hierosolymitana. Itineraria Romana. Geographica*. In *CCSL* 175, Turnhout: Brepols Publishers, 1965, s. 113–125.

Vergilius (Publius Vergilius Maro). *Aeneis*. In HENDERSON, Jeffrey (ed.). *Virgil. Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1–6*, *LCL* 63, Cambridge: Harvard University Press 1999.

Citovaná literatura

AIST, Rodney. *From Topography to Text. The Image of Jerusalem in the Writings of Eucherius, Adomnán and Bede*. Turnhout: Brepols, 2018.

BAUMSTARK, Anton. Das Alter der Peregrinatio Aetheriae. In *Oriens Christianus* (1911), s. 32–76.

Bible. Český ekumenický překlad. Písmo svaté Starého i Nového zákona včetně deuterokanonických knih. Praha: Česká biblická společnost, 2018.

Biblia sacra: Iuxta Vulgatam versionem. WEBER, Robert (ed.). Württemberg: Württembergische Bibelanstalt, 1975.

BLAIR MOORE, Kathryn. *The Architecture of the Christian Holy Land: Reception from Late Antiquity through the Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

BROWN, Michelle. Writing in the insular world. In GAMESON, Richard (ed). *The Cambridge History of the Book in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

DIETZ, Maribel. *Wandering Monks, Virgins, and Pilgrims*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2005.

DU CANGE. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Niort: L. Favre, 1883–1887.

CAMERON, Averil – HALL, Stuart (eds.). *Eusebius. Life of Constantine*, New York: Clarendon Press, 1999.

CAIN, Andrew. Jerome's Epitaphium Paulae: Hagiography, Pilgrimage, and the Cult of Saint Paula. In *Journal of Early Christian Studies* 18 (2010), s. 105–139.

CAIN, Andrew. Rethinking Jerome's Portraits of Holy Women. In LÖSSL, Josef – CAIN, Andrew (eds.). *Jerome of Stridon: His Life, Writings and Legacy*. New York: Routledge, 2009, s. 47–59.

COLLINS, Roger. *Early Medieval Europe. 300–1000*. London: Macmillan, 1999.

CONANT, Kenneth John. The Original Buildings at the Holy Sepulchre in Jerusalem. In *Speculum* 31 (1956), s. 1–48.

COTTON, Hannah M. (ed.). *Jerusalem: 705–1120*. Berlin: De Gruyter, 2012, s. 214.

DEVOS, Paul. La date du voyage d'Égérie. In *Analecta Bollandiana* 85 (1967), s. 165–194.

DEWING, Henry Bronson – DOWNEY, Glanville (eds.). *The Buildings of Procopius*. Loeb Classical Library 343. Cambridge: Harvard University Press, 1940.

DONNER, Herbert (ed.), *Pilgerfahrt ins Heilige Land. Die ältesten Berichte christlicher Palästinapilger (4. – 7. Jahrhundert)*. Stuttgart: Katholisches Bibelwerk GmbH, 1979.

DRIJVERS, Jan Willem. Helena Augusta, the Cross and the Myth: some new reflections. In *Millennium 8. Yearbook on the Culture and History of the First Millennium C.E.*, Berlin: De Gruyter, 2011.

ENGELHARD, Vojtěch a kol. [eds.]. *Regula Benedicti. Řehole Benediktova*. Praha: Benediktinské arcidiocésní ústav sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998.

ETCHINGHAM, Colmán. Bishops in the Early Irish Church: A Reassessment. *Studia Hibernica* 28 (1994), s. 35–62.

FALÁTKOVÁ, Michaela. Adománova narativní strategie ve Vita Columbae. Fakta nebo fikce? In NOVÁ, Magdaléna – BABICH, Elena (eds.) *Nevidíme, co nevíme. Sborník příspěvků z mezinárodní konference studentů doktorských studijních programů*, Praha: Katolická teologická fakulta, 2018, s. 279–281.

HEJMOVÁ, Marcela (ed.). *Putování Egeriino: text, překlad a komentář*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 1999.

HOLMES, George (ed.). *The Oxford Illustrated History of Medieval Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2001

HOLUM, Kenneth G. *Theodosian Empresses. Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1989.

HUNT, Edward David. *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire A.D. 312–460*. Oxford: Oxford University Press, 1982.

CHÂTILLON, François. Arculfé a-t-il réellement existé? In *Revue du Moyen Âge latin* 23 (1967), s. 134–138.

KINCL, Jaromír (ed. a přel.). *Beda Ctihodný, Církevní dějiny národa Anglů*. Praha: Argo 2008.

KÜCHLER, Max. *Jerusalem: Ein Handbuch und Studienreiseführer zur Heiligen Stadt*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014

KRAUTHEIMER, Richard. *Early Christian and Byzantine Architecture*, London: Yale University Press, 1984.

LEONARDI, Claudio (ed.). *Středověká latinská literatura*. Praha: Academia, 2014.

LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert. *Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1869.

LOUTH, Andrew. The emergence of Byzantine Orthodoxy, 600–1095. In NOBLE, Thomas F. X. – SMITH, Julia M. H. (eds.). *Cambridge History of Christianity*. Sv. 3, Early Medieval Christianities, c. 600 – c. 1100. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 46–54.

MAC AIRT, Seán – MAC GEARÓID, Niocaill (eds.). *The Annals of Ulster, AD 431–1131*. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1983.

MOODY, Theodore William. *Dějiny Irska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.

NIERMEYER, Jan Frederik. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: Brill, 1976.

O'LOUGHLIN, Thomas. Adomnán and Arculf: The Case of an Expert Witness. In *Journal of Medieval Latin* 7 (1997), s. 127–146.

O'LOUGHLIN, Thomas (ed.). *Adomnán at Birr, AD 697, Essays in Commemoration of the Law of the Innocents*. Dublin: Four Courts Press, 2001.

O'LOUGHLIN, Thomas. *Adomnán and the Holy Places*. Edinburgh: T&T Clark, 2007.

O'LOUGHLIN, Thomas. Adomnán's De Locis Sanctis: A Textual Emendation and an Additional Source Identification. In *Ériu* 48 (1997), s. 37–40.

O'LOUGHLIN, Thomas. The Diffusion of Adomnán's De Locis Sanctis in the Medieval Period. In *Ériu* 51 (2000), s. 93–106.

O'LOUGHLIN, Thomas. The library of Iona at the time of Adomnán. In *The Cambridge history of the Book in Britain*, vol. I, c. 400–1100. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 570–579.

O'LOUGHLIN, Thomas. The library of Iona in the Late Seventh Century: The Evidence from Adomnán's De Locis Sanctis. In *Ériu* 45 (1994), s. 33–52.

O'LOUGHLIN, Thomas. Res, tempus, locus, persona: Adomnán's exegetical method. In *Innes Review* 48, č. 2 (1997), s. 95–111.

O'REILLY, Jennifer. The wisdom of the scribe and the fear of the Lord in the Life of Columba. In *Spes Scotorum* (1999), s. 159–211.

ODAHL, Charles Madson. *Constantine and the Christian Empire*. London – New York: Routledge, 2004.

OUSTEHOUT, Robert. The Church of Santo Stefano: A "Jerusalem" in Bologna. In: *Gesta* 20, č. 2 (1981), s. 311–321.

PALMER, Andrew N. *The Life of the Syrian Saint Barsauma*. Berkeley: University of California Press, 2020.

PALMER, Andrew N. *The Seventh Century in the West-Syrian Chronicles*, Liverpool: Liverpool University Press, 1993.

PIETRI, Charles – PIETRI, Luce (eds.). Das Entstehen der einen Christenheit (250–430). In *Die Geschichte des Christentums* 2, Freiburg im Breisgau: Herder, 2005.

PIETRI, Charles – PIETRI, Luce (eds.). Der lateinische Westen und der byzantinische Osten (431–642). In *Die Geschichte des Christentums* 4, Freiburg im Breisgau: Herder, 2010.

PRAŽÁK, Jaroslav (a kol.). *Latinsko-český slovník*. Praha, 1935.

REEVES, William (ed.). *The life of St. Columba. Founder of Hy*, Dublin: Kessinger Publishing, 1857.

RICHARD, Jean. Travel Literature. In MANTELLO, Frank A. – RIGG, Arthur George (eds.). *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1996, s. 682

RITARI, Katja. *Pilgrimage to Heaven, Eschatology and Monastic Spirituality in Early Medieval Irelands*. Turnhout: Brepols Publishers, 2016.

SALLER, Sylvester J. *Excavations at Bethany (1949–1953)*. Jerusalem: Franciscan Press, 1957.

SCHNEIDER, Helmut – CANCIK, Hubert (eds.). *Brill's New Pauly: Antiquity*, sv. 9. Leiden: Brill, 2006.

Slovník středověké latiny v českých zemích. Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum. Praha: Academia, 1977-.

STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*, Jerusalem: Israel Exploration Society 1993, I–IV.

SVOBODA, Ludvík. *Encyklopedie Antiky*. Praha: Academia 1974.

ŠUBRT, Jiří. Peregrinatio Paulae ad loca sancta v Jeronýmově dopise 108. In *LF* 139 (2016), s. 7–24.

ŠVESTKOVÁ, Ludmila. Kalvárie. In *Naše řeč*, 75, 1 (1992), s. 54–55.

TAYLOR, Joan E. *Christians and the Holy Place*. Oxford – New York: Oxford University Press, 1992

Theologische Realenzyklopädie, sv. 15. Berlin: De Gruyter, 1978.

TONGEREN, van Luis. *Exaltation of the Cross: Towards the Origins of the Feast of the Cross and the Meaning of the Cross in Early Medieval Liturgy*, Leuven – Paris – Sterling: Peeters Publishers, 2000.

VERHELST, Steven. The Liturgy of Jerusalem in the Byzantine Period. In LIMOR, Ora – STROUMSA, Guy (eds.). *Christians and Christianity in the Holy Land. From the Origins to the Latin Kingdoms*, Turnhout: Brepols Publishers, 2006, s. 421–462.

WILKINSON, John. *Jerusalem Pilgrims before Crusades*. Warmister: Aris and Phillips, 2002

WINKELMANN, Friedhelm (ed.). *Über das Leben des Kaisers Konstantin*. Berlin: De Gruyter, 1991.

WOOD, Ian N. The northern frontier: Christianity face to face with paganism. In NOBLE, Thomas F. X. – SMITH, Julia M. H. (eds.). *Cambridge History of Christianity*. Sv. 3, Early Medieval Christianities, c. 600 – c. 1100. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 230–248.

WOODS, David. Arculf's Luggage: The Sources for Adomnán's De Locis Sanctis. In *Ériu* 52 (2002), s. 25–52.

Internetové zdroje

Bibliothèque nationale de France: Département des Manuscrits [2020-12-10]. <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10533305c/f1.item>>.

CELT: Corpus of Electronic Texts: *Ulsterské anály* [2020-10-08]. <<http://www.ucc.ie/celt>>.

Mapy.cz [2020-02-08]. <<https://mapy.cz/>>.

Google maps: Location map [2020-26-11]. <<https://www.google.com/maps/d/embed?mid=1D7h0e1WTt6ZyLyk9I1vOdrhyJ1tU48sa&hl=en>>.

Österreichische Nationalbibliothek: Sammlung von Handschriften und alten Drucken [2020-12-10].

<https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_6833678&order=1&view=SINGLE>.

PŘÍLOHA

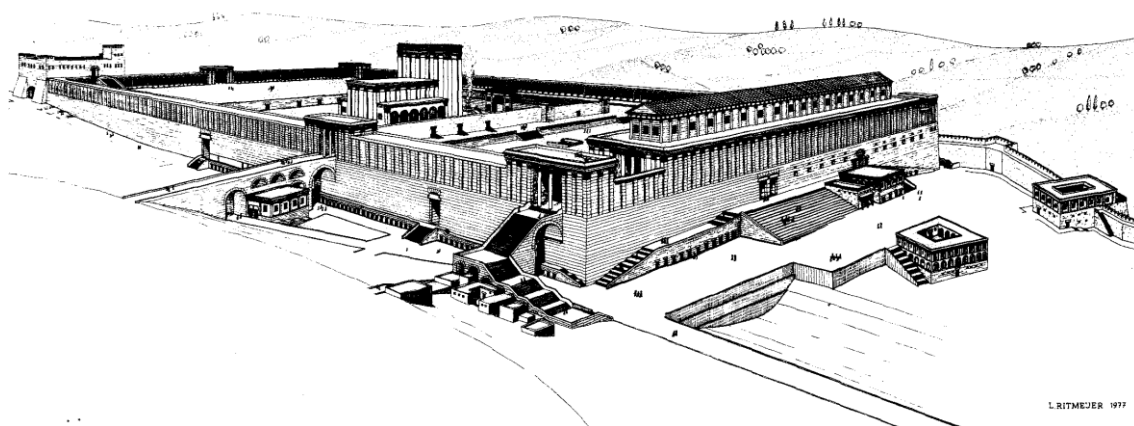
Obrázek 1: Rekonstrukce obsahu klášterní knihovny podle T. O'Loughlina²⁷²

Autor	Dílo	A	B
anonymní	<i>Actus Silvestri</i>	•	
Atanáš	<i>Vita Antonii</i>	•	
Augustýn	<i>De civitate Dei</i>	•	
	<i>De consensu evangelistarum</i>	•	
	<i>De doctrina christiana</i>		•
Benedikt z Nursie (?)	<i>Regula Benedicti</i>	•	
Cassiodorus	<i>Expositio psalmorum</i>	•	
	<i>Institutiones</i>		•
Constantius	<i>Vita Germani</i>	•	
Cumméne (?)	<i>Vita Columbae</i>	•	
Dionysius Exiguus	<i>Epistola I</i>	•	
Eucherius	<i>Hierusolyma</i>	•	
	<i>De situ Formulae spiritalis</i>		•
	<i>Liber instructionum</i>		•
Řehoř Veliký	<i>Dialogorum libri quattuor</i>	•	
„Hegesippos“ / Josephus	<i>Historiae</i>	•	
Isidor ze Sevilly	<i>Etymologiae</i>	•	
	<i>De natura rerum</i>	•	
Jeroným	<i>De situ et locorum</i>	•	
	<i>De viris inlustribus</i>	•	
	<i>Liber quaestionum hebraicarum in Genesim</i>	•	
	<i>Commentarii in evangelium Mathaei</i>	•	
	<i>Commentarii in Naum</i>	•	
	<i>Commentarii in Osee</i>	•	
	<i>Commentarii in Hiezechielem</i>	•	
	<i>Liber interpretationis hebraicorum nominum</i>		•
	<i>Epistola 46</i>		•
	<i>Epistola 108</i>		•
Pseudo-Jeroným	<i>Martyrologium [Hieronymianum]</i>	•	
Jan Cassianus	<i>Collationes</i>	•	
	<i>De institutis coenobiorum</i>	•	
Juvenus	<i>Historia evangelica</i>	•	
Lev Veliký	<i>Sermo XII</i>	•	
	<i>Sermo L</i>	•	

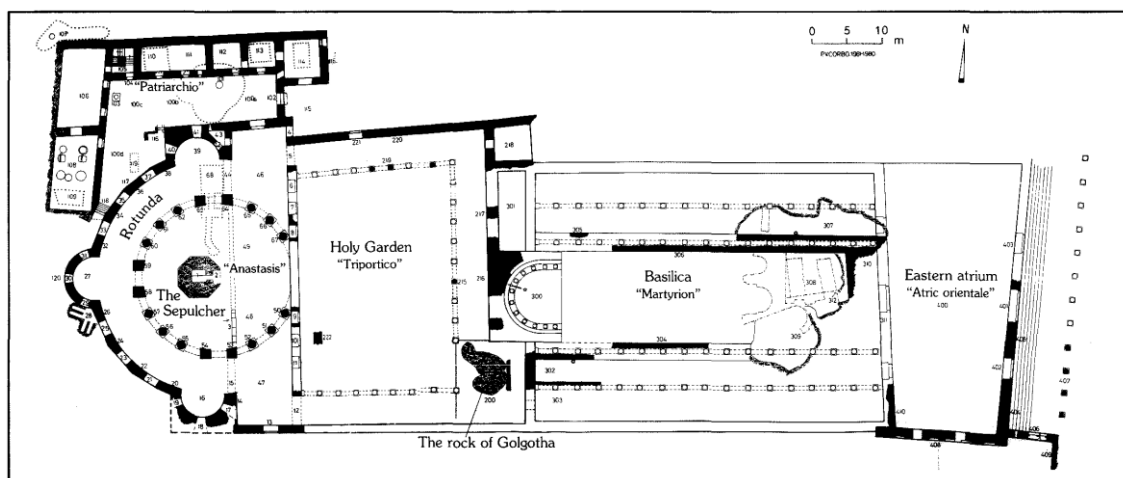
²⁷² A = Text jistě přítomný na Ioně, citovaný nebo jinak zmiňovaný v dílech na Ioně. B = Text pravděpodobně přítomný na základě analýzy obsahu děl na Ioně. Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. The library of Iona at the time of Adomnán. In *The Cambridge history of the Book in Britain*, vol. I, c. 400–1100. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 578.

Pavel z Noly	<i>Epistola XXXI</i>	•	
Sulpicius Severus	<i>Chronicon</i>	•	
	<i>Vita Martini</i>	•	
	<i>Dialogi</i>	•	
	<i>Epistola II</i>	•	
?	„o Konstantinopoli“	•	

Obrázek 2: Rekonstrukce tzv. „Druhého chrámu“ v Jeruzalémě za Heroda Velikého²⁷³

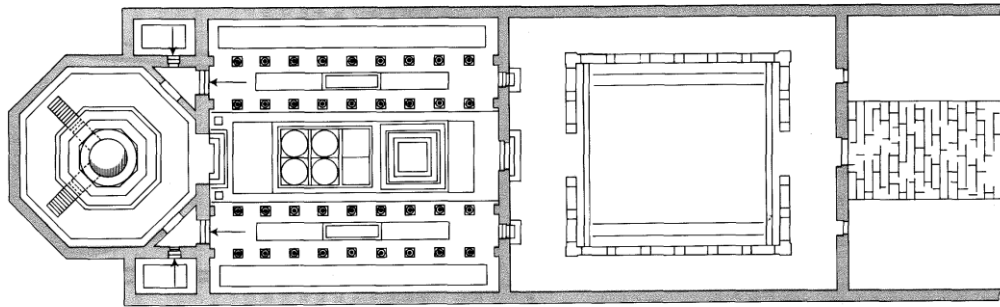
Obrázek 3: Komplex na Golgotě za Konstantina I. Velikého²⁷⁴

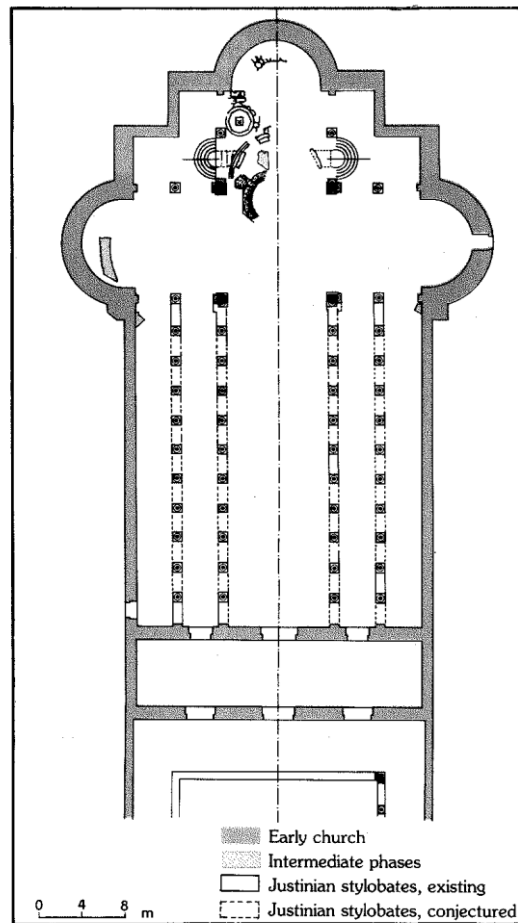
²⁷³ STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 737.

²⁷⁴ STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 779.

Obrázek 4: Chrám Narození Páně v Betlémě za Konstantina I. Velikého²⁷⁵

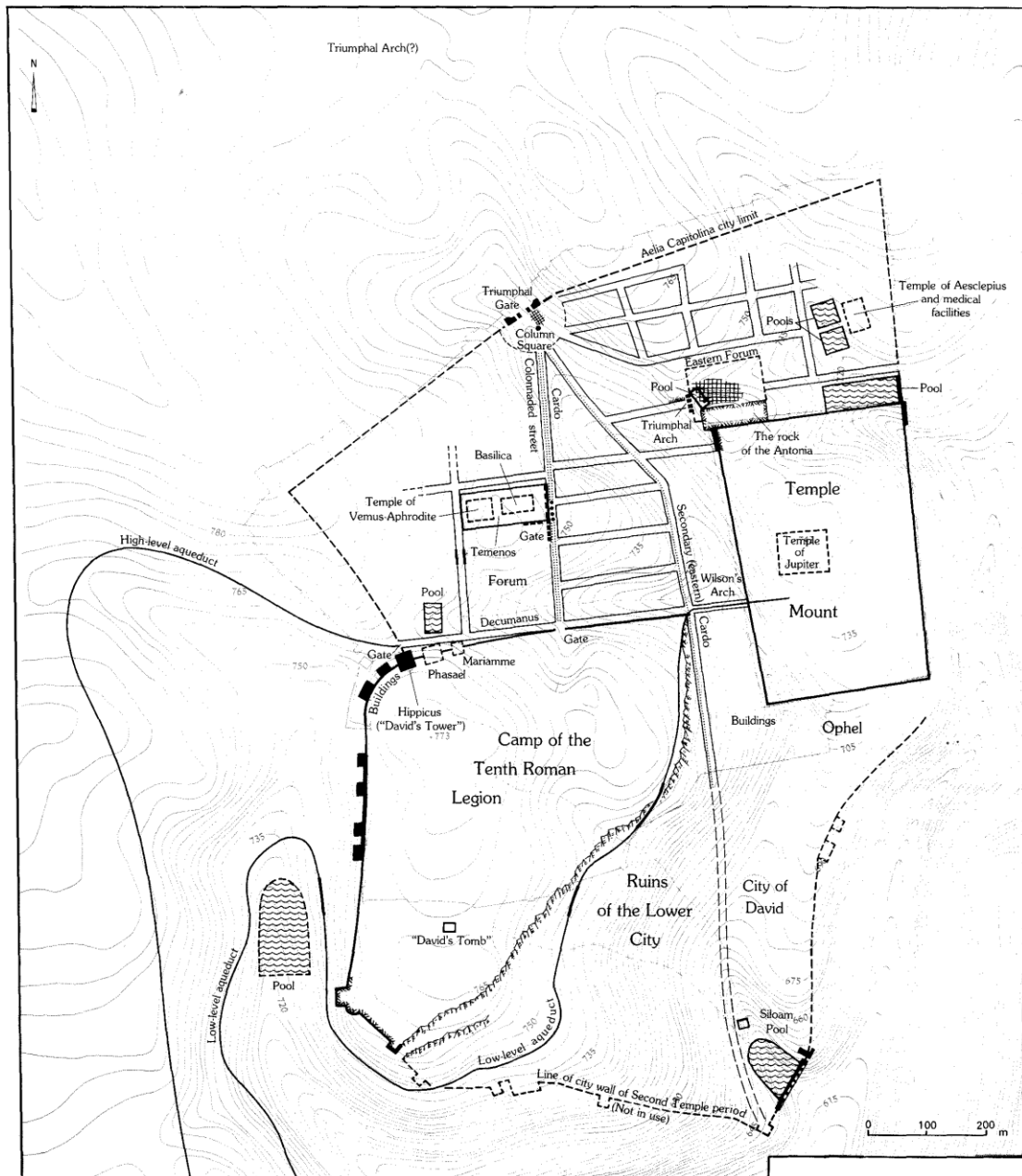
Obrázek 5: Chrám Narození Páně v Betlémě za Justiniána I²⁷⁶

²⁷⁵ STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, I, s. 204.

²⁷⁶ STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, I, s. 206.

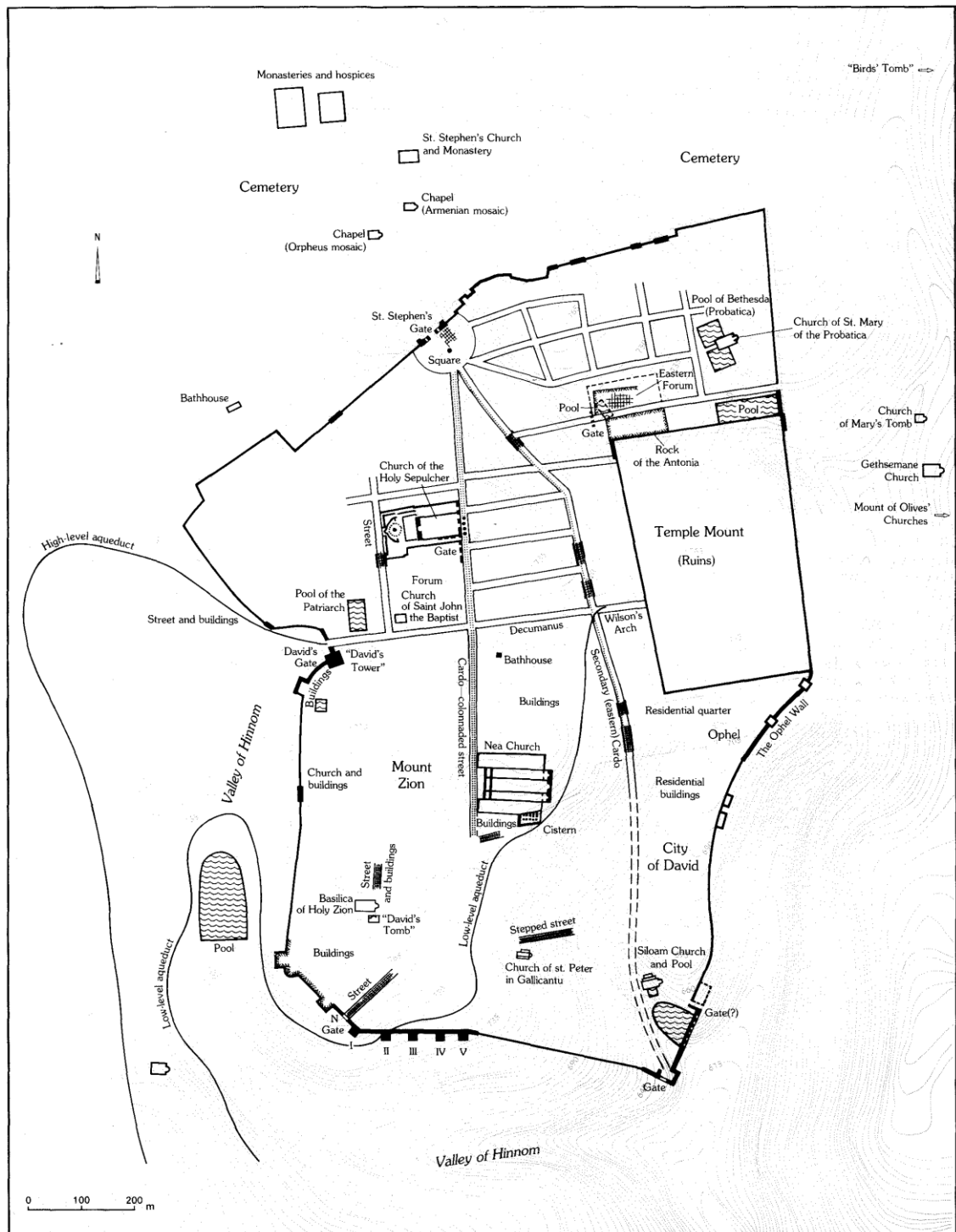
Obrázek 6: Jeruzalém v římském období²⁷⁷

Map of Jerusalem in the Roman period.

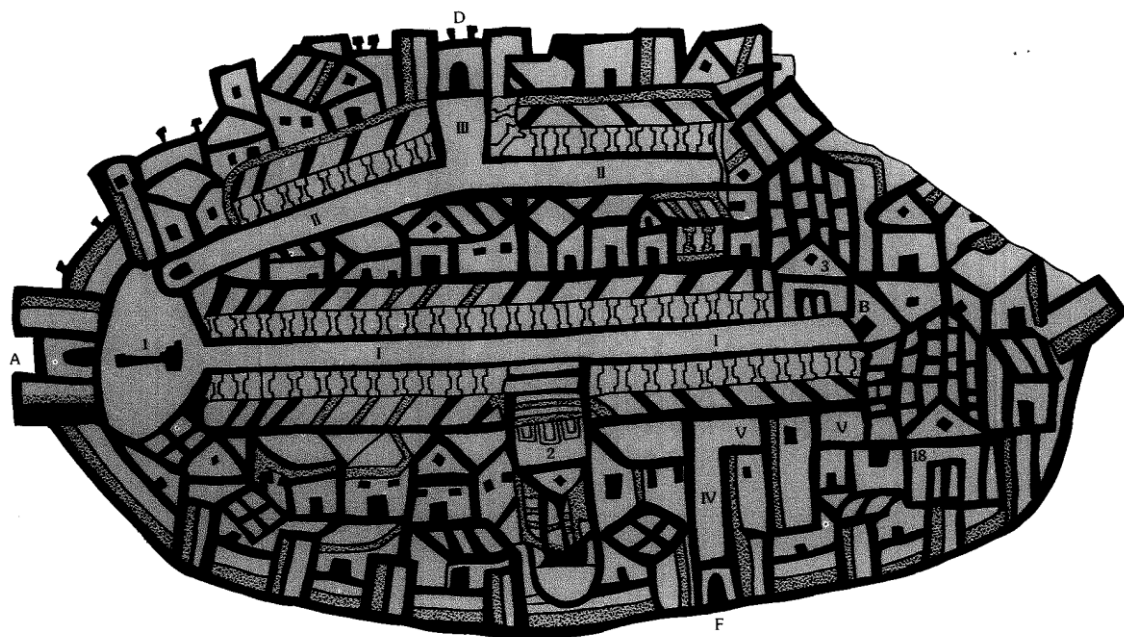
²⁷⁷ STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 758.

Obrázek 7: Jeruzalém v byzantském období²⁷⁸

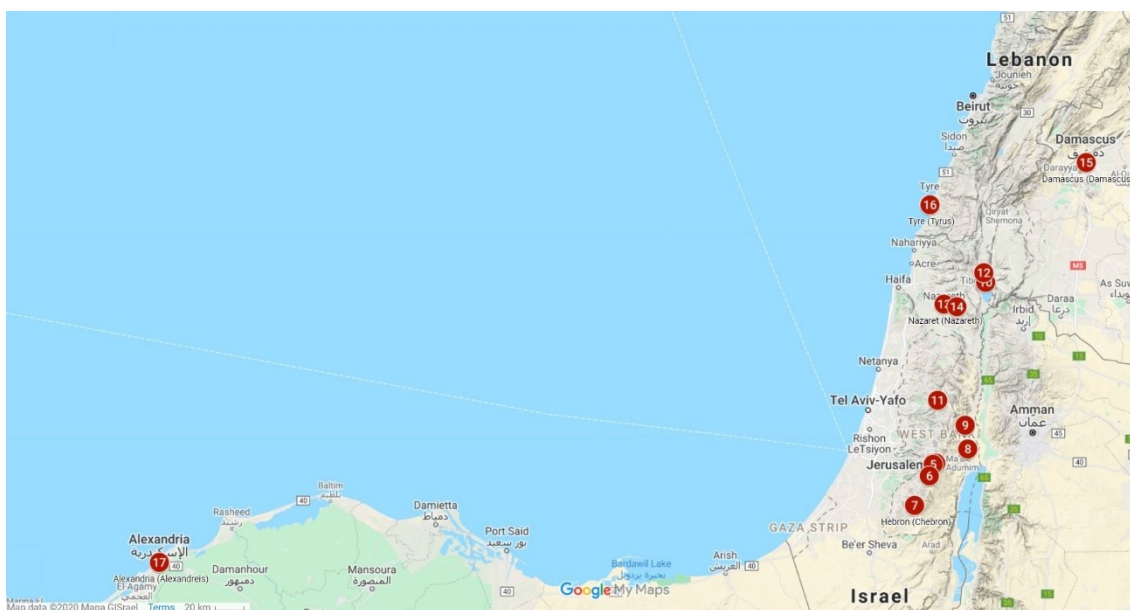
²⁷⁸ STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 769.

Obrázek 8: Mozaiková mapa z Madaby – detail s vyobrazením Jeruzaléma²⁷⁹

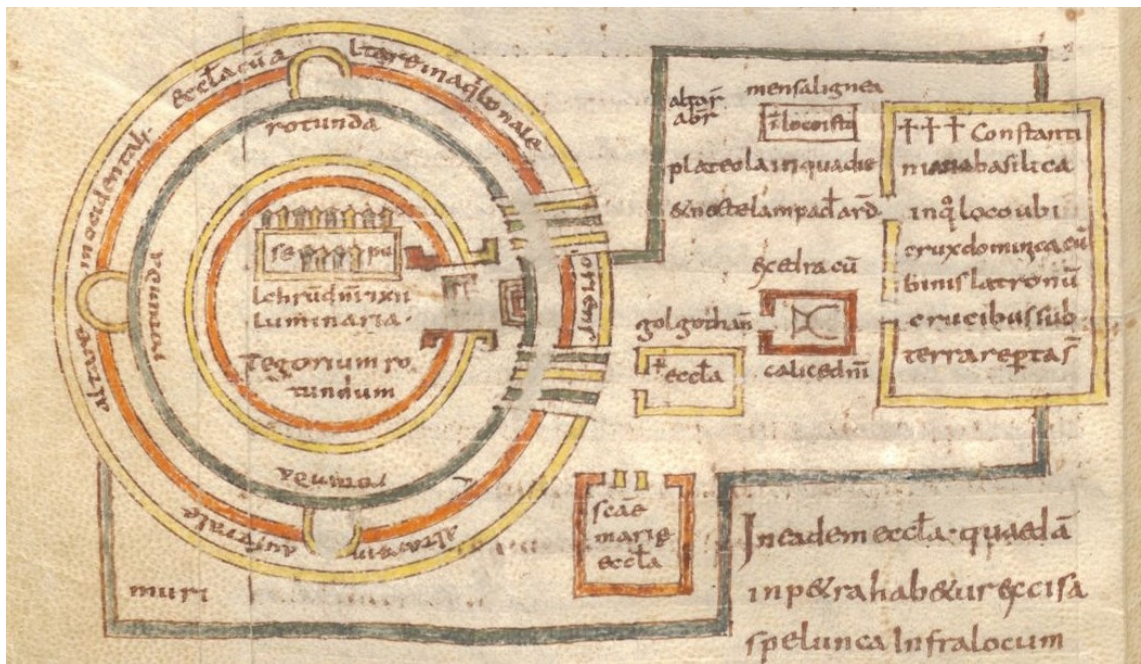
²⁷⁹ STERN, Ephraim (ed.). *New Encyclopedia*, II, s. 768.

Obrázek 9: Vybrané Arkulfovy zastávky, vč. kláštera Iona – Evropa a detail Svaté země²⁸⁰

²⁸⁰ Vybraná místa, která Arkulf mohl navštívit, srov. Google maps: Location map [2020-26-11].
 <<https://www.google.com/maps/d/embed?mid=1D7h0eIWt6ZyLyk9I1vOdrhyJ1tU48sa&hl=en>>.

Obrázek 10: Schéma komplexu Chrámu Božího hrobu – vídeňský rukopis (Cod. 458, f. 4v), 9. století

Obrázek 11: Kaple Božího hrobu ve Slaném (1665) a obrázek 12 a 13: v Ostré (1707)²⁸¹

11

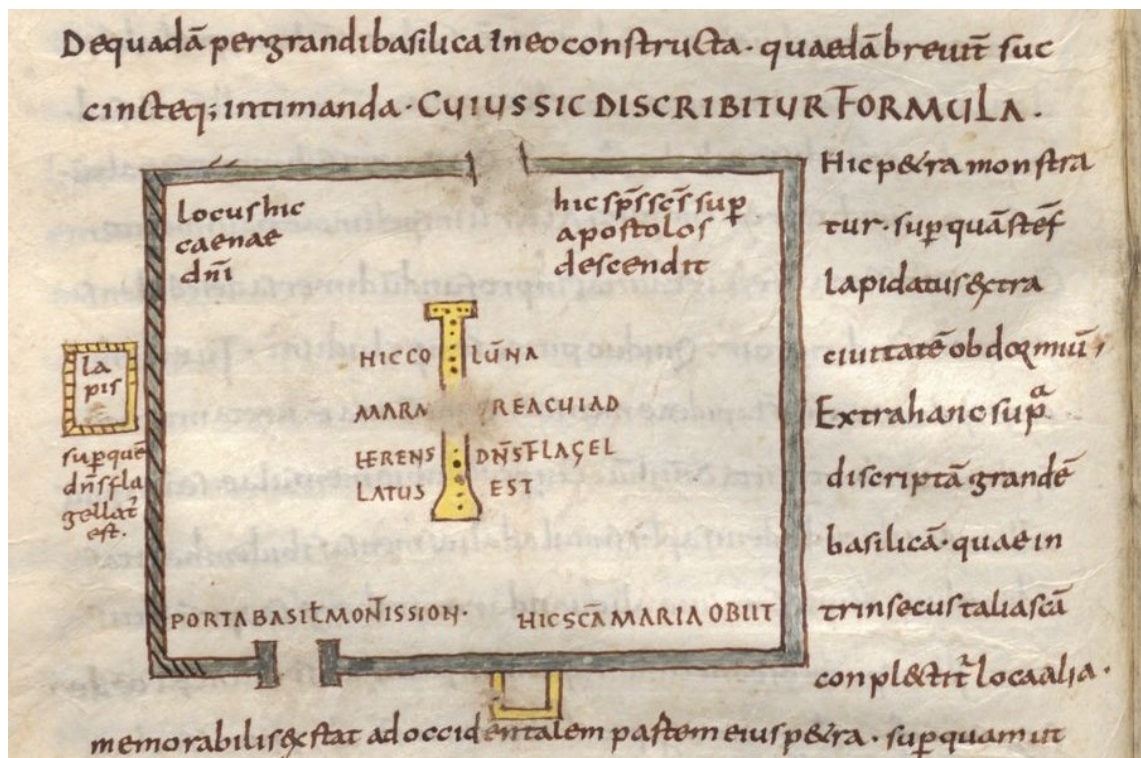
12

13

²⁸¹ Foto: vlastní archiv.

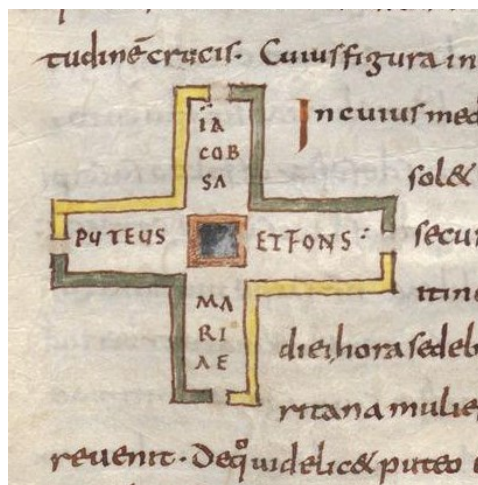
Obrázek 14: Schématický nákres baziliky na hoře Sion – vídeňský rukopis (Cod. 458, f. 9v), 9. století

Obrázek 15: Schématický nákres kostelu Nanebevstoupení (Páně) – vídeňský rukopis (Cod. 458, f. 11v), 9. století

Obrázek 16: Schematický nákres kostela, uvnitř nějž se nalézá samařská studna – vídeňský rukopis (Cod. 458, f. 17v), 9. století

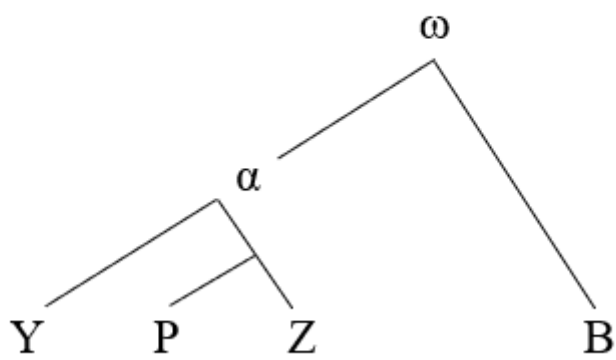

Obrázek 17: Filiace rukopisů Adomnána *De locis sanctis*²⁸²

Sigla Codicum

<i>Y</i>	Vindobonensis 458, saec. IX med.
<i>P</i>	Parisinus lat. 13.048, saec. IX
<i>Z</i>	Turicensis Rhenaugiensis 73, saec. IX
<i>B</i>	Bruxellensis 3921-22, saec. IX

Stemma Codicum

ω	consensus codicum Y(P)ZB
α	consensus codicum Y(P)Z

²⁸² Srov. *CCSL* 175, 182.

Obrázek 18: Přehled rukopisné tradice Adomnána *De locis sanctis* podle

T. O'Loughlina ²⁸³

	Položka	Datace	Provenience
1	Vídeň, ÖNB Lat. 458	IX.	Sazburg
2	Předloha předchozího	> IX.	
3	Salzburg, St Peter aXII 25/6	IX.	Sazburg
4	Předloha předchozího	> IX.	
5	Paříž, BN Lat. 13048	IX.	Corbie
6	Předloha předchozího	> IX.	
7	Curych, Zentralbibliothek Rheinau (ZR) 73	IX.	Reichenau
8	Předloha předchozího	> IX.	
9	Společná předloha 6 a 8	> IX.	
10	Brusel, Bib. Roy. (BR) 2911–22	IX.	Stavelot
11	Předloha předchozího	> IX.	
12	Laon, BM 92	IX.	Laon
13	Předloha předchozího	> IX.	
14	Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, clm, 13002	IX.	
15	Předloha předchozího	> IX.	
16	Würzburg – katalog	> IX.	
17	Bobbio – katalog	> IX.	
18	Bobbio – katalog	> IX.	
19	Murbach – katalog	> IX.	
20	Karlsruhe, Landesbibliothek Augiensis CXXIX	IX./X.	
21	Bern, Stadtbibliothek 582	X.	Reichenau
22	Vídeň, ÖNB Lat. 609	X.	S. Germany
23	Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, clm, 19150	X.	
24	Lorsch – katalog	> X.	
25	Lorsch – katalog	> X.	
26	Paříž BN Lat. 12943	XI.	
27	Königswart, Bibliothek des XII Fürsten Metternich 20 H 39	XII.	
28	St Gallen, Stiftsbibliothek 320	XII.	St Gallen
29	Périgueux, BM Cadouin 37	XII.	
30	Corbie – katalog (?)	XII.	
31	Cluny – katalog	> XII.	
32	Vatikán, Vat. Lat. 636A	XIII.	?
33	London, BL Cotton Tiberius D. v. pt 2	XIV.	Anglie
34	Berlín, Staatsbibl. Lat. 861	XIV.	Bologna
35	Berlín, Staatsbibl. Lat. oct. 32	XV.	
36	Vatikán, Reg. Lat. 618	XV.	
37	Canterbury – katalog	> XV.	
38	Salisbury – Katalog	> XVI.	
39	Předloha Gretserovy edice	?	

²⁸³ Srov. O'LOUGHLIN, Thomas. The Diffusion of Adomnán's "De Locis Sanctis", s. 105–106.